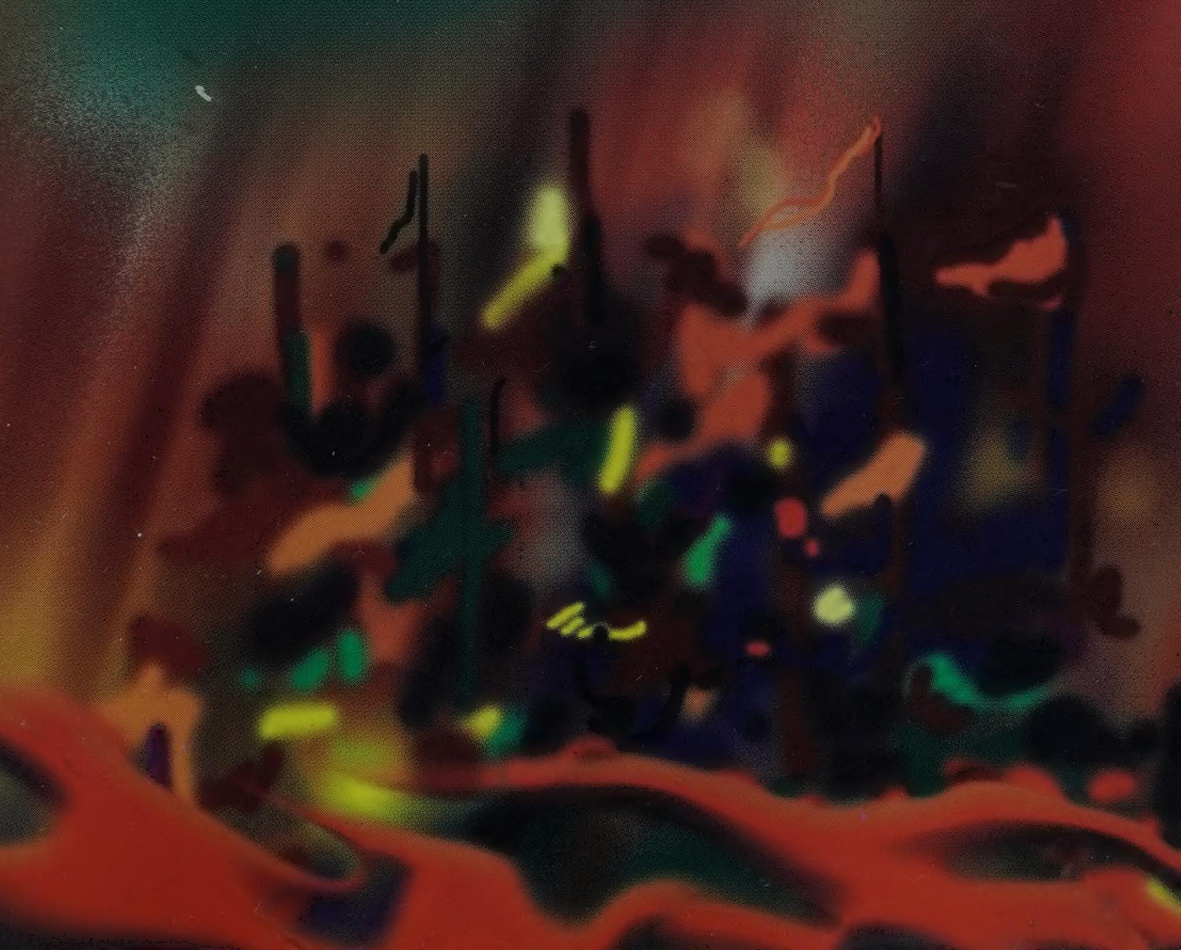
ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳು

– ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ



ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳು

ಜನಪ್ರಿಯ ಪುಸ್ತಕ ಮಾಲೆ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳು

ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ

ಬೆಂಗಳೂರು

SWATANTRA SANGRAMADA NOVU NALIVUGALU

NARASIMHA DABADE
'Ashisha' Rajatagiri
Dharwad - 580 004

Publised
Administrative Officer
Kannada Pustaka Pradhikara
(Kannada Book Authority)
Pampamahakavi Road
Chamarajpet, Bangalore - 560 018

Reprint : 2002
Pages : xiv+98 Price : Rs. 40-00

DTP
Rachana Graphics, Hospet
Ph: 0839 - 420005

Cover Page Design
MOON PRINTS

Printed
Mallikarjuna Enterprises
No. 93/2, 4th Main
Banashankari III stage
Bangalore - 560 085

ಅಕ್ಷರಸೂರ್ಯನಿಗೆ ನಮನ

ಪ್ರೊ. ಮಲ್ಲೇಪುರಂ ಜಿ. ವೆಂಕಟೇಶ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಉಳಿಸಿ-ಬೆಳೆಸುವ ತುಂಬು ಹಂಬಲವನ್ನು ಹೊತ್ತಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಲೇಖಕ, ಪ್ರಕಾಶಕ, ಓದುಗ ಈ ಮೂವರ ಜತೆ ಸುಸಂಬದ್ಧವಾದ ಅಂತರ್‌ಜಾಲವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚೈತನ್ಯದ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಜ್ಞಾನ ಸಂಪತ್ತು ಅಕ್ಷಯವಾದುದು. ನಾವು ಬಗೆದಷ್ಟು ಮುಗಿಯದ ತವನಿಧಿ ಇದು. ಈ ನಿಧಿಯ ರಕ್ಷಣೆ-ಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ಪೋಷಣೆ ಎಂದೆಂದೂ ಬೇಕು. ಅಕ್ಷರನಿಧಿಯು ಎಂದೆಂದೂ ಅಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ನಿಧಿಗೆ ಒಡೆಯರಾದವರು ನಮ್ಮ ಓದುಗರು. ಪಾರಂಪರಿಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಓದುಗರೇ ವಾರಸುದಾರರು. ಈ ವಾರಸುದಾರರಿಗೆ ನಿಧಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನೂ, ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತೆರೆದು ತೋರಿಸುವುದು ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ. ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಮಾಡುವುದು ಬೇಡವೇ? ಈ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಹಲವು ದಾರಿಗಳಿವೆ. ಕೇವಲ ಪ್ರಕಟಣೆ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಏಕೋದ್ದೇಶ್ಯವಲ್ಲ. ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಅಕ್ಷರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ದೀಪಗಳನ್ನು ಕತ್ತಲೆಯ ಮೂಲೆಮುಡುಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಡುವುದು ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯದ ಭಾಗವೇ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳನ್ನು ಇಂಥ ದೀಪಗಳಿಂದ ಬೆಳಗಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಗರ, ಪಟ್ಟಣ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಅಕ್ಷರ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಬೆಳಗಿವೆ. ಆದರೆ, ದೂರದೂರದ ಕತ್ತಲೆಯ ಜಾಗಗಳೂ ಅಜ್ಞಾತವಲಯಗಳೂ ಬೆಳಗುವುದು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯ ವಲ್ಲವೆ? ಈಗ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಗ್ರಾಮ-ಗ್ರಾಮಾಂತರಗಳಿಗೂ ತಾಲ್ಲೂಕು-ತಾಲ್ಲೂಕಾಂತರಗಳ ಕಡೆಗೂ ಚಾಚಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಸಹಸ್ರಾರು ಜ್ಞಾನದಾಹಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಳಿಸುವ, ಅಕ್ಷರಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ

ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಜತೆಗೆ, ಪುಸ್ತಕ ಮೇಳ, ಪುಸ್ತಕ ಜಾತ್ರೆ ಆಗುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಇದು ನೆರವೇರಿದಾಗ 'ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಬೆಲೆ ಬರುತ್ತದೆ; ಅದಕ್ಕೊಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮೌಲ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ನಂಬುಗೆ ನನ್ನದು!

ಜ್ಞಾನದ ಹಂಬಲ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಉಂಟು! ಈ ಜ್ಞಾನವು ಹಲವು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಜ್ಞಾನದ ಬಲದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೇಡು' ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು! ಇದು ಆಧುನಿಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನ ಕಳೆದು ಹೊಸ ಸಹಸ್ರಮಾನದಲ್ಲಿರುವ ನಮಗೆ ಹಲವು ಬಗೆಯ ತೊಡಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಂಕಟಗಳಲ್ಲಿ ನಾವಿದ್ದೇವೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನವು ಸಾಹಿತ್ಯಕವಾಗಿ ಸಮೃದ್ಧ ವಾದ ಕಾಲವೇನೋ ನಿಜ. ಮೂಲಜ್ಞಾನದ ಬೇರುಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿ ಹಲವು ಬಗೆಯ ವೈವಿಧ್ಯಗಳಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನದ ಕಾಲವೂ ಆಗಿದೆ! ಸಾಹಿತ್ಯಕವಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಸಮೃದ್ಧವೋ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಬಗೆಯ ವಾಗ್ವಾದ ಮತ್ತು ಸಂವಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲವಾಗಿದೆ! ಅನೇಕ ತಳವರ್ಗದ ಜನಸ್ಥಾನಗಳು ಮೊದಲಬಾರಿಗೆ ಅಕ್ಷರಸೂರ್ಯನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ್ದುಂಟಷ್ಟೆ. ಇಂದು ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಶಿಸ್ತಾಗಿದೆ. ಆದರೆ, ಇದು ಸಮಾಜದ ಅವಿರತ ಹಾಗೂ ಸದಾಕಾಲವೂ ಹಂಬಲಿಸುವ ಆಶಯ ಆಗಬೇಕು. ಈ ಆಶಯ, ಹಂಬಲ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಸಂಕೇತಗಳಲ್ಲೊ, ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾರಂಪರಿಕ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಜ್ಞಾನ ಇವೆರಡು ಬೇರುಗಳನ್ನು ಕಸಿ ಹಾಕುವ ಅಗತ್ಯ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿದೆ. ಪಾರಂಪರಿಕ ಜ್ಞಾನವು ಕೇವಲ ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಸಮೃದ್ಧತೆಯ ಕಡೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಬೊಟ್ಟು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಸಮಾಜ - ಸಮುದಾಯ ಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನದ ಕೌಶಲ್ಯಗಳು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದುವು. ೧೮೨೦ ರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ತಾಂತ್ರಿಕ ಜ್ಞಾನ ನಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ಹೇಗೋ ಈಗ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ವಿಲಿಯಂ ಆ್ಯಡಂ ವರದಿಗಳು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ, ನಾವಿಂದು ಈ ಬಗೆಯ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಹೊರಗುಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ನಮ್ಮನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮುದಾಯಗಳು ಪಡೆದಿರುವ ಜ್ಞಾನಕೌಶಲ್ಯ, ಜ್ಞಾನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು - ಈ ಕಾಲದ ಅಗತ್ಯಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮರುಜೋಡಣೆ ಮಾಡುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲವು ನಿರ್ವಾತವಾಗಿತ್ತೆಂದೊ ಬರುವ ಕಾಲ ಈ ನಿರ್ವಾತವನ್ನು ತುಂಬುವ ಹಂಬಲವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದೆಂದೊ ತಿಳಿಯುವ ಕ್ಲೈಬ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ! ಈ ಅಜ್ಞಾವದಿಂದ ನಾವು ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾಡಿನ ಹಲವಾರು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಆದರೆ, ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಯೋಜನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣ ನೀತಿಸಂಹಿತೆಯಿಂದ ಹೊಸ ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಂಬಲವನ್ನು ಹೊತ್ತಿದೆ.

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೊಸ ಹೊಸ ಮಾಲೆಗಳು ಈಗೀಗ

ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿವೆ. ನಮ್ಮ ಹೊಸ ಓದು, ಹೊಸ ನುಡಿಗಟ್ಟು, ಹೊಸ ಸಂವೇದನೆಗಳು ಸಹಸ್ರಮಾನದ ಉದಯಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜುಗೊಳ್ಳುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ!

ಹಿರಿಯರಾದ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಚಳುವಳಿಗೆ ಧುಮುಕಿದವರು. ಇವರು ಕರ್ನಾಟಕದವರು. ಅಪ್ಪಟ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ಚಳುವಳಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದವರು. ಕರ್ನಾಟಕ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಇವರ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ-ಚಳುವಳಿಯ ಆಡುಂಬೊಲ ವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯ ಕಥನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಘಮ್ಮನೆ ತೆರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಪೂರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಥನವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥನವು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕಥನವಾಗಿರದೆ, ಕುಟುಂಬ, ಸಮಾಜ, ದೇಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ತನಕ ಹಿಗ್ಗುಗ್ಗುತ್ತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಕಥನವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಕಥನವು ಸರಳವಾಗಿದೆ, ನೇರವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡುವ ಕೌಶಲ್ಯಗಳು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ತಿಳಿಯಾಗಿ ಹರಿದಿವೆ.

ಹಿರಿಯರಾದ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ಬರೆದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಥನವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೂ ಬಂದಿರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಥನಗಳ ಜತೆಗೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆವೇಶವಿಲ್ಲ, ವ್ಯಗ್ರವಿಲ್ಲ, ಆರ್ಭಟವಿಲ್ಲ ಅದರ ಬದಲು ಸತ್ಯದ ನಿಲುವು ಇದೆ; ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಹಠವಿದೆ! ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಜನ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಬೇಕು. ಇಂಥ ಅಪೂರ್ವ ಪುಸ್ತಕದ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ನೆರವಾದ ಹಿರಿಯರಾದ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರಿಗೂ ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಒಪ್ಪಿದ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಸದಸ್ಯಮಿತ್ರರಿಗೂ ಡಿ.ಟಿ.ಪಿ. ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಗೆಳೆಯರಿಗೂ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ.

□□

ಲೇಖಕರ ಮಾತುಗಳು

(ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಮುನ್ನುಡಿ)

ನಾನು ಸಾಹಿತಿ ಅಲ್ಲ. ನನ್ನದೇ ಆದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವೆ. ಅದು ೧೯೬೪-೬೫ ರ ಕಾಲ. ಆಗ ನಾನು ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಖಾದಿ ಆಯೋಗದ ರಾಜ್ಯ ನಿರ್ದೇಶಕ. ಅಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿರಾಮವಿತ್ತು. ಆಗ ಶಕುಂತಲಾ ನಾನು ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಬರೆದೆ. ಇದನ್ನು ಬರೆಯಲು ಮೂಲ ದುಂಬಾಲ ಬಿದ್ದವರು ಖಾದಿ ಆಯೋಗದ ಖಾದಿ ಸಂಘಟಕ ದಿ. ಕೆ.ಎನ್. ದೊರೆಸ್ವಾಮಿಯವರು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಕಪೋಲ - ಕಲ್ಪಿತವಾದದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ ಅನುಭವಗಳು. ಇವೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಬದುಕಿನ ಸುವರ್ಣ ಘಟನೆಗಳೆಂದೇ ನಾವು ಭಾವಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೆಕ್ಕಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಪೋಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ನನಗೆ ಮನದಟ್ಟಾದ ಕೆಲ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಕೆಲವೊಂದು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಾಗಿವೆ.

ಇದು ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರಿಗೇ ಮೀಸಲು ಎಂದೇ ಮೊದಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೆ. ಈಗ ಸಹಸ್ರ ಚಂದ್ರದರ್ಶನವನ್ನು ದಾಟಿದ ನಾನು ಇಡಿ ಸಮಾಜವೇ ನನ್ನ ಕುಟುಂಬವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನತೆಗೇ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತಲಿದ್ದೇನೆ.

ಒಂದು ಸಲ ಈ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ನನ್ನ ಆಪ್ತಮಿತ್ರ ಸುರೇಂದ್ರದಾನಿ ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ತಮ್ಮ 'ಪರಿವಾರ' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತ ಬಂದರು. ಅದು ನನ್ನ ಹಿರಿ ಅಣ್ಣನಂತೆಯೇ ಇದ್ದ ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿ 'ಎನ್ಕೆ' ಅವರ ಗಮನ ಸೆಳೆಯಿತು. ಅವರು ಈ ಬರಹವನ್ನೆಲ್ಲ ಪೂರ್ತಿ ಓದಿ ಪುಲಕಿತರಾಗಿ "ಇದನ್ನು ನೀವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಅಂತ:ಕರಣದಿಂದ ಪುಟಿದ ಘಟನೆಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕಟಿಸುವಲ್ಲಿ ಅದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಾಹಿತ್ಯವೇ ಆಗುವದು" ಎಂದು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಇದನ್ನು ಆತ್ಮೀಯರಾದ ಸರ್ವ ಶ್ರೀ ಎಚ್.ಜಿ. ಜೋಶಿ, ಕಲ್ಮೇಶ ಜೋಶಿ, ವ್ಹಿ.ಬಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಇವರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದೆ. ಅವರೆಲ್ಲ 'ಎನ್ಕೆ' ಅವರ

ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಅನುಮೋದಿಸಿದರು. ಅದರಂತೆಯೇ ನನ್ನ ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರೆಲ್ಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಲು ಒತ್ತಾಯಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಇದು ಅಚ್ಚುಮನೆಗೆ ಹೋಯಿತು. ನಮ್ಮ ಸರ್ವೋದಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟಿನ ಸೋಲ ಟ್ರಸ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚೇರಮನ್ನರಾದ ಶ್ರೀ ಆರ್.ಎನ್. ಪೂಜಾರ ಅವರು ಇದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಆಸ್ಥೆ ವಹಿಸಿ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆಯ ಪ್ರಕಾಶನದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಮ್ಮ ಭಾರವನ್ನು ಇಳಿಸಿದರು.

ನನ್ನನ್ನು ಈಗ ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಿಡಿದು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ಸದ್ಗುರು ಗಣಪತ ಮಹಾರಾಜರು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಮಾಜಿ ಕುಲಪತಿಗಳೂ, ಕನ್ನಡ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರೂ ಆದ ಡಾ. ಎಚ್. ನರಸಿಂಹಯ್ಯ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಮುನ್ನುಡಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಇದಕ್ಕೆ ತೋರಣ ಕಟ್ಟಿದರು. ನನ್ನ ಹಿರಿ ಅಣ್ಣನಂತಿರುವ ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿ 'ಎನ್ಕೆ' ಅವರು 'ಸಾಹಸಿಗೆ ಶತನಮನ' ಎಂದು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟರು. ಇವರೆಲ್ಲರ ಹರಕೆ ಹಾರೈಕೆಗಳಿಗೆ ನಾನು ಉಪಕೃತನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ನನ್ನ ಕುಟುಂಬದವರು, ಮಗಳು ಭಾರತಿ, ಅಳಿಯ ಶಂಕರರಾಯ, ಮಗ ಡಾ. ಗೋಪಾಲ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮಗ ವಿನಾಯಕ, ಸೊಸೆ ಶಾರದಾ, ಮಡದಿ ಪದ್ಮಿನಿ ಇವರೆಲ್ಲ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ನೆರವಾಗಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಪುಟ್ಟ ಮೊಮ್ಮಗಳು ಪೂಜಾ ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಓದಿ ಕುಣಿದು ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲ ರಂಜಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಈ ಕೃತಿಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣಳಾದ ಶಕುಂತಲಾ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಾಶನವನ್ನು ನೋಡಬೇಕಿತ್ತು. ಅವಳು ಎಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ವೀಕ್ಷಿಸಲಿ.

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕ ಮಾತೆಯ ಚರಣಕಮಲಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುತಲಿರುವೆ.

೫೭ ತೇಜಸ್ವಿನಗರ ಧಾರವಾಡ ೩೦-೧-೯೭

ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ

ಎರಡನೆಯ ಆವೃತ್ತಿಗೆ ಲೇಖಕನ ನಾಲ್ಕು ಮಾತು

'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲವು' ಎಂಬ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಏಳು ವರುಷಗಳು ಉರುಳಿದವು (೧೯೯೬). ಇದನ್ನು ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಿಸುವಾಗ ನನ್ನ ಹಿರಿ-ಕಿರಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯೋಧರು, ಆಪ್ತಮಿತ್ರರು, ಪತ್ರಕರ್ತರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು, ಶ್ರೀ ಸಾಮಾನ್ಯರು ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವಾಗತಿಸುವರು ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಬಲವಾದ ಸಂದೇಹವಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಇದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿದು ತುಂಬಾ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಟ್ಟವರೇ ನನ್ನ ಹಿರಿ ಅಣ್ಣನಂತಿರುವ ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿ ಎನ್ಕೆ ಅವರು. ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಕಟಣೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ನೆಚ್ಚಿನ ಹಿರಿಯ ರಾಜಕಾರಣಿ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಡಾ: ಎಸ್.ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ ನವರು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿದರು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಅಂದಿನ ಕನ್ನಡ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಅಪ್ಪಟ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯೋಧರೂ ಆದ ಡಾ. ಎಚ್.ನರಸಿಂಹಯ್ಯನವರು ಇದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನುಡಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಬೆನ್ನು ತಟ್ಟಿದರು.

ಪ್ರಕಟನೆಯ ನಂತರವಂತೂ ನಾಡಿನ ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗಳಿಂದ ತುಂಬು ಹೃದಯದ ಸ್ವಾಗತ ಬಂತು. ನನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹಿರಿ-ಕಿರಿ ಯೋಧರು, ಪತ್ರಿಕಾಕರ್ತರು, ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿಗಳು, ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು -ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತದ ಮಹಾಪೂರವೇ ಬಂತು. ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನಿಂದಲೂ ಈ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಬೇಡಿಕೆ ಬರಹತ್ತಿತು. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ನಾನು ಇದರ ಪುನರ್ ಮುದ್ರಣದ ಆಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ. ಮಲ್ಲೇಪುರಂ ಜಿ.ವೆಂಕಟೇಶ್ ಇವರ ದೂರವಾಣಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಭೆಟ್ಟಿಯು ಸಂತಸವನ್ನು ತಂದಿತು. ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಈ ಪುನರ್ ಮುದ್ರಣದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಪೂರೈಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರಾಧಿಕಾರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರನ್ನೂ ಸಮಿತಿಯ ಸದಸ್ಯರನ್ನೂ ಎಷ್ಟು ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು ಕಡಿಮೆಯೇ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪರಮಮಿತ್ರ, ಖ್ಯಾತ ಸಾಹಿತಿ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯವಾದಿ ಶ್ರೀ ಮೋಹನ ನಾಗಮ್ಮನವರ ಸಹಕಾರ ಅಪೂರ್ವವಾದದ್ದು.

ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮೂಲಕ ನನ್ನ ಒಂದೆರಡು ಸ್ಪಷ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪುನರುಚ್ಚರಿಸ ಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿ ಅವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮ, ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮ ಕೊನೆಯ ಹೋರಾಟ 'ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ'. ಇವು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ನಡೆದವು. ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರ) ತುಂಬು ಹೃದಯದ ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಸಹಕಾರ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲು ನನಗೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಮಾತೆಂದರೆ : ಈ ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹೆಚ್ಚು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟ ಪಟ್ಟವರೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯೋಧರ ಹೆಂಡಂದಿರೆಂದು ನಾನು ಸಾರಿ ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ನನ್ನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಬಲ ಇಚ್ಛೆ ಎಂದರೆ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಇಂದಿನ ತರುಣರು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಓದಿ ಈ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಸರಕಾರದವರೇ ಇಂದಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ನಿಬಂಧ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ಇದರ ಪ್ರಚಾರ ಜನಜನಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು.

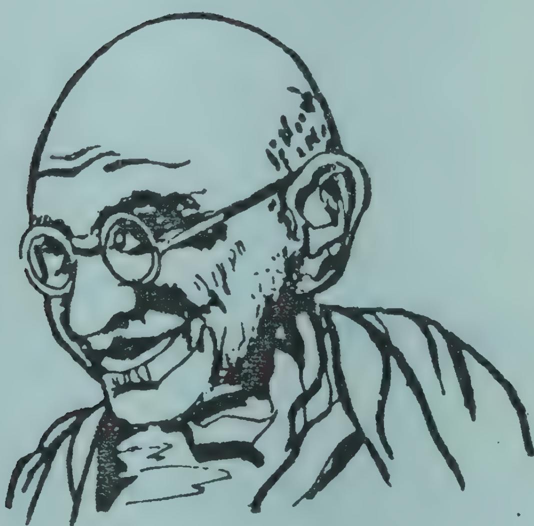
ಈ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನನಗೂ ನನ್ನ ಕುಟಂಬದವರೂ ಅಂದರೆ ಹೆಂಡತಿ, ಮಗಳು, ಅತ್ತೆ, ನನ್ನ ಬೀಗ ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಆಸ್ಪದ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಪುಣ್ಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿರುವೆ. ಈ ಹೋರಾಟದ ದಿನಗಳು ನಮ್ಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಮರಣೀಯ ದಿನಗಳೆಂದೇ ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಜನಕರಾದ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡಿ ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ನನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಾನೇ 'ಧನ್ಯೋsಸ್ಮಿ' ಎಂದುಕೊಂಡಿರುವೆ.

ಧಾರವಾಡ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ

೧೮.೭.೨೦೦೨

ಪರಿವಿಡಿ

	ಅಕ್ಷರ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ನಮನ	i - iii
	ಲೇಖಕರ ಮಾತುಗಳು (ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣ)	iv - v
	ಲೇಖಕನ ಮಾತು (ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ)	vi - vii
೧.	ಮಹಾತ್ಮರ ಪಾವನ ದರ್ಶನ	೧ - ೫
೨.	ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಇಣುಕು	೬ - ೧೩
೩.	ಭಾರತ ಮಾತಾಕೀ ಜೈ	೧೪ - ೧೬
೪.	ಚಲೇಜಾವ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ	೧೭ - ೨೦
೫.	ಭೂಗತ ದಿವಸಗಳು	೨೧ - ೩೩
೬.	ಅಜ್ಞಾತದಿಂದ ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ	೩೪ - ೫೬
೭.	ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಅರುಣೋದಯಕ್ಕೆ	೫೭ - ೬೬
೮.	ಅರುಣೋದಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯೋದಯ	೬೭ - ೭೦
೯.	ಉಪಸಂಹಾರ	೭೧ - ೭೬
	ಅನುಬಂಧಗಳು	೭೭ - ೯೭



ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿಯವರ ಆದೇಶ

(೧೯೪೧)

"Young man, Go ahead. You can court arrest now. But remember, ultimately dedicate yourself to constructive work. don't forget"

ಸರಿ, ಈಗ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗು. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಡುಪಾಗಿ ಇಡು. ಮರೆಯಬೇಡ.

೧. ಮಹಾತ್ಮರ ಪಾವನ ದರ್ಶನ

ಅದು ೧೯೪೧ ರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಕಾಲ. ನಾನೂ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಿ ಮಾಡಿ ಮಹಾತ್ಮರಿಂದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೆ. ನನಗೆ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ತವಕ ತುಂಬಾ ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಅಂದಿನ ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ದ.ಪ. ಕರಮಕರ ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ನನಗೆ ಬೇಗ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನಮ್ಮವರೆಂಬುವ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ಕೃಷ್ಣಾಬಾಯಿ ಪಂಜೀಕರ, ಶಂಕರಕುರ್ತಕೋಟಿ, ಬುರ್ಲಿಬಿಂದು ಮಾಧವ, ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ಇವರೆಲ್ಲ ಸರಕಾರದ ಆತಿಥ್ಯ ದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅಂದರೆ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಅಭಾವದ ಮೂಲಕ ನನಗೆ ಬೇಗ ಒಪ್ಪಿಗೆ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಬೇಕಾದರೆ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿ ಅವರಿಂದ ನಾನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ ತರಿಸಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಕರಮರಕರರು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬಂದೆವು. ನಾನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಿಸುವ ಮತ್ತಿತ್ತರ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರಬೇಕು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೈದಾದರೆ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗಬಹುದು. ಆಗ

ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ನಾನು ಕಾಲುನಡಿಗೆಯಿಂದ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತಿರುಗಾಡಿ ಯುದ್ಧ ವಿರೋಧಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದೆವು.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಒಂದು ಸುಸಂಧಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆಗ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಮಹಾತ್ಮರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಯಾದಿಯನ್ನು ಗಾಂಧಿಯವರ ಕಡೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಡಿ.ಪಿ.ಕರಮರಕರ ಅವರು ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ನಾನು ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೆ.

ಈ ಹಿಂದೆ ನನಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ದರ್ಶನವಾಗಿತ್ತು. ೩೪ರ ಹರಿಜನ ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಪೀಠದವರೆಗೆ ಹೋಗಿ ಗಾಂಧಿ ಅವರ ದಸ್ಕತ್ ಪಡೆದಿದ್ದೆ. ಆಗ ನಾನು ೧೮ ವರುಷದವ. ಅವರ ಸಹಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಅವರು ತಮ್ಮ ಐದು ಬೆರಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ಹರಿಜನ ಫಂಡಿಗೆ ಐದು ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಕೇಳಿದರು. ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಪುಡಿಗಾಸೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ನನಗೆ ಅಳುವೇ ಬಂತು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದು 'ಗಾಂಧಿ' ಎಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟರು ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಓಡಾಡಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕಸಲ ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಸಭೆಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿದ್ದೆ. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಇನ್ನೂ ಹಚ್ಚ ಹಸುರಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆ. ಅನೇಕಸಲ ಅವರ ಭಾಷಣವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಟ್ಟು ಕೇಳಿದ್ದೆ. ಆದರೆ, ಅವರ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲವಿತ್ತು. ಸುದೈವದಿಂದ ಆ ಸಂಧಿ ಈಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವೇ ಆಗಿತ್ತು.

ಆಗ ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಭುಗಿಲೆದ್ದಿದ್ದವು. ಬ್ರಿಟನ್, ಅಮೇರಿಕಾ, ರಶಿಯಾ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಜರ್ಮನಿ ಮತ್ತು ಇಟಲಿಯ ಫ್ಯಾಸಿಸ್ಟರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡುತ ಲಿದ್ದರು. ಕೆಲ ಐರೋಪ್ಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಫ್ಯಾಸಿಸ್ಟರಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಯುದ್ಧದ ಬಿಸಿ ಭಾರತದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ತಟ್ಟಿತ್ತು. ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಬ್ರಿಟಿಶರ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದ ಭಾರತ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಧೋರಣೆ. ಇಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಯೋಗ್ಯ ಹೋರಾಟವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ಮುಖಂಡತ್ವವನ್ನು ಕೊಡ ಲಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಿಟಿಶರು ಜೀವನ ಮರಣ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆ ಕೊಡಬಾರದೆಂದೇ ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರು ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗುವದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಕೆಲವೇ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಭಾಗವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಇಚ್ಛೆ ಇತ್ತು.

ಆಗ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರ ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆಯಬೇಕಿತ್ತು. ಅಂಥ ಕರ್ನಾಟಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಯಾದಿಯೊಂದನ್ನು ನಾನು ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆಯಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ದಿವಸ ಯಾದಿಯನ್ನೂ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಪತ್ರವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರು, ಆಗ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೇವಾ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆ. ವರ್ಧಾಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದೂರವಾಣಿ ಮೂಲಕ ನಾನು ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗುವ ವೇಳೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಎರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಬಂದೆ. ಮಹಾತ್ಮರ ಆಪ್ತ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಮಹಾದೇವಭಾಯಿ ದೇಸಾಯಿ ಅವರು ಮುಗುಳು ನಗೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ಅವರ ಮುಂದೆ ನಾನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಯಾದಿ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಪತ್ರ ಎಲ್ಲ ಇಟ್ಟೆ. ನನ್ನಿಂದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ :

> "ಗಾಂಧೀಜೀಯವರಿಗೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮಹತ್ವದ್ದಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೇ ನೀತಿವಂತ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯಯ, ಸತ್ಯ ಅಹಿಂಸೆ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಚಲ ಶ್ರದ್ಧೆ ಇರುವ, ಸತತ ಖಾದಿಧಾರಿ ಮತ್ತು ತಪ್ಪದೇ ನೂಲುವ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಥಮ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ ಎಂದು ಪೂ. ವಿನೋಬಾ ಭಾವೆ ಅವರನ್ನು ಆರಿಸಿದ್ದು. ನೀನು ತಂದ ಇಷ್ಟೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಯಾದಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲು ನನ್ನ ಕೈಗಳು ನಡುಗುತ್ತವೆ."

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೊನೆಗೆ ಆ ಪೂರ್ತಿ ಯಾದಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ನೀನು ಇನ್ನು ಹೊರಡಬಹುದು ಎಂದರು. ಆಗ ನಾನು ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡಲೇ ಬೇಕೆಂದು ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಒಪ್ಪಿ ಕೇವಲ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಎಂದರು. ನಾನು ಒಪ್ಪಿದೆ. ಕೂಡಲೇ ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಗಾಂಧೀಜೀಯವರು ನೂಲುತ್ತ ಕುಳಿತ ಚಿಕ್ಕ ಕೋಣೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಮೇರಿಕನ್ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತುಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಗಾಂಧೀಜಿ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡ್ರುವದೇ ಅವಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೂ ಹೇಗೋ ಮಾಡಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಕ್ಕರಿಸಿದಳು. ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಬೇರೊಂದು ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ನನಗೂ ಕೂಡ್ರಲು ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದರು.

ನಾನು ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸರವನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಹತ್ತಿದೆ. ಅದೊಂದು ತೀರ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕೋಣೆ. ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಗಣಿಯಿಂದ ಸಾರಿಸಿದ್ದರು. ಅವರ ಹಿಂದೆ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಚರಕದ ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಹೀಗೆ ಬರೆಯಲಾಗಿತ್ತು :

"Be brief, be short
and be gone"

ಕೋಣೆಯ ಹೊರಮಗ್ಗಲು ಒಂದು ದೇವದಾರು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೂರವಾಣಿ (ಫೋನ್) ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ಆ ಅಮೇರಿಕನ್ ಮಹಿಳೆ ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಮಹಾದೇವಭಾಯಿ ಅವರು ಇವರು ಕರ್ನಾಟಕದವರೆಂದು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು. ಆಗ ಗಾಂಧೀಜಿ ನನ್ನನ್ನು ತಮ್ಮ ಕನ್ನಡಕದೊಳಗಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾ

> "ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಯಾದಿಯ ಬಗ್ಗೆ ನೀನು ಮಹಾದೇವನ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡಿದ್ದೀಯಾ. ಆತ ಹೇಳಿದ್ದೇ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯಗೆ ಮಹತ್ವ ಕೊಡಬೇಕು"

ಎಂದು ಪುನಃ ಹೇಳಿದರು. ಮುಂದಿನ ಸಂಭಾಷಣೆ ಹೀಗೆ ನಡೆಯಿತು :

ಗಾಂಧಿ : ನೀನು ಚಿಕ್ಕವನಿರುವಿ. (ಆಗ ನನ್ನ ವಯಸ್ಸು ೨೬) ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವಿ?

ನಾನು : ನನ್ನ ಮುಂದೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಿತ್ರವಿಲ್ಲ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹಿರಿಯರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುವೆ.

ಗಾಂಧಿ : ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುವಿ ಎಂದು ವಚನ ಕೊಡುವಿಯಾ?

ನಾನು : ಖಂಡಿತ ನಿಮ್ಮ ವಚನ ಪಾಲಿಸುವೆ.

ಗಾಂಧಿ : ನೀನು ನಿನ್ನ ಜೀವವನ್ನೇ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಡುಪಾಗಿ ಇಡುವಿಯಾ?

(ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ನನಗೆ ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಎರಗಿತು. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಬೆವರೊಡೆಯಿತು. ಬಾಯಿಂದ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ಬಾಯಿ ಒಣಗ ಹತ್ತಿತ್ತು.)

ಗಾಂಧಿ : ನಿನ್ನ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇರದಿದ್ದರೆ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಿಬಿಡು.

ನಾನು : (ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ) ತಮ್ಮ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನಾನು ಶಿರಸಾವಹಿಸಿ ಪಾಲಿಸುವೆ. ಆದರೆ, ನಾನು ಈಗ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಿ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ತುಂಬಾ ಆತುರನಾಗಿರುವೆ. ನಾನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಈಗಲೇ ಒಪ್ಪಿದರೆ ನೀವು ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಿಂದ ಮುಕ್ತ ಮಾಡುವಂತೆ ನನಗೂ ಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಚಿಂತೆ ನನ್ನದಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟೆ. ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರ ಮುಂದೆ ಸತ್ಯದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಹೇಳುವದೇ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ.

ಗಾಂಧಿ : (ನಗುತ್ತಾ) Young man! go ahead. You can court arrest now. But remember, ultimately dedicate yourself to constructive work. Don't forget.

(ಸರಿ ಈಗ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಮಾಡಿ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗು. ಆದರೆ, ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಡುಪಾಗಿ ಇಡುವುದನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡಾ.)

ಅದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರಿಗೆ ದೀರ್ಘದಂಡ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಅವರು ತುಂಬು ಹೃದಯದಿಂದ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳಾದವೆಂದು ಮಹಾದೇವಭಾಯಿ ಅವರು ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದರು. ನಾನು ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಹೊರಬಿದ್ದೆ. ನಾನೊಂದು ದೊಡ್ಡಪರೀಕ್ಷೆ ಮುಗಿಸಿ ಹೊರಬಂದಂತೆ ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿತ್ತು.

ಇಂಥ ಮಹಾತ್ಮರ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡಲು ಸದವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿದುದಕ್ಕೆ ನನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಾನೇ "ಧನ್ಯೋಽಸ್ಮಿ" ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ಇಡೀ ನನ್ನ ಆಯುಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾತ್ಮರ ಈ ಮಾತು ನನಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿದೆ. ಅವರ ಈ ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮಾತುಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಪಾವನ ಮಾಡಿದವೆಂದೇ ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ನಾನು ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೂ ನನಗೆ ಈ ಮಾತು ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಬರುವುದುಂಟು.

❑❑

೨. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಇಣುಕು

ಹಿನ್ನೆಲೆ

ನಮ್ಮ ಮನೆತನದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವ ಶಾಲಿಯಾಗಿ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಅನೇಕ ಕಷ್ಟ ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು ನನ್ನ ಕಾಕಾ ಅನಂತರಾವ ದಾಬಡೆ ನನ್ನ ಅಣ್ಣ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನ ಒಲವೂ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು. ಆತ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಾಲೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮತ್ತು ೧೯೨೪ರ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕನಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವ. ಅದರಂತೆಯೇ ಗುಳೇದಗುಡ್ಡದ ನನ್ನ ವಾಸುಕಾಕಾನ ಮಗ ಕೃಷ್ಣನೂ ನಾಗಪುರ ಧ್ವಜ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸೆರೆಮನೆ ಕಂಡದ್ದುಂಟು. ೧೯೩೧ ರ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನಾನೊಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ಅಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಸಭೆ ಮೆರವಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ನಿತ್ಯ ಸೇವಾದಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ೧೯೩೧ ರಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಜರುಗಿದ ಸ್ವದೇಶಿ ವಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂ ಸೇವಕನಾಗಿದ್ದೆ. ಮುಂದೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಬೇಕಾಯಿದೆಶೀರ ಸಂಸ್ಥೆಯಾದಾಗ ಅಂದಿನ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು

ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸೈಕ್ಲೊಸ್ಟ್ಯಾಯಿಲ್ ಮೇಲೆ ಬುಲೆಟಿನ್ ಹೊರಡಿಸಿ ಹಂಚಿ ಬರುವದು ನನ್ನ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆಯ ಮುಖಂಡರ ಕೈದಾಗಿ ಎರಡನೇ ದರ್ಜೆಯ ಅಂದಿನ ಮುಖಂಡರಾದ ಶಂಕರರಾವ ಲಿಮಯೆ ಮತ್ತು ದತ್ತಣ್ಣ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಅವರ ಮುಖಂಡತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಈ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕಡೆಗೇ ನನ್ನ ಒಲವು ಇದ್ದು ಅದು ನನ್ನನ್ನು ೧೯೩೪ ರಲ್ಲಿ ಅಂದು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿಯ ಕಚೇರಿ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಎಂದು ಎಳೆದು ಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಆ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ವೇತನದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವ ನಾನೊಬ್ಬನೇ. ನನ್ನ ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳ ರೂ. ೨೫/- ನಾನು ಆಗ ಇನ್ನೂ ಜೇಲಿನ ಅನುಭವವನ್ನು ಕಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆತುರನಾಗಿದ್ದೆ.

೧೯೩೯ ರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಲಗ್ನವಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಭಾವೀ ಪತ್ನಿಗೆ

> ನನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಜೇಲುವಾಸ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವದು. ಆದರೆ, ನಿನಗೆ ಮಾತ್ರ ನಾನು ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡ ಬರದಿದ್ದರೆ ಸಾಕು.

ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅವಳ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು (೫-೨-೧೯೩೯) ಅವಳ ಜೊತೆಗೆ ಲಗ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆ.

೧೯೪೧ ರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಅಂದಿನ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಿಮಾಡಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಮಾಡಿ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗಲು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದಿದ್ದೆ. ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ತಪ್ಪದೇ ನೂಲಬೇಕೆಂಬ ಆದೇಶವಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ತಪ್ಪದೇ ನೂಲುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಅಂದಿನ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಹರಿಜನ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಅಥದಿಂದ ಇತಿಯವರಿಗೆ ಓದಿ ಹೆಂಡತಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೆ.

ಆಗ ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಾ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಕೃಷ್ಣಾಬಾಯಿ ಪಣಜೀಕರ ಅವರು. ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಅವರು. ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲದೆ ಡಾ. ನಾರಾಯಣರಾವ ಕಬ್ಬೂರ, ರಾ. ಶ್ರೀ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ಬುರ್ಲಿ ಬಿಂದುಮಾಧವ, ಶಿವಬಸಪ್ಪ ಬೆಟಗೇರಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸೆರೆಮನೆ ಕಂಡಿದ್ದರು. ನನ್ನ ಜೊತೆಗಾರ ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ಈತನು ಯುದ್ಧ ವಿರೋಧಿ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಕೈದಾಗಿದ್ದ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಂದಿನ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿಯ ಹೊಣೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು. ನಾನೇ ತಾಲ್ಲೂಕು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ. ಆಗ ನನ್ನ ಮನೆ ಮಾಳಮಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ. ನನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಗುಡಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆತ ತುಂಬಾ ಶೋಕಿ ಮನುಷ್ಯ. ಖಾದಿ ತೊಟ್ಟರೆ ಗಜಕರ್ಣವಾಗುವ ದೆಂದು ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವ. ಆದರೆ, ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಮಾತ್ರ ತುಂಬಾ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಕಾಲು ನಡಿಗೆಯಿಂದ ಧಾರವಾಡ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಿ

ಯುದ್ಧ ವಿರೋಧಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಹಳ್ಳಿಗರು ತುಂಬಾ ಆದರದಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುತಲಿದ್ದರು. ನಾವು ಮಾಡಿದ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಹಳ್ಳಿಗರ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟು ಪರಿಣಾಮವಾಗಿತ್ತೊ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಸರಕಾರೀ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ತುಂಬಾ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿತ್ತು. ಆಗ ದ.ಪ. ಕರಮರಕರ ಅವರು ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು. ಒಮ್ಮೆ ಅಂದಿನ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಡಿ.ಸಿ.) ಅವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ

> ನಿಮ್ಮ ಕಚೇರಿ ಕಾರ್ಯಕರ್ತ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ತನ್ನ ಕಚೇರಿ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡಿ ಯುದ್ಧ ವಿರೋಧಿ ಭಾಷಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವರೆಂದು ವರದಿಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಬರುತ್ತಲಿವೆ. ಕಾರಣ ನೀವು ಆತನನ್ನು ಹದ್ದುಬಸ್ತಿ ಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಚೇರಿ ಕೆಲಸವನ್ನಷ್ಟೇ ಮಾಡಲು ಹೇಳಿರಿ

ಎಂದು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕರಮರಕರ ಅವರು, ಈಗ ಆತ ಮಾಡುತ್ತಿರುವದು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಇದ್ದು ಆತನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ '(He is perfectly within his limits)' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾಗಿ ಅವರೇ ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು.

ಪ್ರಥಮ ಕೈಸೆರೆ

ಆಗ ನಮ್ಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮೀಟಿ ಕಚೇರಿ ಮಾಳಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು. ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದೆ. ಸುಮಾರು ಬೆಳಗಿನ ಹತ್ತು ಗಂಟೆ (೧೦-೫-೧೯೪೧) ಗೆ ಅಂದಿನ ಸಬ್ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಲುಯಿಸ್ ಅನ್ನುವವರು ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗೆ ಬಂದು - ಭಾರತ ಸಂರಕ್ಷಣ ಕಾಯಿದೆಯ ಮೇರೆಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೈದು ಮಾಡಲು ಬಂದಿರುವೆ - ಎಂಬ ಮುಕ್ತಾಫಲ ಉದುರಿಸಿದರು. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಷ್ಟೇ ಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಆಗ ನನ್ನ ದೇಹದ್ಲಲ್ಲೆಲ್ಲ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಸಂಚಾರವಾದಂತಾಯಿತು. ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾವರಿಸಿಕೊಂಡು - "ನಾನು ಸಿದ್ಧನಿರುವೆ, ಆದರೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಹೇಳಿ ಬರುವೆ." ಎಂದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು "ಒಳ್ಳೇದು ನಮ್ಮ ಕಾರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗೋಣ ನಡೆಯಿರಿ" ಎಂದೂ ಇಬ್ಬರೂ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆವು. ಊಟದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಗಿಸಿ, ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಹೇಳಿ, ಮಗುವಿಗೆ ಮುತ್ತಿಟ್ಟು ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟೆ. ಅವಳು ಕಣ್ಣೀರಿಡುತ್ತಾ ದೇವರಿಗೆ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿ ನನಗೆ ತಿಲಕವಿಟ್ಟು ಆರತಿಮಾಡಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಳು. ಮಾತು ಹೊರಡದೇ ಕಣ್ಣೀರೇ ಆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದವು. ಈ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಳಮಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ದಾಬಡೆ ಅವರ ತಂಗಿ ಸುಬ್ಬಕ್ಕನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅವಳನ್ನು ಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದೆ.

ಸಬ್ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರರು ಯಾಕೊ ನನ್ನನ್ನು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಕೊನೆಗೆ ಸಂಕೊಳ್ಳಿ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರ ಮುಂದೆ ಹಾಜರ ಮಾಡಿಸಿ ತಾಲೂಕಾ ಲಾಕಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರು.

ಈ ವಾರ್ತೆ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ನನ್ನ ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರೂ ಆಪ್ತರೂ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಬರಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ನನ್ನ ತಂದೆ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವರೂ ನನ್ನ ಅತ್ತಿಗೆ ಅಣ್ಣಂದಿರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದರು. ಆಗ ಕೀಲಿ ಹಾಕಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಒಂದು ಕಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಗೆಳೆಯರ ಜೊತೆ ಹರಟುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ತಂದೆಯವರಿಗೆ ಶಿರಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆರಗಿ ಆಶೀರ್ವದಿಸಲು ಹೇಳಿದೆ. ಅವರಿಂದ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ತುಸು ವೇಳೆಯ ನಂತರ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ತಂದೆಯವರು ತಮ್ಮ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೂ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನೋ ಉಳಿದೇ ಇತ್ತು. ವಾಪಸ್ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಲಗೇ ಬಿಟ್ಟವರು ಏಳಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಆಗಾಗ್ಗೆ 'ನರಸಿಂಹ' ಎಂದು ಬಡಬಡಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರಂತೆ. ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಯಿತು. ಆಗ ನಾನು ತುಂಬಾ ಅಸಹಾಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದೆ. ಕರಮರಕರ ಅವರೇ ಸ್ವತಃ ಬಂದು ತಾವೇ ಜಾಮೀನ ಆಗಿ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಒಂದು ವಾರದ ನಂತರ ಪುನಃ ಮನೆಗೆ ಬಂದೆ. ಹೆಂಡತಿ ಮಗುವನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ತಂದೆಯವರನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋದೆ. ಅವರು ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದರು. ''ನಾನು ನರಸಿಂಹ ಬಂದೀನಿ'' ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದರೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಅವರು ನನ್ನ ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದರು. ನೋಡಲಿಲ್ಲ, ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಎರಡೇ ದಿವಸಗಳ ನಂತರ ೧೫-೫-೧೯೪೧ ರಂದು ತಮ್ಮ ಕೊನೆಯುಸಿರು ಎಳೆದರು. ಮುಂದೆ ಸುಮಾರು ಒಂದುತಿಂಗಳು ಹೊರಗುಳಿದು ತಂದೆಯವರ ಕ್ರಿಯಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಪುನಃ ಲಾಕಪ್ಪಿಗೆ ಹೋದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಖಟ್ಲೆ ಒಂದನೇ ವರ್ಗದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರಾದ ಎಸ್.ಬಿ. ಸಂಕೊಳ್ಳಿ ಅವರ ಮುಂದೆ ನಡೆದು ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಸಶ್ರಮ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸಿದರು (೧೬-೬-೪೧) ಕರಂದಿಕರ ವಕೀಲರು ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ವಾದಿಸಿದರು. ಅಂತೂ ನನ್ನನ್ನು ೨೦-೬-೪೧ ರಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಹೊರಡುವ ಪ್ಯಾಸಿಂಜರ ಗಾಡಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿ ಜೈಲಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಕಳಿಸಿದರು. ಅಂದು ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೆ ಬಿಳ್ಕೊಡಲು ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ, ಮಗು, ಆಪ್ತರು-ಮಿತ್ರರು ಹಾಗೂ ದ.ಪ.ಕರಮರಕರ ಅವರು ಬಂದಿದ್ದರು.

ಜೈಲು ಪ್ರವೇಶ

ಈ ಮೊದಲು ನಾನು ಜೇಲು ನೋಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಅದರ ಕತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೆ. ಕೇಳುವದಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕೂ ಬಹಳ ಅಂತರವಿರುವದೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡೆ. ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿನದು ಪ್ರಚಂಡ ಮಹಾದ್ವಾರ. ಅದನ್ನು ತೆಗೆಯುವದು

ವಾಹನ ಬಂದಾಗ ಇಲ್ಲವೇ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ, ಅದರಲ್ಲಿಯ ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಪ್ರವೇಶ. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಲೇ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸರ್ವಕೈದಿಗಳ ಜಮಾಖರ್ಚು ಬರೆಯಲು ಕುಳಿತ ಪೊಲೀಸ ಒಂದು ಕೈದಿ ಜಮಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ಕಡೆ ಕೂಡ್ರ ಹೇಳಿದರು. ಕೂಡ್ರುವದೂ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪದ್ಧತಿ. ತುದಿಗಾಲಿನಿಂದ ಮುಖ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹಳೇ ಕಾಲದ ವಧುವಿನಂತೆ ಕೂಡ್ರಬೇಕು. ನಂತರ 'ಅಂಗಝುಡತಿ' ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಇರುವುದನ್ನೆಲ್ಲ ತಪಾಸಿಸಿ ನಮ್ಮ ಖಾಸಗಿ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಜಮಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಜೇಲುಬಟ್ಟೆ ಕೊಡುವರು. ಮೈಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಾತಿಡ್ಡು ಗೆರೆ ಬರುವ ಎರಡು ಅಂಗಿ, ಎರಡು ಚಡ್ಡಿ (ಲಂಡಚಣ್ಣದಂತವು) ಒಂದು ಲಂಗೋಟಿ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಪಕಿನ್‌ದಂತಹ ಒಂದು ಟಾವೆಲ್ಲು ಮತ್ತು ತಲೆಗೆ ಒರಗಿ ಕೂಡ್ರುವ ಒಂದು ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಅದರಂತೆ ಕೈದಿಗೆ ಒಂದು ನಂಬರ ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಆ ನಂಬರನ್ನು ಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವದುಂಟು ಬಟ್ಟೆಗಳು ಹೊಸವಿದ್ದವು. ಬಿನ್ನಿಗಂಜಿಯವು ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದವು. ಆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತೊಡುವಾಗ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಭಾವನೆಯು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂತು. 'ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ನಾವು ಮಾಡುವುದು ಯಾತಕ್ಕಾಗಿ? ಇದರಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಿಗುವುದೇ?' ಎಂದು ನನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಾನೇ ಕೇಳಿಕೊಂಡೆ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹಾಸಿಗೆ ಹೊದಿಕೆ ಅಂದರೆ ಒಂದು ತರಟು, ಎರಡು ಕಂಬಳಿ ಅಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಥಾಲಿ, ಪಾಟು. ಥಾಲಿ ಅಂದರೆ ತವೆಯ ಹಾಗೆ ತುಸು ತಗ್ಗಾದ ಅಲ್ಯುಮಿನಿಯಂ ಪಾತ್ರೆ. ಇದು ಪಲ್ಲೆ, ಬೇಳೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು. ಇನ್ನು 'ಪಾಟು' ಅಂದರೆ ಒಂದು ಚೊಂಬುವಿನಂತಹುದು - ನೀರು ಕುಡಿಯಲು, ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಕಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇದೊಂದೇ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಓರ್ವ ಪೊಲೀಸನ ಜತೆಮಾಡಿ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳಿದ್ದ ಬರ್ಯಾಕಿಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ಮಹಾದ್ವಾರ. ಅದನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದಲೇ ದಾಟಬೇಕು. ಇದನ್ನು ದಾಟಿದಕೂಡಲೆ ಬರುವುದೇ ಜೇಲಿನ ಆವಾರ. ಅತ್ಯಂತ ಹಸನ ಮತ್ತು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಮಾರ್ಗಗಳು. ಅಲ್ಲಿ ಆ ಬಾಗಿಲಿಗೇ ನನ್ನ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ಹುಕ್ಕೇರೀಕರ, ಜೀವಣರಾವ ಯಾಳಗಿ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಆನಂದದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ಅವರ ಸಂಗಡ ಮಾತಾಡಲು ನಿಲ್ಲುವವನಿದ್ದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸ 'ಜಲ್ದಿ ಚಲೊ' ಎಂದು ಗುಡುಗಿದ. ನನ್ನನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದು ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳಿದ್ದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಬರ್ಯಾಕಿಗೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೫೦ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳು ಸುಮಾರು ೨೫ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಕೈದಿಗಳು ಇದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಅನೇಕರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ನಾನೇ ಮಾಡಿಸಿ ಕಳಿಸಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಚಂದಗಡದ ಪ್ರಭೂಜಿ, ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವೀರಪ್ಪ ಸುತಗಟ್ಟಿ, ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಟಿ.ಬಿ. ಕೇಶವರಾವ, ನಾಗಭೂಷಣ ವಕೀಲ ಬೆಂಗಳೂರ ಕೆಂಟೋನ್‌ಮೆಂಟ್ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಕೆಲವರು ಇದ್ದರು. ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ನಾನು ನನ್ನ ಬಳಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಬಿದ್ದಂತಾಯಿತು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಸಂಜೀ ಊಟ

ಬಂತು. ಅಂಗೈ ದಪ್ಪ ಎರಡು ರೊಟ್ಟಿ, ಹಸಿರಾಣಿ ಪಲ್ಲೆ ನೋಡಿ ನನಗೆ ಏನೋ ಅನ್ನಿಸಿತು. ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರು ಹೇಳಿದರು. ತಿನ್ನಲು ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಮರುದಿನ ಬೆಳಗಿನ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಎರಡೇ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡೆ. ಉಳಿದವರಂತೆ ನಾನೂ ಗಂಜಿ ಊಟ ಸಲುವಾಗಿ ದಾರೀಕಾಯ ಹತ್ತಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಜೇಲಿನ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಮೈಗೆ ಒಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಶ್ರಮ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಕೈದಿ ನಿತ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪಡಿಸಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಾಸಿಗೆ ಸುತ್ತಿಟ್ಟು ಕೇವಲ 'ಥಾಲಿ ಪಾಟು' ತೆಗೆದುಕೊಂಡೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ಊಟ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಂಜೆ ಐದು ಗಂಟೆ ಸುಮಾರು ವಾಪಸ್ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಒಂದೆರಡು ದಿವಸ ಎಲ್ಲರ ಜತೆಗೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋದೆ. ಆದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕೆಲಸವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಜೇಲ ಕಚೇರಿಯಿಂದ ಕರೆ ಬಂತು - ಆಗಿನ ಜೇಲ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ ಲ್ಯಾಕ್ಸಟನ್ ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲರು. ಜೇಲರ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರು. ಡೆ. ಜೇಲರ ಗೋರೆ ಅವರು ಇದ್ದರು. ಡೆ. ಜೇಲರು ಕೈದಿಗಳಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಪ್ಪಲ ತಯಾರಿಸುವದು, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಜಮಾಖಾನೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಡೆ. ಜೇಲರರು ಕರೆದು 'ನೀವು ಏನು ಕೆಲಸ ಮಾಡಬಲ್ಲಿರಿ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. 'ಏನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬಲ್ಲೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನಾನು ಕಾಂಗ್ರೆಸ ಕಮೀಟಿ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ವಿಷಯ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಅವರು ನೇರವಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯ ಟೈಪಿಂಗ್ ಕೆಲಸ ನೀವು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರು ನಾಳಿನಿಂದ ಕಚೇರಿಗೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರ ಹೇಳಿದರು.

ಜೇಲಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಸಲು ಕೆಲ ಒಳ್ಳೇ ಕೈದಿಗಳನ್ನು 'ವಾಚಮನ್' ಎಂದೂ ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹುದ್ದೆ 'ವಾರ್ಡರ್ ' ಎಂದೂ ಮಾಡುವದುಂಟು. ಅವರಿಗೆ ಅವರವರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಾ ಅವಧಿಯನ್ನು ಕಡಿತ (ರೆಮಿಶನ್) ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೈದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವದೆಂದರೆ ಅವರು ಆಫೀಸರ್ ಕೈದಿ ಇದ್ದಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅದೇ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಕೇಸಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಘಾಟಕ ಅವರೂ ಇದ್ದರು.

ನನಗೆ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬುವಾಜಿ ಎಂಬ ಕಾರಕೂನರಿದ್ದರು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ಪರಿಚಯ ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಪರವರ್ತನೆಗೊಂಡಿತು. ಅವರಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಇತರರಿಗೂ ನನ್ನ ಸಹಕಾರ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೆಲ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ನನಗೆ ದೊರೆತವು. ಆಗ ಕೈದಿಗಳಿಗೆ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ

ಎಲ್ಲ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಓದುವ ಸದವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತು. ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಪತ್ರ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ ಬಂದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೊಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಮಧ್ಯಾನ್ಹ 'ಬ' ವರ್ಗದ ಕೈದಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುವ ಅವಕಾಶವು ದೊರೆಯುತಲಿತ್ತು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಒಂದು ಗಂಟೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೆ ವಾಪಸ್ ಬರುತ್ತ ಲಿದ್ದರು. ಆಗ ನನಗೆ ಓದಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕಚೇರಿಯ ಕೆಲಸಗಾರರ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಅವರು ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ತಮ್ಮ ಅಳಿದುಳಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅವರು ವಾಪಸ್ ಬರುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಹೀಗಾಗಿ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದರು. ಸಂಜೆ ೫ ಗಂಟೆಗೆ ವಾಪಸ್ ನನ್ನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಇತ್ತ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ನಾನು ಹೊಸ ವರ್ತಮಾನ ತರುವೆನೆಂದು ನನ್ನ ದಾರಿ ಕಾಯುತಲಿದ್ದರು. ಮಲಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವ ಪರಿಪಾಠ. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮುಗಿದ ನಂತರ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಸುದ್ದಿ ಮತ್ತು ಜೇಲಿನ ಇತರ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುತಲಿದ್ದೆ. ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೇಲಿನ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗುತಲಿತ್ತು. ಆಗ ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವೆಂಕರೆಡ್ಡಿ ಹೂಲಿ, ತೆಂಡುಲಕರ್, ನಾರಾಯಣರಾವ ಜೋಶಿ ಮತ್ತು ಕೌದಿ ಅವರು ಇದ್ದರು.

ಯಮಪುರಿಯ ದೃಶ್ಯ

ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೆ ಒಂದು ಹೃದಯ ವಿದ್ರಾವಹಕ ಘಟನೆ ಜರುಗಿತು. ಒಂದು ದಿವಸ ಇಬ್ಬರು ಕೈದಿಗಳಿಗೆ (ಮರಣ ದಂಡನೆ) 'ಪಾಶೀ' ಕೊಡುವದಿತ್ತು. ಮರಣದಂಡನೆ ಯಾದ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯೇ ಇಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ 'ಫಾಶಿಗೇಟು' ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಜೇಲ ಶಿಕ್ಷೆಯು ಮೇರೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತಂದು ಇಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಫಾಶೀ ಕೊಡುವ ದಿವಸ ಹೇಗೊ ಈ ವರ್ತಮಾನವೆಲ್ಲ ಜೇಲ ತುಂಬಾ ಹಬ್ಬುತ್ತಲಿತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಾಶಿ ಕೊಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕೈದಿಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಂದೀ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಜೇಲಿನ ವಾತಾವರಣ ತುಂಬಾ ಗಂಭೀರ ವಾಗುತಲಿತ್ತು. ಅನೇಕರು ಅಂದು ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಜೇಲ ಕಚೇರಿಯು ಮೊದಲನೆಯ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಿಡಕಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಾಶಿ ಕೊಡುವುದೆಲ್ಲ ಕಾಣುತಲಿತ್ತು. ಈ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವಾಗ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿದ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ಕಲೆಕ್ಟರ (ಡಿ.ಸಿ.) ಡಿ.ಎಸ್.ಪಿ, ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಜನರು ಹಾಜರ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊರಳಿಗೆ ಹಗ್ಗ ಹಾಕುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಓದಿ ಹೇಳಲಾಗುವದು. ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಹಗ್ಗವನ್ನು

ಅದೇ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡುತಲಿದ್ದರು. ಅದು ಅತ್ಯಂತ ನುಣುಪಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಎಷ್ಟೇ ಗಟ್ಟಿ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಕೃತಿ ನಡೆದಾಗ್ಗೆ ನನ್ನಿಂದ ನೋಡುವುದಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ತುಸು ಹೊತ್ತಿನ ನಂತರ ನೋಡಿದಾಗ್ಗೆ ಮೃತದೇಹ ನೇತಾಡುತ್ತಲಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಆ ದೇಹವನ್ನು ಅವರ ಆಪ್ತರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂದಿನ ದಿವಸ ಜೇಲು ತುಂಬೆಲ್ಲ ಫಾಶೀ ಶಿಕ್ಷೆಯು ಯೋಗ್ಯವೇ? ಎಂಬ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುತಲಿದ್ದವು. ನಾನಂತೂ ಅಂದು ಸುಸ್ತು ಹೊಡೆದಿದ್ದೆ. 'ಇದು ಯಮಪುರಿಯೇ' ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಬರುತಲಿತ್ತು. ಅಂದು ನನ್ನಿಂದ ಊಟ ಮಾಡುವದಾಗಲಿಲ್ಲ.

❑❑

೩. ಭಾರತ ಮಾತಾಕೀ ಜೈ

ಇಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಈ ಹಿಂಡಗಲಾ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಅವಿಸ್ಮರಣೀಯ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು.

ಒಂದು ದಿನ ಸಾಯಂಕಾಲ ಸುಮಾರು ಏಳು ಗಂಟೆಗೆ ನಮ್ಮ ಬರ್‍ಯಾಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಐದು ರಾಜಕೀಯ ಕೈದಿಗಳು ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ನಾವೆಲ್ಲ ಅವರನ್ನು ಆನಂದದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದೆವು. ಅನಂತರ ಅವರ ಊಟ ಉಪಚಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಿದಾಗ - ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸಹ ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಆಗಿದ್ದು ಹಸಿದು ಕಂಗಾಲಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಲು ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಏನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಕಾವಲು ನಿಂತಿದ್ದ ಪೊಲೀಸನನ್ನು ಕರೆದು ಈ ಸಂಗತಿ ತಿಳಿಸಲಾಯಿತು. ಆತ ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗಾಡಿ ಬಂದು ಈಗ ಸದ್ಯ ಅವರಿಗೆ 'ಏನು ಕೊಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ವರದಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಆ ಪೊಲೀಸನ ಮೇಲಧಿಕಾರಿ ಜಮಾದಾರ, ಸುಬೇದಾರ ಅವರಿಗೂ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನಕಾರಾತ್ಮಕ ಉತ್ತರವೇ ಬಂದಿತು. ನಮಗೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ಕಳವಳವಾಯ್ತು. ಈಗ ಮಾಡುವುದೇನು? ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವೇನು? ಎಂಬ ವಿಚಾರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗ ಹತ್ತಿತು.

ನಿತ್ಯ ನಾವೆಲ್ಲ ಮಲಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡಿ ನಂತರ ಏನಾದರೂ ಹೇಳುವುದಿದ್ದರೆ ಹೇಳುವ ಪರಿಪಾಠವಿದ್ದಿತು. ಅಂದು ನಾನು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೂಡಾ ಮಾಡದೇ ಅದೇ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೇನು? ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ತಲೆ ಕೆದರುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮುಗಿಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತುಸು ಪ್ರಕಾಶ ಬಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತರಬೇಕೆಂದೇ ದೃಢ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಜೇಲು ಕಾಯಿದೆ ಮುರಿದರೂ ಪರವಾಗಿಲ್ಲ. ಸಾಮೂಹಿಕ ಘೋಷಣೆ ಕೂಗಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದೆ.

ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೇ ನನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸ್ವರಸ್ವರವನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಉಚ್ಚಕಂಠದಿಂದ "ಬೋಲೋ ಭಾರತ್ ಮಾತಾಕೀ" ಎಂದು ಕೂಗಿದೆ. ನನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರೆಲ್ಲ ತಮಗೆ ಅರಿವಿಲ್ಲದೆ ಅಷ್ಟೇ ಜೋರಿನಿಂದ "ಜೈ" ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಇದನ್ನು ಮೂರು ಸಲ ಉಚ್ಚರಿಸಿದೆ. ಅವರೂ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು. ಅದನ್ನು ಪಕ್ಕದ ಬರ್ಯಾಕಿನವರು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಸಪ್ಪಳ ಅತ್ಯಂತ ಆತಂಕಕಾರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕೂಗುವದು ದೊಡ್ಡ ಅಪರಾಧ. ಮುಂದೆ ಐದೇ ನಿಮಿಷದಲ್ಲಿ ಜೇಲರ, ಸುಬೇದಾರ, ಜಮಾದಾರ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬಹಳ ಕ್ರೋಧಾವಿಷ್ಟರಾಗಿಯೇ ಬಂದರು. ವಾತಾವರಣವು ಬಿಸಿಯಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲರೂ ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ತಬ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಬಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು 'ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆವಾಜ ಮಾಡಿದವರು ಯಾರು?' ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. 'ನಾವೆಲ್ಲರೂ' ಎಂಬ ಉತ್ತರ ಬಂದಿತು. ಆದರೆ 'ಅದನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವರು ಯಾರು'? ಎಂದು ಮರು ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕಿದರು. ಎಲ್ಲರೂ ಶಾಂತವಾಗಿದ್ದರು. ಯಾರೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ನಾನು ಎದ್ದು ಬಂದು ಈ 'ಅಪರಾಧ'ವನ್ನು ಮಾಡಿದವ ನಾನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

"ಇವರ ನಂಬರ ಬರೆದುಕೊಂಡು ನಾಳೆ ಇವರನ್ನು 'ಪೆಶಿ' (ಖಟ್ಲೆ)ಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ" ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು. ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅಸಹಾಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆ. ಅವರು ಯಾವುದನ್ನು ಕೇಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. "No, no no, You have committed an affencé for which you shall be punished" (ನೀನು ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿರುವೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುವದು. ಎಂದು ಗೊಣಗಿದರು) "ಒಳ್ಳೇದು ನಾನು ಅದನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವೆ" ಎಂದೆ.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಕಾರ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಆಗಿತ್ತು. ಅವರೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತಾಗಲೇ ಐದೂ ಜನರ ರೊಟ್ಟಿ ಪಲ್ಲೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ನಮಗೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು. ಆದರೆ, ನಾಳೆ ಏನು ಕಾದಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಳವಳವಾಗಿತ್ತು.

ಮರುದಿನ ಯಥಾ ಪ್ರಕಾರ ನನ್ನನ್ನು ನಿತ್ಯದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಉಳಿದೆ. ಮುಂದೆ ಒಂಬತ್ತು ಗಂಟೆಗೆ ಓರ್ವ ಪೊಲೀಸ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ದು, ಖಟ್ಲೆಗೆಂದೇ ಡೆಪ್ಯೂಟಿ ಜೇಲರ ಗೋರೆ ಅವರ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ. ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಕರಣವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯ ವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ೧೯೪೨ ರಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ್ಗೆ 'ಭಾರತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿಡಲು ಈ ಘಟನೆಯೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ್ದು.

ಹೀಗೆ, ದಿನಗಳು ಉರುಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು. ದಿನಾಲು ಒಂದಿಲ್ಲಾ ಒಂದು ಸಂಘರ್ಷ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೆ ನಮ್ಮ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ತಗಣಿಯ ಕಾಟವಾಯ್ತು. ಇದು ಹೇಗೋ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯ್ತು. ಕೂಡಲೇ ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಂಡರು. ಅಂತೂ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಣು ತೆಗೆಯುವದರಲ್ಲಿಯೇ ನನ್ನ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಅವಧಿ ಮುಗಿದು ಬಿಡುಗಡೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ನನಗೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಜಾರಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದಿನ ದಿನವೇ ನನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟರು. ಅದರಂತೆ ಜೇಲ ಕಚೇರಿಯ ಕಾರಕೂನರೂ ಸೇರಿ 'ಪಾರ್ಟಿ' ಕೊಟ್ಟರು. ಅಂತೂ ಪ್ರಥಮ ಸಲ ಜೇಲಿನಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ೧೫-೯-೧೯೪೧ ರಂದು ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಬಂದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನಿರಾಶೆ ನನಗೆ ಕಾದಿತ್ತು. ಧಾರವಾಡದ ಮನೆ ಖಾಲಿಮಾಡಿ ಶಕುಂತಲಾ ಮಗುವಿನೊಂದಿಗೆ ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ತನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಳು. 'ಮಗನ ಆರೋಗ್ಯ ತುಂಬಾ ಹದಗೆಟ್ಟಿದೆ ಬೇಗ ಬನ್ನಿ' ಎಂದು ತಂತಿಯೂ ಕಾದಿತ್ತು. ಕೂಡಲೇ ನಾನೂ ಬಾಗಲಕೋಟೆಗೆ ಹೊರಟೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮಗ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ.

ಅಂತೂ ನಾನು ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗುವದನ್ನು ನೋಡಿ ತಂದೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿದರೆ; ಬಿಡುಗಡೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಓಡಿ ಬಂದಾಗ ಮಗ ಇಹಲೋಕ ಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸಿದ್ದ. ಈ ಕಠೋರ ಸತ್ಯವನ್ನು ಎದುರಿಸುವದೇ ಅಸಾಧ್ಯವೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

❑❑

೪. ಚಲೇಜಾವ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ

೧೯೪೨ ಆಗಷ್ಟ ತಿಂಗಳ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಕಾಲ. ಎರಡನೇ ಜಾಗತಿಕ ಮಹಾ ಯುದ್ಧದ ಕಿಡಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೆ ಹಾರುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಭಾರತದ ಜನತೆಯನ್ನು ಕೇಳದೇ ಬ್ರಿಟಿಶರು ಭಾರತವನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಎಳೆದಿದ್ದರು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸು ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿರಲಿಲ್ಲ. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವುದಾಗಿ ಘೋಷಿಸಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಶರು ಸಿದ್ಧರಿರಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಆಗಷ್ಟ ೭, ೮ ರಂದು ಮುಂಬೈನಲ್ಲಿ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಭೆಯನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಶಂಕರ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ನಾನು ಕೂಡಿಯೇ ಹೋಗಿದ್ದೆವು. ನಮ್ಮನ್ನು ಆರ್ಯನಿವಾಸ ಹೊಟೇಲಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಕಮಲಾದೇವಿ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಮಲ್ಯ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ಕರಮರಕರ, ದಿವಾಕರ, ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ ಅಂಬಲಿ ಮೊದಲಾದವರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಗವಾಲಿಯ ಟ್ಯಾಂಕ್ ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸಭೆ ಸೇರಿತ್ತು. ರಾಷ್ಟ್ರದ

ಮುಖಂಡರೆಲ್ಲ ಬಂದಿದ್ದರು. ಎಂಟನೆಯ ಆಗಸ್ಟ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ Quit India (ಭಾರತ ಬಿಡಿರಿ) ಗೊತ್ತುವಳಿ ಸರ್ವಾನುಮತದಿಂದ ಸ್ವೀಕಾರವಾಯ್ತು. ಇದರ ಮುಖಂಡತ್ವವನ್ನು ಮಹಾತ್ಮಗಾಂಧಿ ಅವರಿಗೇ ವಹಿಸಿಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಮರುದಿನ ಅಂದರೆ ೯-೮-೧೯೪೨ ರಂದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎಂಟು ಗಂಟೆಗೆ ಬಿರ್ಲಾಭವನಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ವಿವರಣೆ ನೀಡುವರೆಂದೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅಂದು ರಾತ್ರಿ ಹನ್ನೆರಡುವರೆ ಗಂಟೆಗೆ ನಮ್ಮ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಬಂದೆವು.

ಮರುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಿರ್ಲಾಭವನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸಿದ್ಧತೆಗೆಂದು ದೂರವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾನಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆವು. ಒಂದು ಕಡೆಗೂ ಫೋನ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆರೂವರೆ ಗಂಟೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಸ್ಟೆಲ್ ಹೊರಗೆ ಬಂದೆವು. ನಮಗೇನೋ ಅಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಕಾಣಹತ್ತಿತ್ತು. ತುಸು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದರೊಳಗೆ ವೃತ್ತಪತ್ರವನ್ನ ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡಾಗ "ಮುಖಂಡರ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ಕೈದು" ಎಂಬ ಶಿರೋನಾಮ ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲವು ಅರ್ಥವಾಯಿತು.

ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸದ್ದು ಕೇಳ ಬರಹತ್ತಿತ್ತು. ಜನರೆಲ್ಲ 'ಕ್ರಾಂತಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು' ಎಂದು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಾಹನಗಳ ಓಡಾಟ ಬಂದಾಗಿತ್ತು. ಎತ್ತ ನೋಡಿದರೂ ಮೆರವಣಿಗೆ 'ಭಾರತದಿಂದ ತೊಲಗಿರಿ' (Quit India) ಎಂಬ ಘೋಷಣೆ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ತಂತಿ ಕಂಬಗಳು ಬಗ್ಗಿದ್ದವು. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗಿಡಗಳ ಟೊಂಗಿ ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅಂಚೆಡಬ್ಬಿಗಳು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ವನ್ನು ಜನತೆಗೆ ಕೊಟ್ಟವರು ಯಾರು? ಎಂಬುದೇ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಸಾಲದ್ದಕ್ಕೆ ಆಗ ನನಗೆ ಮುಂಬೈ ಪರಿಚಯ ಅಷ್ಟೊಂದು ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಹೇಗೋ ವರ್ತಮಾನ ತಿಳಿಯಿತು. ಸಂಜೆ ೪ ಗಂಟೆಗೆ ಮಾತುಂಗಾದಲ್ಲಿಯ ಡಾ. ಜೋಶಿ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಸಭೆ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ನಾವು ಹೋದೆವು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ದಿವಾಕರ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ಕರಮಕರ, ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ ಅಂಬಲಿ ಮೊಹರೆ ಹನುಮಂತರಾವ ಮತ್ತಿತರ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಘಟನೆಯ ತುಂಬಾ ಚರ್ಚೆಯಾಯಿತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು, ಮಹಾತ್ಮರ ಪಟ್ಟ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಕಿಶೋರಲಾಲ ಮಶ್ರುವಾಲಾ ಅವರ ಸಂಪಾದಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಹೊರಟ 'ಹರಿಜನ' ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಸಭೆಯ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಇಣುಕು ನೋಟ ಇತ್ತು. "ಯಾರಿಗೂ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡದೇ ಖಾಸಗಿ ಆಸ್ತಿ-ಪಾಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಧಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚದೆ ಸರಕಾರದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು (Seat of power) ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಬಹುದು." ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಸಭೆಗೆ ತುಂಬಾ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಇದು ಮಹಾತ್ಮರದೇ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಲಾಯಿತು.

೧. ಖಾಸಗಿ ಆಸ್ತಿ-ಪಾಸ್ತಿಗೆ ಧಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚದೆ ಸರಕಾರಿ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು (ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣ, ರೆಸ್ಟ್ ಹೌಸ್, ಅಂಚೆ ಕಚೇರಿ) ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಬಹುದು;

೨. ತಂತಿ ಕತ್ತರಿಸಬಹುದು;

೩. ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಮೇಲೆ ವಾರಂಟು ಹೊರಟರೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಭೂಗತರಾಗ ಬಹುದು;

೪. ಟಪಾಲು ಚೀಲ ಕಸಿಯಬಹುದು;

೫. ಪೊಲೀಸರ ಪೋಷಾಕು ಮತ್ತು ಬಂದೂಕುಗಳನ್ನು ಕಸಿಯಬಹುದು;

೬. ಗೌಡ - ಶಾನುಭೋಗರ ದಫ್ತರ ನಾಶಮಾಡಬಹುದು.

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಯಿತು;

ಆಗ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಚೇರಿ ರಾಮಮನೋಹರ ಲೋಹಿಯಾ ಅವರ ಹಿರಿತನದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು. ಅದರಂತೆಯೇ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಚೇರಿ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಚೆನ್ನಬಸಪ್ಪ ಅಂಬಲಿ ಅವರ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಕಮಿಟಿ ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ದಿವಾಕರರು ಅದರ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು. ಕರಮರಕರ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕ ಶ್ರೀನಿವಾಸಮಲ್ಯ ಅವರು ಸಹಾಯಕರು. ಕಚೇರಿಯ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ನನಗೆ ಆಗ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಸತ್ಯಬೋಧ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ಅವರು ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಯಿತು. ಆ ಪ್ರಕಾರ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಅಂತೂ ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆ ಸುತ್ತಾಡಿ ಕಾಳಬಾ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕತ್ತಲೆಯ ಕೋಣೆಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರವಾಯ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಕರಮರಕರ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಮತ್ತು ನಾನು ಇರುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಮ್ಮ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಗಾಂಧೀಚರಿತ್ರೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತೆಂಡುಲ್ಕರ ಅವರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ವಾರೆಂಟ ಹೊರಟಿದ್ದು ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯ್ತು. ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಭೂಗತರಾದೆವು.

ಅಂದಿನ ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಟೈಪರೈಟರ್ ಮತ್ತು ಸೈಕ್ಲೋಸ್ಟಾಯಿಲ್ ಯಂತ್ರ ಇದ್ದವು. ವಿವರವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸೈಕ್ಲೋಸ್ಟಾಯಿಲ್ ಮಾಡಿ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಕಳಿಸಲಾಯ್ತು. ಕೆಲವೆಡೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೇಳಿಕೆಯೂ ಕೊಡಲಾಯ್ತು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಸುದ್ದಿ ತಿಲುಪುತ್ತಲೇ ವಿದ್ಯುತ್ ಸ್ವಿಚ್ ಹಾಕಿದಂತೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಹೇಗೋ ಮುಂಬೈಗೆ ಬಂದು ದಿವಾಕರ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಚರ್ಚಿಸಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಗರೇ ಸಂಘಟಿಸಿದ 'ಆಜಾದ ರೇಡಿಯೋ' ಕೇಂದ್ರವಿತ್ತು. ಅದರ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲ ವಾರ್ತೆಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸುದ್ದಿ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ನಾನೇ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಅದನ್ನು ಓರ್ವ ಕಾಲೇಜ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ ಉಷಾ ಮೆಹತಾ ಎಂಬುವರು ನಡೆಸುತಲಿದ್ದರು.

❑❑

೫. ಭೂಗತ ದಿವಸಗಳು

ಭೂಗತರು (Under ground) ಹೇಗಿರುವರು? ಅವರ ಪೋಷಾಕು ಏನು? ಹೇಗೆ ಅಡ್ಡಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು? ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕರಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲ. "ನನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗಳಂತೂ ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಳು. ನೀವು ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಗೆ ಹೇಗಿರುತ್ತಿದ್ದೀರಿ? ಭೂಗತ ಅಂದರೆ ಸರಕಾರದವರು ಕೈದು ಮಾಡುವ ವಾರೆಂಟ ಹೊರಟಾಗ ಅದನ್ನೂ ಪೊಲೀಸರ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ತಪ್ಪಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಾರ್ಯನಿರತರಾಗುವುದೇ ಭೂಗತ. ಈ ಚಳವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಭೂಗತರಿದ್ದರು. ಗ್ರಾಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರ್ಯ ಇನ್ನೂ ಸುಲಭ. ಅಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸರು ಅಥವಾ ಮಿಲಿಟರಿಯವರು ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಸರಕಾರದ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉಳಿದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯ ಕರ್ತರು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿಯೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಆಗ ನಮ್ಮ ಕೆಪಿಸಿಸಿ (ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್) ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ, ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ವಾರೆಂಟು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕೈದು ಮಾಡಲು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪೊಲೀಸ ತಂಡ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವರ್ತಮಾನವೂ ನಮಗೆ

ಹೇಗೋ ತಿಳಿಯುತ್ತಲಿತ್ತು. ನಾವೆಲ್ಲ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೆವು. ದಿವಾಕರರು 'ಪಾಂಡುರಂಗ' ಎಂದೂ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಅವರು 'ಶ್ರೀನಿವಾಸ' ಎಂದೂ ಕುರ್ತಕೋಟಿ 'ಶ್ರೀಧರ' ಎಂದೂ ದಾಬಡೆ 'ಪ್ರಕಾಶ' ಎಂದೂ ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ ಅಂಬಲಿ 'ಶ್ರೇಷ್ಠಿ' ಎಂದೂ ಹೆಸರಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿತ್ತು. ವೇಷಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿತ್ತು. ಮೊದಲಿನಂತೆ ಶುಭ್ರ ಬಿಳಿ ಪೋಷಾಕು ಹಾಕದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾಗರಿಕನಂತೆ ಶರಟು, ಕರೆಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಅಥವಾ ಹ್ಯಾಟ್. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗ್ಯಾಗಲ್. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಕೆಲವರು ಖಾದಿ ಬಿಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹಗಲು ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಏನೇ ಸಂಪರ್ಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಿದ್ದರೂ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೪-೩೦ ರಿಂದ ೬-೩೦ ರ ವರೆಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ೭ ರಿಂದ ೧೦-೩೦ ರ ವರೆಗೆ, ಕಾಳಬಾದೇವಿಯ ಒಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ (ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ಕರಮರಕರ, ದಾಬಡೆ) ವಾಸ. ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನು ಗಳೆಂದರೆ ಇದ್ದಲೀವಲಿ, ಕಸಬರಿಗೆ, ೩ ಚಾಪೆ, ಒಂದೆರಡು ಪಾತ್ರೆ. ನಾವು ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಲು ಬ್ರೆಡ್ಡು, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಲ್ಲದೆ, ನಾನು ಹೊರಗೆ ಹೋದಾಗ್ಗೆ ತಂದ ಶೇಂಗಾ ಬೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಆಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಚಾಳಿನ ನಮೂನೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಪಾಳೆಯ ಮೇಲೆ ಸಂಡಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದು ಮತ್ತು ತಣ್ಣೀರ ಸ್ನಾನ. ನಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆ ನಾವೇ ಒಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು. ಆಗ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ತಿಂಗಳ ವೆಚ್ಚ ರೂ.೪೫/- ಮೀರಬಾರದೆಂಬ ಕಟ್ಟುಪಾಡು ನಾವೇ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದೆವು.

ನಮ್ಮ ಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರ ನೇರವಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾರ ಮುಖಾಂತರವಾದರೂ ಟಪಾಲು ತರಿಸುವದು ಮತ್ತು ಕಳಿಸುವುದು. ಕಾಳಬಾದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೇ 'ಹಂದಿಗುಂದ' ಅನ್ನುವವರ ಒಂದು ಅಡತೀ ಅಂಗಡಿ ಇತ್ತು. ಅವರು ವಿಸಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯವರು. ನಮ್ಮ ಟಪಾಲು ಎಲ್ಲ ಅವರ ಮೂಲಕವೇ ಬರುತ್ತಲಿತ್ತು. ಇವರ ಹೊರತು ನೆರವಾಗುವವರೆಂದರೆ ದಾದರದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಉಪಾಧ್ಯೆ, ಮಾತುಂಗಾದಲ್ಲಿದ್ದ ಡಾ. ಸದು ಜೋಶೀ, ಕೆನರಾಬ್ಯಾಂಕ ಶ್ರೀಪೈ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು. ದಿವಾಕರರು ಗಿರಗಾಂವದ ಒಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಿನಾಲು ನಾವು ತಪ್ಪದೇ ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಯಾರಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಬಂದರೆ ಹೇಗೋ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಲಿತ್ತು. ಅವರು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೫ ಗಂಟೆಗೆ ಚೌಪಾಟಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದಿವಾಕರ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ತಮ್ಮ ವರದಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಶಕ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಧನಸಹಾಯ ಪಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಇನ್ನೊಂದು ನಮ್ಮ ಮಹತ್ವದ ಸಂಪರ್ಕ ಸಾಧನವೆಂದರೆ ಮೊಹರೆ ಹನುಮಂತ ರಾಯರದು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಪತ್ರಿಕಾ ಸಭೆಗೆ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು ಮುಂಬೈಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ಇಲ್ಲಿಂದ ಸೂಚನೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತಲುಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರ ಹೊರತಾಗಿ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ

ನಮ್ಮ (ಕರಮರಕರ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ದಾಬಡೆ) ಮನೆಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ತರುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಮನೆಗಳಿಗೆ ತಲುಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಒಮ್ಮೆ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಕಟಣೆ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿತ್ತು. "ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಜರ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಲಾಗುವದು" ಎಂದು ಇತ್ತು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಅವರು ಚಲವಿಚಲರಾದರು. ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಜೀವನಾಧಾರ ಅವರ ಮುದ್ರಣಾಲಯ. ಅದೇ ಹೋದರೆ ಮನೆತನ ಹೇಗೆ ನಡೆಯುವದು? ಎಂಬ ಚಿಂತೆಯುಂಟಾಗಿ ತಾವು ಹಾಜರ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟು ನಿಂತರು. ವಿಕ್ಟೋರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನು ಹಾಕಿ ಹೊರಡಬೇಕು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ದಿವಾಕರ ಬಂದು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಒಳಗೆ ಇಟ್ಟು "ಮಾಸ್ತರ, (ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಅವರಿಗೆ ಮಾಸ್ತರ ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದೆವು) ಇದು ಕೊನೆಯ ಹೋರಾಟ ಅಂತಾ ಗಾಂಧಿ ಹೇಳ್ಯಾರ. ಏನೇ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೂ ಮಾಡಿ ಅನುಭವಿಸೋಣ" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಪರಾವರ್ತಗೊಳಿಸಿ "ಏನೇ ಆದರೂ ನಾನು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಶರಣಾಗತನಾಗುವದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಅವರ ಬಾಯಿಂದಲೇ ಅನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ಮಿಲಿಟರಿಯ ಕೈದು

ಅದೇ ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಆಂದೋಲನ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿವಸ. ನಾವು ದಾದರನಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಒಂದು ಸಂದೇಶ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾಳಬಾದೇವಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುವದಿತ್ತು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೆ ಹೊರಟೆ. ಹೋಗಿ ಕೆಲಸ ಪೂರ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾಪಸ್ ದಾದರಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಭಯಂಕರ ದೃಶ್ಯ ನೋಡಿ ನಾನೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ತಿಳಿಯದಾಯ್ತು. ಮಿಲಿಟರಿ ಟ್ಯಾಂಕುಗಳು ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಮಿಲಿಟರಿಯವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಅವರನ್ನು ಬಂಧಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ನಾನು ದಾದರ ಸ್ಟೇಶನದಿಂದ ನಮ್ಮ ವಸತಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಓರ್ವ ಮಿಲಿಟರಿಯವ ನನ್ನ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದ. ಆಗ ನನ್ನ ವಯಸ್ಸು ೨೭. ಸಾಧಾರಣ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ನಾನು ಒಂದು ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಎರಡನೆಯ ಅಂತಸ್ತಿನ ಒಂದು ಮನೆ ಹೊಕ್ಕು ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡೆ. ನೇರವಾಗಿ ಆ ಅಧಿಕಾರಿ ಆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಒಂದು ತನ್ನ ಬಂದೂಕದಿಂದ ಬಡಿಯ ಹತ್ತಿದ. ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೇ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀಪಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ್ರಿಸಿದ. ನನ್ನ ಸಂಗಡ ೨, ೩ ಬೇರೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ತಾಸುಗಟ್ಟಲೇ ಈ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತುವ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಿತು. ಆಗ ಆಕಾಶವಾಣಿ 'ವ್ಹಿಪಿಂಗ ಆಯಕ್ಟ (ಫಟಗೀ)' ಜಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ" ಎಂದು ಕಿರುಚುತ್ತಲಿತ್ತು. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸುಮಾರು ೭ಗಂಟೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಮಾತುಂಗಾ, ದಾದರ ಮುಂತಾದ ಲಾಕಪ್ಪಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸ್ಥಳವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ

ಜೀಪಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲೂ ಮಿಲಿಟರಿಯವರೇ ಇದ್ದರು. ಅರ್ಧಗಂಟೆಯ ನಂತರ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಹಿನೂರ ಮಿಲ್ಲಿಯ ಆವಾರದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿ ಝಡತಿ ಮಾಡಿದರು. ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಒಳಗೆ ಕುಳಿತ ನಮಗೆಲ್ಲ ಘಟಗೀ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡಬಹುದೋ ಏನೋ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಬಂದು ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದೆವು. ನಂತರ ಉಳಿದವರನ್ನೆಲ್ಲ ಇಳಿಸಿ ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಜೀಪಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹೇಳಿದರು. ಮುಂದೇನು ಕಾದಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಭೀತಿ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಅಂತೂ ರಾತ್ರಿ ೮ ಗಂಟೆಗೆ ಅವರ ಬಿಡಾರ ತಲುಪಿದೆವು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಓರ್ವ ಅಧಿಕಾರಿ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದು ಕೆಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ. ಮುಂದೆ ತಮ್ಮೊಳಗೇ ಚರ್ಚಿಸಿ ನೀವು ಇನ್ನು ಮನೆಗೆ ಹೋಗಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ. ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಆದರೂ "ಈಗ ನಾನು ಹೋಗುವದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಕರ್ಫ್ಯೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನಾಗರಿಕರು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಾಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಈಗ ನಾನೆಲ್ಲಿರುವೆನೆಂಬುದೇ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಒಂದು ಕಂಬಳಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. "ಇಲ್ಲಿ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬೇಕಾದರೆ ನಾನೇ ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಬರುವೆ ನಮ್ಮ ಜೀಪು ಹತ್ತಿರಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ. ನನ್ನ ಊರು ಕೇರಿ ಎಲ್ಲ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಇದೆಲ್ಲ ಏನು ನಡೆದಿದೆ? ಎಂದು ಕೇಳಿದ. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು "ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಜನತೆಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಆಡಳಿತ ಬೇಡವಾಗಿದೆ. ಮೊನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆ ಇದೇ ಊರಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಭೆ ಸೇರಿ "ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ" ಗೊತ್ತುವಳಿ ಪಾಸಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಹೋರಾಟ ನಡೆದಿದೆ. ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ 'ನನ್ನ ಸ್ಥಳ ಬಂತು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆತನ ನಿರೂಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇಳಿದೆ. "ನಾನು ಈವರೆಗೆ ಯಾಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲವೋ" ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ವಿವಂಚಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳಿ ಸಮಾಧಾನದ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟರು. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ತಾಸು ಮಿಲಿಟರಿಯವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು ಮರಳಿ ಬಂದೆ.

ಭೂಗತದ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕ (ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ) ದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ಸಲ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಸಭೆಯನ್ನು ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವೆಂದರೆ - "ವಿಧ್ವಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಗಾಂಧಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬರುವುದೇ ಎಂಬುವದಿತ್ತು" ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಧಾರವಾಡದ ಕಡೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಟೇಷನ್ ಗಳು ಒಂದೇ ದಿವಸ ಧ್ವಂಸವಾದ ವರದಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅನೇಕ ಸರಕಾರೀ ಕಟ್ಟಡಗಳು ನಾಶವಾಗಿದ್ದವು. ತಂತಿಗಳು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಕೆಲ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಕಾರವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬರೇ ಪೋಲಿಸರು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸರಕಾರೀ ಕಚೇರಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದರು. ಶಾಲೆಗಳಿಗೆ ಯಾಕೆ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು? ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆ ಬಂದಿತು. ತುಂಬಾ

ಚರ್ಚೆಯಾಗಿ ಅದೂ ಕೂಡಾ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಸರಕಾರದ ಸ್ಥಳವೇ ಇದ್ದು ಅದನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವಾಯ್ತು. ಆದರೆ, ಅಂಥ ಶಾಲೆ ಗುಡಿ ಗುಂಡಾರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅದು ಅಪವಾದ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿವರಣೆ ಕೊಡಲಾಯ್ತು. ಮುಂದೆ ಪಿಸ್ತೂಲ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಚರ್ಚೆಯಾಯಿತು. ಆಗ ಕೆಲ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಹತ್ತಿರ ಪಿಸ್ತೂಲುಗಳು ಇದ್ದವು. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆಯಾಗಿ ಪಿಸ್ತೂಲುಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಹೆದರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಸೂಚನೆ ಕೊಡಲಾಯ್ತು. ಮುಂದೆ ಇನ್ನೂ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆ ಬಂತು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ನಾವೇನು ಮಾಡಬೇಕು? ಇದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಉತ್ತರ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿ ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಯಿತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಅದರ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಅಂದಿನ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿಷ್ಠಾವಂತರು “ಗಾಂಧೀಜಿ ಹೊರಗಿದ್ದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಅವರು ಪಿಸ್ತೂಲ ಉಪಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡದೇ ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು'' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು ಎಂದು ವಾದಿಸಿದರು.

ಅಂತೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆರು ತಿಂಗಳುಗಳು ಉರುಳಿದವು. ನನಗಂತೂ ಮುಂಬೈ ಕೆಲಸ ಬೇಜಾರು ತಂದಿತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ ತುಂಬಾ ಇತ್ತು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಮುಂಬೈಗೆ ಬರುವಾಗ ಹೆಂಡತಿ ತುಂಬಿದ ಬಸುರಿ. ನಾವಿದ್ದ ಮನೆ ಖಾಲಿ ಮಾಡಿ ಅದೇ ಮದಿಹಾಳದಲ್ಲಿಯ ತನ್ನ ತವರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಳು. ಅಕ್ಟೋಬರ ತಿಂಗಳು (೩೧-೧೦-೪೨) ಹೆಣ್ಣುಮಗು ಹೆತ್ತಳೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಶಶಿಕಲಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಡಲಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಬಂತು. ಆಗ ನಾನು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ ಕೊಟ್ಟು ಮಗಳ ಹೆಸರು 'ಭಾರತಿ' ಎಂದಿಡಬೇಕೆಂದೇ ಬರೆದೆ. ಮುಂದೆ ಅದೇ ಹೆಸರೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿತು ಅಂತೂ ಕೆಲ ದಿವಸಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ಕಚೇರಿಯ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಯ್ತು.

ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಗತ ಜೀವನ

ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ದಿವಾಕರ ಅವರು ಪುಣೆಯ ಕೆಲ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಪತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ನನಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯರಸ್ಥರೆಂದರೆ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಮಾಸ್ತರ ವಸಂತ ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಬಂಡಾಜೋಶಿ ಮತ್ತು ಕೆ.ಆರ್. ಸಂಗಮ. ಆಗ ವಸಂತ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರದೆ ತನ್ನ ಮಾಮಾನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದ. ಎರಡು ಮೂರು ದಿವಸ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಡೆಕ್ಕನ್ ಜಮಖಾನಾದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಣೆ ಹುಡುಕಿ ಕೊಟ್ಟ. ತನ್ನ ಆಪ್ತೇಷ್ಟರಿಂದ ಕೆಲ ಭಾಂಡಿ ಸಾಮಾನು ಕೊಟ್ಟ. ಕೆಲ ದಿವಸ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ನಾನು ಕೂಡಿಯೇ ಇದ್ದೆವು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ವಸಂತ ಸಂಗಮ ಇವರು ಬಂದು

ಭೇಟಿಯಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದರು. ದಿವಾಕರರು ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಬರುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಧಾರವಾಡ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಕಡೆಗೂ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಸಭೆಯನ್ನು ಹೊಸಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಅಂದಿನ ಸಭೆಗೆ ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ ಅಂಬಲಿ, ವಾಲಿ ಚನ್ನಪ್ಪ, ಶ್ರೀರಂಗ ಕಾಮತ, ಶಂಕರ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಮತ್ತು ದಾಬಡೆ ಹೀಗೆ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನ ಸೇರಿದ್ದೆವು. ಅವರೆಲ್ಲ ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೆ ಇದ್ದರು. ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಎಸ್.ಜಿ. ನಾಡಿಗೇರ ಅವರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಎರಡು ದಿವಸ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯಿತು. ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ರೋಮಾಂಚಕ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಲ್ಕು ಸ್ಟೇಶನ್ ಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ಸುಟ್ಟ ವಿವರ ವರ್ಣಿಸುವರು. ತೀರ ಕಡಿಮೆ ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಕಾರ್ಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪೂರ್ವ ನಿರ್ಧಾರವಾದಂತೆ ಜನರೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ ರಾತ್ರಿ ಹೊರಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸುವರು. ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಯ್ದು ಅಡ್ಡದಾರಿ ತುಳಿದು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ಸ್ಟೇಶನ್ನಿಗೆ ತಲುಪುವರು. ಹೊರಡುವಾಗ್ಗೆ ಹುರುಪಿನಿಂದ ೩೦-೪೦ ಜನರಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಾರ್ಯಮಾಡಲು ಎಂದು ನಾಲ್ಕಾರು ಜನ ಸಿಗುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದುಂದೂರ ವಕೀಲರು (ಮುಂದೆ ಶಾಸನ ಸಭೆ ಸದಸ್ಯರಾದರು) ಕುಸುಗಲ್ ಸ್ಟೇಶನ್ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಲು ಹೋದಾಗ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮೋರೆಗೆ ಕರೇ ಅರಿವೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕೈಯನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಪಿಸ್ತೂಲಿನಂತೆ ಬೆರಳು ಮಾಡಿದಾಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಟೇಶನ್ ಮಾಸ್ತರರು ಗದಗದ ನಡುಗಿ ಓಡಿ ಹೋದರಂತೆ. ಮುಂದೆ ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಾಗದ ಪತ್ರ ಮತ್ತು ಪೀಠೋಪಕರಣಗಳಿಗೆ ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ ಉಗ್ಗಿ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋದರಂತೆ. ಬೆಳಗಿನ ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗೆ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಜನರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಹೊಸಪೇಟೆ ಮೀಟಿಂಗ್ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಳ್ಳಾರಿಗೆ ಹೋದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಆಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ವಕೀಲರು ಮತ್ತು ಕಲಮಠದ ಮರುಳ ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಬಂಧುಗಳು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ವಾಪಸ ಮುಂಬೈಗೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲ ವರದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದೆ. ಆಗ ಚಳವಳಿಯ ತೀವ್ರತೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಹತ್ತಿತ್ತು. ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಕೆಲಸವಿರಲಿಲ್ಲ. ನನಗೂ ಮುಂಬೈ ಜೀವನ ಬೇಸರವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಮತ್ತು ಕರಮರಕರರ ಕೈದಾಗಿತ್ತು. ದಿವಾಕರರ ಸಂಗಡ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿ ನಾನು ಧಾರವಾಡದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಈ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೊಡನೆ ಆದಷ್ಟು ಸಂಪರ್ಕವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶಕ್ಯವಿದ್ದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು.

ಧಾರವಾಡ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಭೂಗತ ಜೀವನ

ಟ್ರೇನಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಬಂದೆ. ಅಂದಿನ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತ ಗ್ರಾಮೋಪಾಧ್ಯೆ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲ ದಿವಸ ಕಳೆದೆ. ಅಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆತ್ಮೀಯ ಗೆಳೆಯ ಪಿ.ಕೆ. ಜೋಶಿ (ಆರ್.ಕೆ. ಜೋಶಿ ತಮ್ಮ) ರಿಜ್ ಟಾಕೀಜದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತ ಲಿದ್ದರು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರ ಕಚೇರಿ ಗೆಸ್ಟ ಹೌಸದಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗುವದು. ಅಲ್ಲಿಯ ಫುಲಭಾಗ ಗಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಣೆ ಹಿಡಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಕಳೆದೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಧಾರಹಾಡದ ಕಡೆಗೆ ಅಂದರೆ ಧಾರವಾಡ ಗದಗ ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಡ್ಡಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೆ ಸಂಪರ್ಕ ಮಾಡಿ ಧಾರವಾಡದ ಕೆಲ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಯನ್ನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಿಸಿ ಜೇಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿದೆ. ಅದರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಘಟನೆಯನ್ನು ಪತ್ತಾರ ಮಾಸ್ತರ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಹೈಸ್ಕೂಲ ಕೆಲ ಶಿಕ್ಷಕರ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಆಗ ಅವಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಸಾದಾ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಮಗಳು ಭಾರತಿಯ ಸಂಗಡ ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಳು.

ಆಗ ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವವರೆಂದರೆ ಹೊಸಕೇರಿ ನಾರಾಯಣಾ ಚಾರ್ಯ, ರು.ರಾ. ಪತ್ತಾರ ಮಾಸ್ತರ, ಸ್ಟೂಡಂಟ್ಸ ಓನ್ ಬುಕ್ ಡಿಪೋದ ಆರ್.ಜಿ. ಹುಕ್ಕೇರಿ ಅವರು. ಇವರ ಹೊರತು ಹೈಸ್ಕೂಲ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಶಿಕ್ಷಕರೂ ನೆರವಾಗುತ್ತ ಲಿದ್ದರು. ಅವರು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತರುವುದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮಂಥವರಿಗೆ ವಸತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನನ್ನ ನೆರಳಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರೆಂದರೆ ಗದಗಿನ ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ ಏಜಂಟರಾದ ಕೇಶವರಾವ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರು. ಅವರ ಮೇಲೆ ವಾರಂಟ್ ಇರದಿದ್ದರೂ ಸರಕಾರದ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು.

ಧಾರವಾಡ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ನಿತ್ಯ ಜೀವನವೆಂದರೆ : ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ನಾಲ್ಕುವರೆಯಿಂದ ಆರು ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಡ್ಡಾಡಿ ಸಂಪರ್ಕ ಮಾಡುವದು, ಮುಂದೆ ಸಂಜೆಯವರೆಗೆ ಒಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವದು. ಮತ್ತೆ ಸಂಜೆ ಏಳರಿಂದ ಹತ್ತೂ ಮೂವತ್ತರವರೆಗೆ ತಿರುಗಾಟ. ಬಿಸಿಲು ಮೈಗೆ ತಗಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಮ್ಮೆ ಮದಿಹಾಳದಲ್ಲಿ ಸಿ.ಎಂ. ಕುಲಕರ್ಣಿ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಂಗಿದಾಗ ಐದು ತಿಂಗಳ ನಂತರ ಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಬಂದಿದ್ದಳು. ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಅವಳ ಅಣ್ಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತಂಗಿದ್ದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ನನಗೆ ಪೊಲೀಸರ ವಾಸನೆ ಬಡಿಯಿತು. ಆಗ ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಮೂರು ಗಂಟೆ. ಹಿತ್ತಲ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಸುರೇಂದ್ರ ದಾನಿ (ಹೆಂಡತಿಯ ತಮ್ಮ) ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಊರ ಹೊರಗೆ ಹೋದನು. ಮುಂದೆ ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಊರಲ್ಲಿ ಬಂದು ಆಗ ಹೊಸ ಯಲ್ಲಾಪೂರ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಪತ್ತಾರ ಮಾಸ್ತರ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗಿದೆ.

ಇನ್ನೊಬ್ಬ ನನ್ನ ಆತ್ಮೀಯರಾದ ಚರಖಾ ಸಂಘದ ಅನಂತರಾವ ಸಾಹುಕಾರ ಅವರೂ ಭೂಗತರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅವರೂ ನಾನೂ ಕೂಡಿಯೇ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಸಪ್ತಾಪೂರ ಮಾರುತಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ತೋಟದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದೆವು. ಪೊಲೀಸರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ಗೊತ್ತಾಗಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ಪೊಲೀಸರು ಬಂದು ಆ ಗುಡಿಸಲಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರು. ಮುಂದೆ ಒಳಹೊಕ್ಕು ಝಡತಿ ಮಾಡಲಾಗಿ ನನ್ನ ಸಾಮಾನುಗಳು ಮಾತ್ರ (ಹಾಸಿಗೆ ಹೊದಿಕೆ; ಕ್ಷೌರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ) ದೊರೆತವು. ನಾನು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಹೊರಗಡೆ ಹೋದಾಗ ಈ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅಲೆಮಾರಿಗಳಂತೆ ನನ್ನ ಜೀವನ ಸಾಗಿತ್ತು.

ಒಂದೊಂದು ದಿವಸ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಂತೆ ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಲೂರ ವೆಂಕಟರಾವ, ಶಂ.ಬಾ. ಜೋಶಿ, ಸಾಲಿ ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ ಇವರನ್ನು ಕಂಡು ಅವರ ಸಂಗಡ ವಿವರವಾಗಿ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿ ಕೆಲಸದ ವರದಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅವರು ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳಿ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣ ಬೆಂಬಲವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ದಿವಾಕರರ ಹೇಳಿಕೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಶಂ.ಬಾ. ಅವರಿಗೆ ಏನಾದರೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯ ಹೇಳಿದೆ. ಅವರು 'ಏದ್ದೇಳು ಕನ್ನಡಿಗಾ' ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟರು. ಅದನ್ನು ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿಸಿ ಹಂಚಲಾಯ್ತು.

ಆಗ ಮುದವೀಡು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿ ಇಟಗಿಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರನ್ನು ಕಾಣಲೇಬೇಕಿತ್ತು. ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಾಲು ನಡಿಗೆಯಿಂದ ಓರ್ವ ಮಿತ್ರನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಇಟಗಟ್ಟಿಗೆ ಹೋದೆ, ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಮನವಾರೆ ಹರಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವರ ಸಂಗಡ ಊರ ಪೊಲೀಸ ಪಾಟೀಲ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದ. ಅವರಿಗೆ ನನ್ನ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾ "ಈತ ನನ್ನ ತಂಗಿಯ ಮಗ. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ತುಂಬಾ ಚುರುಕು ಹುಡುಗ. ಪದವೀಧರನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಪಾಟೀಲರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲು ಹೇಳಿದರು. ನಾನು ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದೆ. ಆತ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಉಸುರು ಬಿಟ್ಟರು. "ಎಷ್ಟಾದರೂ ಊರ ಪಾಟೀಲ. ಸತ್ಯ ಸಂಗತಿ ಗೊತ್ತಾದರೆ ಅದರ ದುರ್ಲಾಭ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಈ ಪ್ರವರ ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು" ಎಂದರು. ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ನನಗಾಗಿ ಭೋಜನ ಕೂಟವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ,

> "ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯ್ತು. ನನ್ನ ಕೊನೆಯ ಆಶೆ ಎಂದರೆ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಕರ್ನಾಟಕ ಏಕೀಕರಣವಾಗಬೇಕು. ಅವನ್ನು ನೋಡಿ ನಾನು ಹೋಗಬೇಕು"

ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅಂದೇ ಸಾಯಂಕಾಲ ಹೊರಟು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಗಂಟೆಗೆ

ತಲುಪಿದೆ. ಆಗ ವೀರನಗೌಡರ ಹರಿಜನ ಆಶ್ರಮ ಹೊಸೂರಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮತಿ ಲೀಲಾತಾಯಿ ಮಾಗಡಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವರ ಸಂಗಡ ಚರ್ಚೆಮಾಡಿ ಮರುದಿನ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೋದೆ. ಎರಡು ದಿವಸ ಗಾಂಧಿ ಚೌಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಗುಜರಾತಿ ಹೋಟೆಲದಲ್ಲಿ (ಎರಡನೇಯ ಅಂತಸ್ತು) ತಂಗಿದ್ದೆ. ಅದರ ಹತ್ತಿರವೇ ನನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮನೆ ಇತ್ತು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದೆ. ಅವರ ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರವೇ ಡಿ.ಬಿ. ಮಹಾಶಬ್ದೆ ದಂಪತಿಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಅವರು ಊರಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮನೆ ಕೀಲಿಕೈ ನನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಹತ್ತಿರವೇ ಇತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಇರಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಗೇ ಊಟ ಉಪಹಾರ ತಂದು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಓರ್ವ ಸಿ.ಐ.ಡಿ. ಪೊಲೀಸ ಆ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟ. ಆಗ ಮಧ್ಯಾನ್ನ ಒಂದು ಗಂಟೆಯಾಗಿರಬಹುದು. "ಇದು ತುಂಬಾ ಗಂಡಾಂತರದ ಸ್ಥಳ. ಸದ್ಯ ಆ ಪೊಲೀಸ ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ನೀನು ಈಗಲೇ ಕಂಬಿ ಕೀಳಲೇಬೇಕು" ಎಂದು ಅಣ್ಣಾ ಹೇಳಿದ. ಆಗ ಊಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಮನೆ ವಿಠೋಬಾ ಗಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಆಯ್ತು, ನಾನು ಕೂಡಲೇ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟೆ. ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದೆಂಬುದೇ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಊರ ಸ್ಮಶಾನದ ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು ಗದಗ ರೇಲ್ವೆ ಗ್ರೌಂಡದಲ್ಲಿದ್ದ ದಿವೇಕರ ಅವರ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ. ತುಂಬಾ ದಣಿವು ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಆತನು ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಅಲ್ಲೇ ಊಟ ಮಾಡಿ ಆ ದಿನ ತಂಗಿದೆ. ಹೇಗೋ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀರಂಗ ಕಾಮತರು ಬಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದರು. ಅವರೂ ಭೂಗತರೇ ಇದ್ದರು. ಅಂದಿನ ಇಂಪೀರಿಯಲ್ ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ದಾಳೀ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ವನ್ನು ಹಾಕ ಹತ್ತಿದ್ದರು.

ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರು. ವಿಧ್ವಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ತೀರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಪ್ರಸಾರ, ಕರಪತ್ರ ಹಂಚುವದು ನಡದೇ ಇತ್ತು. ಇಬ್ಬರು ಗದುಗಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ ಗುಡಿಯ ಅಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಹೆಸರು ಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರ; ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಯನ್ ಜಿ ಆಚಾರ್ಯರು. ಇವರು ಕೇಶವರಾವ ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರ ಪರಿಚಯರಸ್ಥರು. ಅವರ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ನನಗೂ ಇರಲು ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದರು. ನಾನು ಯಾರು ಏನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವ ಎಂಬ ಯಾವ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೇಳಬಾರದೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಇವರು ಬಂದಾಗ್ಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ತಂಗವರು. ಅವರಿಗೆ ಸ್ಥಳಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇಡಹತ್ತಿದೆ. ಅವರ ಮೂಲಕವೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸುವ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುತ್ತ ಧರ್ಮ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಪೊಲೀಸರು ಆ ಕೋಣೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಝಡತಿ ಮಾಡುವಾಗ ತುಂಬಾ ಕಾಯಿದೆ ಬಾಹಿರವಾದ ಚಳವಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಗಂಟೇ ಅವರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಪಾಪ, ಈ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅದೇನೂ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು

ಆ ಇಬ್ಬರೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಕೈದು ಮಾಡಿ ಖಟ್ಲೆ ನಡೆಸಿ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಆರು ತಿಂಗಳ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ನಾನು ವಿಜಾಪೂರ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವರ ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅವರು ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಇದ್ದು ಮುಂದೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಆಯನ್ ಜಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಂದೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದರು. ಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರು ಈಗಲೂ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸರಕಾರ ದವರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರಿಗೆ ಕೊಡಮಾಡಿದ ಗೌರವ ಧನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಭೇಟಿಯಾದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವರು.

ಆಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಮ್ಮ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಹಂಚುವದು. ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಸಂಘಟನೆ ಮಾಡಿ ಅವರ ಮೂಲಕ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿಸುವದು. ಒಮ್ಮೆ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯವರೆಗೆ ಇರುವ ಮೈಲುಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದುದನ್ನು ಅಳಸಿ ಅಲ್ಲಿ 'Q' ಬರೆಯಿಸಲಾಗಿತ್ತು. (Q ಎಂದರೆ Quit India) ಅದರಂತೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ 'Q' ಬರೆಯಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಯಾವುದಾದರೂ ದಿನಾಚರಣೆ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಧ್ವಜವಂದನೆ ಮಾಡಿಸುವದು ಶಕ್ಯವಾದರೆ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರನ್ನು ಜೇಲಿಗೆ ಕಳಿಸುವದು. ವಿಧ್ವಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ತೀರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯ ಮಹಾದೇವಪ್ಪ ಮೈಲಾರ ಅವರ ತಂಡವು ತುಂಬಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿತ್ತು. ಆಗ ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ೭೫ ವರುಷ. ಕಾರಣ ೭೫ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಗಾಂಧೀಜಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಅವರದಾಗಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೆಂದು ಹೊಸ ರೀತಿಯ ಬಸವಣ್ಣ ದೇವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹಪ್ತೇದ ಹಣವನ್ನು ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವಪ್ಪನ ಸಂಗಡ ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ಪ್ರಾಣತೆತ್ತಿದ ವರ್ತಮಾನ ಬಂತು. ಆಗ ನಾನು ತಬೀಲಿ ಲ್ಯಾಂಡದ ಓರ್ವಮಿತ್ರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದೆ. ಅನಂತರಾವ ಸಾವಕಾರರೂ ಇದ್ದರು. ಆ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ನಾವು ತುಂಬಾ ಮರುಗಿದ್ದೆವು.

ಸರಕಾರದವರು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾನೂನು ಜಾರಿ ಮಾಡಿದ್ದರು. 'ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಓಡಿಹೋಗಲು ಅಥವಾ ತಪ್ಪಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಅವರ ಮೇಲೆ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಬಹುದು' ಎಂಬ ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸಿದ್ದರು. ವೀರಪ್ಪ ಸುತಗಟ್ಟಿ (ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆ) ಅವರು ನನ್ನ ಪರಮ ಮಿತ್ರರು. ಅವರೂ ಭೂಗತರಿದ್ದು ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅವರ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಳು. ಅವರು ಅಡ್ಡಾಡುವಾಗ ಒಂದು ಸಲ ಪೊಲೀಸರು ಅವರ ಮೇಲೆ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದರು. ಸುದೈವದಿಂದ ಅದು ಅವರ ರಟ್ಟೆಗೆ ಬಡಿದು ಹೋಯಿತು. ಅವರನ್ನು ದವಾಖಾನೆಗೆ ಹಾಕಿದಾಗ ಕೈದು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರು.

ದಿನಾಲು ಒಂದಿಲ್ಲಾ ಒಂದು ಘಟನೆ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು. ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಂಪರ್ಕಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿ ಅವು

ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೆಂದರೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಂದಾದೀಪ ಇಟ್ಟಂತೆ ಇದ್ದವು.

ಒಮ್ಮೆ ನನ್ನನ್ನು ಕಿಲ್ಲೆ (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ) ಯಲ್ಲಿರುವ ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಗುಡಿ ಪಕ್ಕದ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡದ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ಮಲಗಿದಾಗ ಒಂದೆರಡು ಚಿಕ್ಕ ಹೆಂಟೆಗಳು ಬಿದ್ದವು. ಅದೊಂದು ಜೀರ್ಣವಾದ ಮನೆ ಇತ್ತು. ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ನಾನು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಐದು ಗಂಟೆಗೆ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರ ಬಂದಾಗ ಆ ಕಟ್ಟಡ ಕುಸಿಯಿತು. ನನ್ನ ಸಾಮಾನುಗಳೆಲ್ಲ ಪುನಃ ಸ್ವಾಹಾ ಆದುವು.

ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಬರಲು ನನಗೆ ಸಂದೇಶ ಬಂತು. ರಾತ್ರಿ ಒಂಬತ್ತು ಗಂಟೆಗೆ ಟ್ರೇನ್ ಇತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಓರ್ವ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನನ್ನು ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿ ಅಂದಿನ ಇಂಟರ್ ಕ್ಲಾಸ್ ಡಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಸಿ ತಿಕೇಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಲು ಹೇಳಿದ್ದೆ. ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂತು. ರಾತ್ರಿ ಊಟದ್ದು, ಕಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನನ್ನ ಅಕ್ಕನ ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ. ತುಸು ಆತಂಕದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಟ್ಟರು. ನನಗೆ ಹಸಿವಾಗಿದೆ ಊಟ ಕೊಡಲು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡಿ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಪ್ಲಾಟ ಫಾರ್ಮ ಟಿಕೇಟು ತೆಗೆದು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದೆ. ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಟಿಕೇಟ ಆ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನನ್ನ ಟಿಕೇಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದೆ. ಗಾಡಿ ಬಿಡುವವರೆಗೆ ಆತ ಇದ್ದು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನುಗಳು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು ಎಂದು ವರದಿ ಮಾಡಿದ. ಮರುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಳ್ಳಾರಿಯಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಕೂಡ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿ ಗದುಗಿಗೆ ಬೆಳಗಿನ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೆ ಬಂದೆ. ಅಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಸಿನೇಮಾ ಥೇಟರಿನಲ್ಲಿ ಕಳೆದೆ. ಮರುದಿನ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನನ್ನು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಅವರ ವರದಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ವಾಪಾಸು ಬಂದೆ. ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರರು "ಬೇಕಾದಾಗ ಬಂದರೂ ತಮ್ಮ ಮನೆ ಮುಕ್ತದ್ವಾರ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಲ್ಲದೆ ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ಏನೇ ಆದರೂ ಅದನ್ನು ನಾವು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅನುಭವಿಸುವೆವು ಎಂಬ ಆಶ್ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬರು ಆರ್.ಜಿ. ಹುಕ್ಕೇರಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಪತ್ತಾರ ಮಾಸ್ತರ (ಕೆ. ಈ. ಬೋರ್ಡ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಾಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳು)

ಆಗ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ದಾಬಡೆ, ಶಕುಂತಲಾನ ಸೋದರಮಾವ ಅವರು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಶಿರಸ್ತೇದಾರರು. ಮಾಳಮಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ವಾಸ. ಅವರ ತಂಗಿ ಸುಬ್ಬಕ್ಕ. ಅವಳ ಪ್ರೀತಿ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ. ನಾನು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಭೇಟಿಯಾಗಿ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಳು. ಒಂದು

ಸಲ ಅವಳು "ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಹೋಗು ಅತ್ತಿಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಬಯಸಿದ್ದಾಳೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು. "ನನ್ನ ಅಣ್ಣಾ ಸರಕಾರೀ ಅಧಿಕಾರಿ ಆತನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆ" ಎಂದೆ. ಆತನ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದೇ ಬಂದಿರುವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಮರುದಿನ ರಾತ್ರಿ ಹತ್ತು ಘಂಟೆಗೆ ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಪ್ರಕಾರ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ರಾತ್ರಿ ಹತ್ತು ಘಂಟೆ ಆಗಿತ್ತು. ಅಣ್ಣಾ, ಅತ್ತಿಗೆ ಮಕ್ಕಳು ನಿಜವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಊಟ ಉಪಚಾರ ಆದಮೇಲೆ ಅಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸುಬ್ಬಕ್ಕ (ಅಕ್ಕ)ನ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಮಲಗಿದ್ದೆ ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಣ್ಣಾನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಅಸಮಾಧಾನವಾಗಿತ್ತು. ಬಿಸಿ ತುಪ್ಪದಂತೆ ನಾನು ಆಗಿದ್ದೆ. ನಿದ್ರೆ ಮಾಡದೆ ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಾಡ ಹತ್ತಿದ. ಕೊನೆಗೆ ನಾನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು "ನೀನೇನೊ ದೇಶ ಸೇವೆ ಮಾಡುವಿ. ನಿನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗೆ ತುಂಬಾ ಆದರ ಅಭಿಮಾನ ಇದೆ. ನಾನು ಸರಕಾರಿ ನೌಕರ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿನ್ನ ಕೈಸೆರೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಆದರೆ, ನನ್ನ ಗತಿ ಏನು? ನನ್ನ ಕುಟುಂಬದ ಗತಿ ಏನು? ನಾನು ಅಂಥ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಮಾತಾಡ ಹತ್ತಿದರು. ಮುಖ ತುಂಬಾ ಸಪ್ಪೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ರಾತ್ರಿ ಒಂದು ಗಂಟೆ. "ನಿಮಗೆ ನನ್ನಿಂದ ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಈ ಕ್ಷಣ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟೆ. ಆಗ ಸುಬ್ಬಕ್ಕ, ಅತ್ತಿಗೆ ಮಕ್ಕಳು ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅತ್ತರು. "ಈಗ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವಿ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಅದಾವುದನ್ನು ಕೇಳಬೇಡಿರಿ ಯಾಕೆಂದರೆ ಅದು ನನಗೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದೆ. ಆ ರಾತ್ರಿ ಓರ್ವ ಗೆಳೆಯನ ಬಾಗಿಲು ಬಡಿದೆ, ಆತ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಪತ್ರಾವಳಿ ಚಾಳದಲ್ಲಿ ಓರ್ವ ಶಿಕ್ಷಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದೆ. ಆ ರಾತ್ರಿ ಎರಡು ಹೊಡೆದಿತ್ತು. ದಿನದಿಂದ ದಿನಕ್ಕೆ ಕೆಲಸ ಕಡಿಮೆಯಾಗ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಭೂಗತರಾಗಿರುವುದೇ ಕೆಲಸವೆಂದು ನನಗೆ ಭಾಸವಾಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕರಮರಕರ ಮತ್ತು ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ತಮ್ಮ ಭೂಗತವಾಸ ಜೇಲುವಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ದಿವಾಕರರು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಭೂಗತರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಈ ಭೂಗತ ಜೀವನ ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಬೇಸರವನ್ನು ತಂದಿತ್ತು. ಸಾಲದ್ದಕ್ಕೆ ಆರೋಗ್ಯವೂ ಅಷ್ಟೊಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು ತಮ್ಮ ಜೇಲುವಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಹೊರ ಬಂದಿದ್ದರು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ನಾನು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಆರೋಗ್ಯ ತಪಾಸಿಸಿ ಉಪಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಆಗ ಹದಿನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಭೂಗತ ವಾಸ ಮುಗಿದಿತ್ತು. ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹಾಜರ ಆಗುವ ಇಷ್ಟವೂ ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಶಕುಂತಲಾ ಆಗ ಹಿಂಡಲಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದಳು. ಮಗಳು ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಥಮ ವರುಷದ ಹುಟ್ಟು ಹಬ್ಬ. ೩೧-೧೦-೧೯೪೩ ಕ್ಕೆ ಬರಲಿತ್ತು. ಒಂದು ವಿಚಾರ ಬಂತು. ಮಗಳ ಹುಟ್ಟು ಹಬ್ಬದಂದು ಅವಳನ್ನು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡು ಆಶೀರ್ವದಿಸಬೇಕೆಂಬ ತವಕ ಉಂಟಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಂಪ್ ಮಾಡಿ ನಾನು ಭೂಗತನಿದ್ದರೂ ಹೇಗೋ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಅವಳ ಮತ್ತು ಶಕುಂತಲಾಳನ್ನು ಕಂಡು ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬದ ಉಡುಗೊರೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದೆ. ಆಗ ನನ್ನ ಸಂಗಡ ನನ್ನ ಮಿತ್ರ ಪಿ.ಕೆ. ಜೋಶಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವರು

ಅಂದಿನ ಜೇಲರ ನನ್ನ ಪರಮ ಮಿತ್ರ ಬೂವಾಜಿ ಎಂಬುವರು. ಆಗ ನಾನು ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಫುಲಭಾಗ ಗಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದೆ. ಸ್ಥಾನಿಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇತ್ತು. ಕು.ಶಕುಂತಲಾ ಧಾಮಣಕರ (ಈಗ ಶಕುಂತಲಾ ಕುರ್ತಕೋಟಿ) ಎಂಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ ಸೈಕ್ಲೋಸ್ಟ್ಯಾಯಿಲ್ ಮೇಲೆ ಬುಲೆಟಿನ್ ತೆಗೆದು ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಚರ್ಚಿಸಿ ಆ ಯಂತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲೊಲ್ಲದೆಂದು ವರದಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು. ನಾನು ಇಂಥ ಅನೇಕ ಯಂತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಅನುಭವವಿದ್ದು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸರಿಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದೆ. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಶಕುಂತಲಾನ ಬಿಡುಗಡೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಕರ್ಮ-ಧರ್ಮ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯ ದಿವಸ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದೆ. ಮುಂದೆ ಆ ಫುಲಭಾಗ ಗಲ್ಲಿಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಕಳೆದೆವು. ಅವಳ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ನಾನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಅವಳ ಆರೋಗ್ಯವೂ ಸುಧಾರಿಸಿತ್ತು. ಆಪ್ತರ ಮನೆಮನೆಗೆ ಅಲೆದಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಪುನಃ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋಗುವ ತನ್ನ ಅಂತರಾಳದ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಮಾಡಿದಳು. ತಪ್ಪೋ, ಒಪ್ಪೋ ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅವಳು ತುಂಬಾ ವಾದಿಸಿದಳು. ನಾನು ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಅವಳಿಗೆ ಏನೂ ಮಾಡುವ ಇಷ್ಟವಿರಲಿಲ್ಲ. "ಈಗ ನಿಮ್ಮ ಜೇಲುವಾಸ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ ಇಬ್ಬರೂ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿರುವದು ಎಷ್ಟೊಂದು ಸೊಗಸು" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಾದಿಸಿದಳು. ಕೊನೆಗೆ ಅವಳು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿರುವ ನನ್ನ ಪರಮ ಮಿತ್ರ ಸತ್ಯಬೋಧ ಸಂಗೀತ ಅವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವಾಯ್ತು. ಆಕಸ್ಮಾತ್ ಆತ ಇತ್ತ ಬಂದಿದ್ದ. ಆತನ ಸಂಗಡ ಮುಂಬೈಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟೆ. ನಾನು ವಾಪಾಸು ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಬಂದೆ.

❑❑

೬. ಅಜ್ಞಾತದಿಂದ ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ

ನನ್ನ ಕೈದು

ನಾನು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುದು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಚಾರವಾಗಿತ್ತು. ಪೊಲೀಸರಿಗೂ ಸುಳಿವು ಹತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ನಾವು ೨೬ ನೇ ಜನೇವರಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಿನವೆಂದು ಆಚರಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಅಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಅದ್ದೂರಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕೆಲ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿದ್ದೆ. ಅಂದು ೧೬-೧-೧೯೪೪ ನಾನು ಹೊಸಯಲ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿಯ ಪತ್ತಾರ ಮಾಸ್ತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದೆ. ವಿಜಾಪೂರದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು (ಅರಳೀಕಟ್ಟೀ ವಾಸುದೇವಾಚಾರ್ಯ) ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನನ್ನನ್ನು ಕಾಣಲು ಬಂದಿದ್ದರು. ನಾನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ಹೋದರು. ನನ್ನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಟ್ಟವರಿಗೆ ಸರಕಾರವು ಸಂಭಾವನೆ ಕೊಡುವದನ್ನು ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿತ್ತು. ಅವರೇ ಈ ಸುಳಿವನ್ನು ಪೊಲೀಸರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬುದು ನಂತರ ತಿಳಿಯಿತು. ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಗಂಟೆಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿ ಹೊರಬಿದ್ದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಕಾಲೇಜ ಹಾಸ್ಟೆಲದಲ್ಲಿದ್ದ ರೆಬೆಲೋ ಎಂಬ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯ ಕಡೆಗೆ

ಬರುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದ್ದೆ. ನನ್ನ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿ ೨೬ ಜನೇವರಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಒಂದು ಸ್ಟೆನ್ಸಿಲ್ ಪೇಪರ ಇತ್ತು. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ನಿರ್ಧಾರಗೊಳ್ಳುವದಿತ್ತು. ಇನ್ನೇನು ಹೊಸಯಲ್ಲಾಪೂರದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿ (ಪುಣೆ ಬೆಂಗಳೂರ ರಸ್ತೆ) ಕೂಡುವವನಿದ್ದೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕಂಬಳಿ ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ನನ್ನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಓಡಿಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ತನ್ನ ಮುಸುಕು ತೆಗೆದು "ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೈದು ಮಾಡಿರುವೆ. ನಾನು ಬೆಲ್ಲದ ಫೌಜದಾರ" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೈದು ಪೊಲೀಸರು ನನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದರು. ನನ್ನ ಕಿಸೆ ತಪಾಸಿಸಿ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪೊಲೀಸ್ ಚೌಕಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಭೂಗತ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದರಿಂದ ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೇ ಆಗಿತ್ತು. ರೋಗಿ ಬಯಸಿದ ಔಷಧವನ್ನೇ ಡಾಕ್ಟರು ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು.

ಪೊಲೀಸ ಕಚೇರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅನೇಕಾನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ನಿಜವಾಗಿ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅಂದು ರಾತ್ರಿ ಹಾಸಿಗೆ ಹೊದಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ತಿಗಣೆ ತುಂಬಿದ ಪೊಲೀಸ ಚೌಕಿಯ ಬಾಕಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಕಳೆದೆ. ಮರುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಸಶಸ್ತ್ರ ಪೊಲೀಸರ ಮಧ್ಯೆ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತ ರವಿವಾರ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿಯ ಹರ್ತಿ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರ ಮುಂದೆ ಹಾಜರ ಮಾಡಿದರು. ನಂತರ ನನ್ನನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿ ಜಕಾತಿ ಕಟ್ಟಿ ಹತ್ತಿರ ಇದ್ದ ಧಾರವಾಡ ಜೇಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎರಡನೂರು ಕಚ್ಚಾ (Under trial) ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳಿದ್ದರು. ಅವರ ಮೇಲಿನ ಖಟ್ಲೆ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದಿದ್ದವು. ಕರಮರಕರರು ವಕೀಲರನ್ನು ಸಂಘಟಿಸಿ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ನಾನು ನನ್ನ ಬಳಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಷ್ಟೇ ಸಂತೋಷವಾಯ್ತು. ನನ್ನ ಪರಮ ಮಿತ್ರ ಮಾಗಡಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಕೇವಲ ಆರು ದಿವಸ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದೆ. ಹೀಗೆ ಅಜ್ಞಾತದಿಂದ ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದೆ.

ನನ್ನ ಕೈದಾದ ವರ್ತಮಾನ ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಿತ್ತು. ಕರಮರಕರ ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಕಾಣಲು ಬಂದರು. ಮತ್ತು ನನ್ನ ಖಟ್ಲೆ ನಡೆಸಲು ವಕೀಲರನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. "ವಕೀಲರನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನಿನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆ ನಿಶ್ಚಿತ" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ನಾವು ಕೈದಾದಾಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಧೋರಣೆ ಏನಿರಬೇಕು, ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಚರ್ಚೆಯಾಗಿ "ನಾವು ಈ ಸರಕಾರವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ನಾನು ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವದಾಗಿ ಕರಮರಕರ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ವಕೀಲರನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನನ್ನು ೧೯-೧-೧೯೪೪ ನೇ ದಿನಾಂಕ ಅಂದಿನ ಕಲೆಕ್ಟರ್ ಕಂಪೌಂಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಗದ ಸಬ್ ಡಿವಿಜನಲ್ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟ ಶ್ರೀ ಪಿ.ಬಿ. ಹರ್ತಿ ಅವರ ಮುಂದೆ ಖಟ್ಲೆ ನಡೆಯಿತು. "ನಾನು ಈ ಸರಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ ಈ ನ್ಯಾಯಾಲಯವನ್ನಾಗಲೀ ಮನ್ನಿಸುವದಿಲ್ಲ.

ನಾವು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಾಗರಿಕರು" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರು ಕೇವಲ ಐದೇ ಐದು ನಿಮಿಷದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಖಟ್ಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಎರಡು ವರುಷ ಸಶ್ರಮ ಶಿಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ರೂ. ೫೦೦ ದಂಡ. ದಂಡಕೊಡದಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಆರು ತಿಂಗಳ ಸಶ್ರಮ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸಿದರು. ನಾವು ತತ್ವಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟೇ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ತರುವದು ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ. ಅವರ ತೀರ್ಪು ಕೇಳಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣ (ಮೈಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಸಂಚಾರವಾಗಿ) ತಣ್ಣಗಾದೆ. ಮರುಕ್ಷಣವೇ ಸಾವರಿಸಿಕೊಂಡೆ. ನನ್ನನ್ನು ಪೋಲೀಸರು ಜೇಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ನನ್ನ ಅನೇಕ ಸಂಗಡಿಗರು ಕಳೆದ ನಾಲ್ಕಾರು ತಿಂಗಳುಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಖಟ್ಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ನನ್ನ ತೀರ್ಪು ಆದ ಬಗ್ಗೆ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು. ತಾವು ಅದೆಷ್ಟೋ ದಿವಸ ಈ ಅನಿಶ್ಚಿತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದು ಮರುಗಿದರು. ಮರುದಿನ ನನ್ನನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಗಾಡಿಯಿಂದ ವಿಜಾಪೂರ ಜೇಲಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲಾಗುವದೆಂಬ ವರ್ತಮಾನ ಬಂತು.

ಆಗ ಹೆಂಡತಿ ಶಕುಂತಲಾ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿದ್ದಳು. ವೃತ್ತ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ನೋಡಿ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಸಂತಸದ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟು ದೇವರು ತನ್ನ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನೆಂದು ತುಪ್ಪದ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದಳು. ಆಗ ಭೂಗತರಾಗಿರುವದು ತುಂಬಾ ಗಂಡಾಂತರವಾದುದರಿಂದ ದಾಬಡೆಯವರು ಕೈದಾಗಲೆಂದು ನಿತ್ಯ ದೇವರನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದಳು. ತಕ್ಷಣವೇ ಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಳು. ದಾಬಡೆಯವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾದ ಸಮಾಚಾರ ಸ್ಟೇಶನದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯಿತು. ಆಗ ಸಂಜೆಯಾಗ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟು ಜೇಲಿಗೆ ಧಾವಿಸಿದಳು. ಆಗ ನಾನು ಜೇಲಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಜೇಲರ ಅವರ ಸಂಗಡ ಹರಟುತ್ತ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕುಳಿತಿದ್ದೆನು. ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ತುಂಬಾ ಸಮಾಧಾನ ಪಟ್ಟಳು. ಕೂಡಲೇ ನನಗೆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಕಾಗುವ ರಾಟಿ, ಹಂಜಿ, ಕೊಬ್ಬರಿ ಎಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಕೆಲ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟಳು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಜೇಲರ ಕೂಡಾ ತುಂಬಾ ಗೌರವದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಮರುದಿನ ಅಂದರೆ ೨೧-೧-೪೩ಳ ರಾತ್ರಿ ಗಾಡಿಯಿಂದ ಪುಣೆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ವಿಸಾಪೂರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಇಬ್ಬರು ಪೋಲೀಸರು ಬಂದರು. ರಾತ್ರಿ ೧೦-೩೦ ಕ್ಕೆ ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣ ತಲಪಿದೆವು. ಅಲ್ಲಿ ಆಪ್ತರು ಮಿತ್ರರೂ ಸೇರಿದ್ದರು. ತುಂಬಾ ಸಂತಸದ ಮಾತು - ಕತೆಗಳಾದವು. ಶಕುಂತಲಾ ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಳು. ಆದರೆ, ಆ ಗದ್ದಲದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವದೇ ದುಸ್ತರವಾಗಿತ್ತು. ಕಾರಣ ಅವಳಿಗೆ ಪುಣೆಯವರೆಗೆ ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಬರಹೇಳಿದೆ. ಆ ಸಿದ್ಧತೆಯಿಂದಲೇ ಬಂದಿದ್ದಳು. ರಾತ್ರಿ ೧೧-೩೦ ಕ್ಕೆ ಗಾಡಿ ಬಂತು. ನಾವೆಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಇಬ್ಬರು ಪೋಲೀಸರು ಶಕುಂತಲಾ ಮಗು ಮತ್ತು ನಾನು ಒಂದೇ ಡಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿದೆವು. ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಹೊರತು ಎಲ್ಲರೂ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮನಬಿಚ್ಚಿ ಮಾತನಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಕಳೆದ ಎರಡು ವರುಷ ವೇಳೆ ದೊರೆತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಣ್ಣು

ಹಚ್ಚದೆ ನಮ್ಮ ಹರಟೆ ಸಾಗಿತ್ತು. ಪುಣೆ ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಗಾಡಿ ಹತ್ತಿ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಮೂವತ್ತು ತಿಂಗಳ ಅಗಲುವಿಕೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಶಕುಂತಲಾ ತುಂಬಾ ಸಪ್ಪೆಯಾಗಿದ್ದಳು. ಇಬ್ಬರ ಕಣ್ಣಂಚಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಗಾಮಾತೆ ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗುವವಳಿದ್ದಳು. ಆದರೆ ಗಂಗೆ ಹರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅಂದಿನ ಗಾಡಿ ತಪ್ಪಿತು.

ಒಂದು ದಿನದ ದಾಂಪತ್ಯ

ಈ ಗಾಡಿ ಪುಣೆಗೆ ಬರುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅದು ಹೊರಟು ಹೋಗಿತ್ತು. ಮತ್ತೆ ಸಮಸ್ಯೆ. ಪೊಲೀಸರು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಅತ್ತಿತ್ತ ಪೊಲೀಸ ಚೌಕಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದರು. ಸಮಸ್ಯೆ ಬಗೆ ಹರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಅವರು ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ನನಗೇ ಬಿಟ್ಟರು. ಅದಕ್ಕೆ "ನಿಮ್ಮ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ನನ್ನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಇದೆ. ಆದರೆ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾವು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಮತ್ತು ನೀವು ಬೇರೆ ಇರಬೇಕಾಗುವದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಒಪ್ಪಿದರು. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಟಾಂಗಾದಲ್ಲಿ ಡೆಕ್ಕನ್ ಜಮಖಾನೆಗೆ ಹೊರಟೆವು. ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿಂದೀ ವಿದ್ಯಾಲಯದ ಆವಾರದಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸರನ್ನು ಇಳಿಸಿ. ನಾವು ಅಂದರೆ ಶಕುಂತಲಾ, ಮಗು ಮತ್ತು ನಾನು ನಮ್ಮ ಮೊದಲಿನ ಭೂಗತ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದೆವು. ಅಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ಆಶ್ಚರ್ಯ. ದಾಬಡೆಯವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾದ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು [illegible]ನು ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದರು. ಅಂಥದರಲ್ಲಿ ಈಗ ಕುಟುಂಬ ಸಹಿತ ಒಂದು ವಿಷ[illegible]ಹೋದಂತೆ ಬಂದರೆ ಅವರಿಗೇನು ಅನಿಸಿರಬೇಕು! ಬಹುಶಃ ನಾನು ಜೇಲಿನಿಂದ ಓಡಿ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಅವರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸತ್ಯಸಂಗತಿಯೆಲ್ಲ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಆಗ ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಗಂಟೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂತೋಷ ಕೂಟದ ಏರ್ಪಾಟನ್ನೇ ಮಾಡಿದರು. ರಾತ್ರಿ ಹತ್ತು ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ಊಟ ಹರಟೆ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನಮಗೇ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಹೋದರು. ಅಂದು ರಾತ್ರಿ ಕೂಡಾ ತುಂಬಾ ಮನಬಿಚ್ಚಿ ಮಾತಾಡಿ ಸಂತಸದ ಹಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಆ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದೆವು. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒದಗಿ ಬಂದ ಇಂಥ ರಸ ನಿಮಿಷಗಳೆಲ್ಲ ಮರೆಯುವದೆಂತು? ಮರುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಪುನಃ ಇತರ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ಸೇರಿದ್ದರು. ಸ್ವತಂತ್ರ ನಾಗರಿಕರಂತೆ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆ ಕಳೆದು ಸಂಜೆ ಐದು ಗಂಟೆಯ ಗಾಡಿಯಿಂದ ವಿಸಾಪೂರಕ್ಕೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟರು.

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ನಾವು ಬರುವಾಗ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಗು ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಇಬ್ಬರೂ ಮನಸ್ಸು ಬಿಗಿ ಹಿಡಿದೇ ಮಾತನಾಡುತಲಿದ್ದೆವು. ಪುಣೆ ಸ್ಟೇಶನ್ ಸಮೀಪ ಬಂದಂತೆ ಶಕುಂತಲಾನ ಕಣ್ಣಂಚಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಕಾಣ ಹತ್ತಿತು. ಅದರ ಪರಿಣಾಮ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಆಗದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೋಡಿ ಮಾತ್ರ ಹರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಗಾಡಿ ಸಿಕ್ಕು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಇಬ್ಬರ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ ಕೋಡಿ ಹರಿಯಬಹುದಿತ್ತು.

ಅದಾಗ ಬಾರದೆಂದೇ ದೇವರ ಸಂಕಲ್ಪ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದಿನ ಗಾಡಿ ತಪ್ಪಿ ಮರುದಿನ ಹೊರಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಕೂಡಾ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ದಿನದ ದಾಂಪತ್ಯ. ಅದೂ ಶಿಕ್ಷೆಯಾದ ನಂತರ! ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ನಂಬುವುದೇ ಕಷ್ಟ! ಆದರೆ ಇದು ಸತ್ಯ. ಅಂತೂ ೨೩-೧-೧೯ಳಳಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಗಂಟೆಗೆ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲು ತಲುಪಿದೆ.

ವಿಸಾಪುರ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ಜೇಲು

ಈಗಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯದ ಅಹಮ್ಮದ ನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಕುಗ್ರಾಮ ವಿಸಾಪುರ. ಆಗ ಅದು ಮುಂಬೈ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿತ್ತು. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕವೂ ಮುಂಬೈ ರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ, ಮರಾಠಿ, ಗುಜರಾತಿ ಮಾತಾಡುವವರೆಲ್ಲ ಸೇರುತಲಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದರು. ಇದೊಂದು ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾದ - ಜೇಲಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ "ಟೆಂಪರವರಿ ಜೇಲ" ಜೇಲಿನ ಯಾವ ಗಾಂಭೀರ್ಯತೆಯೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲ. ಎರಡು ಆಳೆತ್ತರ ಮುಳ್ಳುತಂತಿ ಬಿಗಿದಿದ್ದರು. ಖೈದಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಬರ್ಯಾಕುಗಳೆಂದರೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಧರ್ಮಶಾಲೆಗಳಂತೆ ಇದ್ದವು. ವಿದ್ಯುತ್ತು ಇಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೦೦ ಖೈದಿಗಳ ವಾಸ. ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಆರು ಕಂದೀಲುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಇದೊಂದು ನಿಸರ್ಗ ರಮಣೀಯ ಸ್ಥಳ. ತಂತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸುತ್ತಲಿನ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಲಭವಾಗಿ ನೋಡಿ ಸವಿಯಬಹುದು. ಜೇಲ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆ. ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕೆಲವರು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದೂ ಉಂಟು.

ರಾತ್ರಿಯಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಖಾಸಗೀ ಪೋಷಾಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹದಿಮೂರನೇ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೀಗ ಜಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಾಗತ ಅವರ್ಣನೀಯ. ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡರು. ತಾಸೆರಡು ತಾಸು ಮಾತಾಡಿರಬೇಕು. ನಾನು ಜೇಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರೂ ಇದ್ದರು. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾದ ಸುಬ್ಬಣ್ಣವರ ಮತ್ತು ಯಂ.ಜಿ. ಆಚಾರ್ಯರು ಆನಂದದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಘಟನೆಯ ಮೆಲಕು ಹಾಕಿದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಓರ್ವ ಮಿತ್ರ ಬಂದು 'ಬುರ್ಲಿ ಮಾಸ್ತರ ಫೋನು ಬಂದಿದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ. ನನಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇ ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಇಂಥ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಫೋನುಹೇಗೆ ಬಂತು? ಅದಕ್ಕೆ ಅವರ ಉತ್ತರ "ಮಗ್ಗಲು ಬರ್ಯಾಕದಲ್ಲಿರುವ ಬುರ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಕಿಂಡಿಯಿಂದ ಒದರಿ ಮಾತಾಡುವದೇ ನಮ್ಮ ಫೋನು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಬುರ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ೧೪ನೇ ನಂಬರಿನಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವರೂ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ನನಗೆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವೆನೆಂದೇ ಅನಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಭೂಗತ ಜೀವನದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆನೆದರೆ ಇದೊಂದು ಮದುವೆಯ ಮಂಟಪದಂತೆಯೇ ನನಗಂತೂ ಭಾಸವಾಗಿತ್ತು.

ಆ ಜೇಲಿನ ಅಂದಿನಸಂಖ್ಯೆ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಸಾವಿರ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಧುಲಿಮಯೆ ಡಾ. ಅಲ್ವಾರಿಸ್ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರಿದ್ದರು. ೧೩, ೧೪, ೧೫ ಈ ಮೂರೂ ಬರ್ಯಾಕುಗಳು ಒಂದೇ ಕಂಪೌಂಡಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ನಿರಾಂತಕವಾಗಿ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬಹುದಿತ್ತು. ಸ್ಥಾನಬದ್ಧ ಮತ್ತಿತರ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ತಂತಿಯ ಮೂಲಕವೇ ನೋಡಬೇಕು. ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ನಾವು ಕಾಣುತಲಿದ್ದೆವು.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದಿನಾಚರಣೆ ಮತ್ತು ಲಾಠಿಹಲ್ಲೆ

ನಾನು ಈ ಜೇಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದೇ ೨೩-೧-೧೯೪೪. ಆಗ ನಾವು ೨೬ನೇ ಜಾನೇವರಿ ದಿನಾಂಕವನ್ನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿನವೆಂದು ಆಚರಿಸುತಲಿದ್ದೆವು. ನಾನು ತೀರ ಹೊಸಬ. ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೇನೆಂದರೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎಂಟು ಗಂಟೆಗೆ ನಾವು ಮೂರೂ ಬರ್ಯಾಕಿನವರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಧ್ವಜವಂದನೆ ಮಾಡುವದು. ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಹೇಗೋ ದೊರಕಿಸಿದ್ದರು. ಆನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿದೆವು. ಭಾರತಮಾತೆಯ ಪೋಟೋದ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಭಜನೆ, ಹಾಡು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಸಾಂಗವಾದವು. ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ಏನೊಂದೂ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯ ಭಜನೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಸದ್ದು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಹರಡಿತ್ತು. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ ಜೇಲು ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ಬೆಳಗಿನ ರೌಂಡ (Round) ಇತ್ತು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವದು ಮಹಾಪರಾಧ. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ - ಭಜನೆಯ ಸದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಸಾಹೇಬರ ಗುಂಪು ನಮ್ಮ ಸ್ಥಳಕ್ಕೇ ಬಂತು. ನೂರಕರ ಎಂಬುವವರು ಜೈಲು ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ (ಸೂಪರಿಂಟೆಂ ಡೆಂಟರು) ಅವರದೊಂದು ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ವಭಾವ. ಶೀಘ್ರಕೋಪಿ. ಒಳಗೆ ಬಂದವರೆ ನಾವಿಟ್ಟ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ ಮಾಡಿ ಹೀಗೆ ಹಾಡುವದು, ಹೀಗೆ ಸದ್ದು ಮಾಡುವದು ಮಹಾಪರಾಧ ಎಂದು ಗುಡುಗುತ್ತಾ ಹೋದರು. ನಮಗೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ಅಸಮಾಧಾನವಾಯ್ತು. ಆದರೆ ಮಾಡುವದೇನು? ಇಷ್ಟೊಂದು ಜನ ಒಂದು ಕಡೆ ಇದ್ದ ಮೇಲೆ ನಿತ್ಯ ಏನಾದರೊಂದು ಘಟನೆ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಈ ಘಟನೆಯನ್ನು ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಸಹನ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು. ಆದರೆ, ಆ ಅಸಮಾಧಾನವು ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಸಂಜೆ ೪ ಗಂಟೆಗೆ ಊಟ ಬರುವುದುಂಟು. ಊಟ ಮುಗಿಸಿ ಎಲ್ಲರು ಅಡ್ಡಾಡುತ್ತ ಅಂದು ಬೆಳಗಿನ ಘಟನೆಯನ್ನು ಮೆಲುಕು ಹಾಕುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಓರ್ವ ಜೇಲ ಸೀಪಾಯಿಯ ಸಂಗಡ ಬಿರುಸಿನ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಿದರು. ಆತನೂ ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದ. ಹೀಗೆ ವಾದ ಪ್ರತಿವಾದ ನಡೆದು ಪ್ರಸಂಗ ತುಸು ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು. ಬಿರುಸಿನ ಮಾತು ನಡೆದಾಗ ಒಂದ ವಿಷಾದದ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸನ ಬಟ್ಟೆ ಹರಿಯಿತು. ಆತನಿಗೆ ಅವಮಾನವಾದಂತಾಗಿ ಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ಶೀಟಿ (Whistle) ಊದ ಹತ್ತಿದ. ಹೀಗೆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಊದ ಹತ್ತಿದರೆ ಏನೋ

ಗಂಡಾಂತರವಿದೆಯೆಂದು ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಸಿಪಾಯಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಶೀಟಿ ಊದ ಹತ್ತಿದರು. ಮುಂದೆ ಜೇಲಿನ ಅಲಾರಾಮ ಗಂಟೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬಾರಿಸ ಹತ್ತಿತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೊರಗಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಪೊಲೀಸರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಆಗ ಸಿಕ್ಕ ಬಡಿಗೆ, ಬೆತ್ತ, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಧಾವಿಸಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲ ಘಟನೆಗಳೂ ನಡೆದವು. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಗೊಡದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಅವರವರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬಂದು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ. ನಾವೆಲ್ಲರು ಹೊರಗೆ ಅಡ್ಡಾಡತೊಡಗಿದ್ದೆವು. ಈ ಘಟನೆ ನಡೆದುದು ನಮ್ಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ. ಹೀಗಾಗಿ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಒಳಗೆ ಹಾಕಿ ಬಂದು ಮಾಡಲು ಪೊಲೀಸರೂ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಹತ್ತಿದರು. ಒಳಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಸಹ ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೆ ಲಾಠಿ ಹಲ್ಲೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಿವೇಕದಿಂದ ವರ್ತಿಸದಿದ್ದರೆ, ಅವಿವೇಕಿಗಳು ಇದರ ದುರ್ಲಾಭ ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ಮನಬಂದಂತೆ ಜನರನ್ನು ಥಳಿಸುವರು. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಜರುಗಿತು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕೆಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸುಮ್ಮನೇ ಓದುತ್ತಾ ಕುಳಿತ ಕೆಲವರನ್ನು ಮನವಾರೆ ಥಳಿಸಿದರು. ಉಳಿದವರಾದ ನಾವೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸಮನೇ ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ತ್ತಲೇ ಇದ್ದೆವು. ಕೇವಲ ಹತ್ತೇ ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಘಟನೆಗಳೆಲ್ಲ ಜರುಗಿ ವಾತಾವರಣವು ತುಂಬಾ ಗಂಭೀರವಾಯ್ತು. ಜೇಲು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ತಬ್ಧವಾಯಿತು. ಹೊಡೆತ ತಿಂದವರು ನರಳುತಲಿದ್ದರು.

ಈ ಸಮಾಚಾರವು ಜೇಲು ತುಂಬೆಲ್ಲ ಹರಡಿತು. ಅನೇಕರು ತಮ್ಮ ಸಹಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಇದ್ದ ಮಧುಲಿಮಯೆ ಮತ್ತು ಪೀಟರ್ ಅಲ್ವಾರಿಸ್ ಮುಂತಾದ ಮುಖಂಡರು ತಮ್ಮ ಕಳವಳವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದರು. ಮರುದಿವಸ ಜೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮೂರುದಿವಸ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಅವರ ಒಂದೇ ಒಂದು ಬೇಡಿಕೆಯೆಂದರೆ - 'ಈ ಲಾಠಿ ಹಲ್ಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಚೌಕಾಶಿಯಾಗಬೇಕು' ಕೊನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಒಪ್ಪಿ ಚೌಕಾಶಿ ಮಾಡಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನೆಂದು ಕಂಡುಬಂದ ಜಮಾದಾರನಿಗೆ ಹಿಂಬಡತಿ ಆಯಿತು.

ಶಿಕ್ಷೆಯ ಬದಲು ಅಭಿನಂದನೆ

ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೨ ಮಹಾಶಿವರಾತ್ರಿ. ಅಂದು ಅನೇಕರು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅಂದೇ ಕಸ್ತೂರ ಬಾ ಅವರು ನಿಧನರಾದ ವಾರ್ತೆ ಬಂದಿತು. ಇಡೀ ಜೈಲೇ ಶೋಕಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿತು. ದುಃಖ ಪ್ರದರ್ಶನದ ಸಭೆ ಸೂತ್ರಯಜ್ಞ ನಡೆದವು. ಆಗ ಕಸ್ತೂರಬಾ ನಿಧಿ

ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ನೂಲಿನ ಲಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ಕಸ್ತೂರಬಾ ನಿಧಿಗೆ ತಮ್ಮ ಶ್ರದ್ಧಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಆ ಮೇರೆಗೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ಬರ್ಯಾಕಿನಿಂದ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಲಡಿ ನಮ್ಮ ನಮ್ರ ಕಾಣಿಕೆಯೆಂದು ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟೆವು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಈ ಲಡಿಗಳು ವಿನಿಮಯದ ಸಾಧನೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಾಧಾನದ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ಬಹುಶಃ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳೂ ನೂಲುವವರಿದ್ದರು. ದಿನಾಲು ೫-೬ ಲಡಿ ತಪ್ಪದೇ ನೂಲುವವರು ಇದ್ದರು. ಹೀಗೆ ದಿನಗಳು ಉರುಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು.

ಅಕ್ಟೋಬರ ಎರಡು ಗಾಂಧಿ ಜಯಂತಿ ಬಂತು. ಅಂದು ಒಂದು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದೆವು. ಅದರ ತಯಾರಿ ಭರದಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಅಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಹೀಗೆ ಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು.

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ	೭ ರಿಂದ ೭.೩೦	ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
	೭.೩೦ ರಿಂದ ೯.೩೦	ಸ್ವಚ್ಛತೆ
	೯.೩೦ ರಿಂದ ೧೦.೩೦	ಸೂತ್ರ ಯಜ್ಞ
ಸಂಜೆ	೪ ಗಂಟೆಗೆ	ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಸಭೆ

ಅಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು.

ಈ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜೇಲರ ಕಡೆಗೆ ಹೋದೆವು. ಅಂದು ಕಕ್ಕಸ ಹಸನ ಮಾಡಲು, ಕಸಗೂಡಿಸಲು ಯಾರನ್ನು ಕಳಿಸಬಾರದೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿದೆವು. ಸಾಮಾನ್ಯ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು "ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರ ತಿರುಗಾಟದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಗೊಂದಲವೂ ಆಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು" ಎಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿದರು. ನಾವು ಗೊಂದಲ ಮಾಡದೇ ಅತ್ಯಂತ ಅಚ್ಚಕಟ್ಟಾದ ಶಿಸ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆವು.

ಗಾಂಧಿ ಜಯಂತಿ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ನಾವು ಮೂರು ಬರ್ಯಾಕದಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲ (ಸುಮಾರು ೨೫೦) ಸೇರಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ೩-೪ ಗುಂಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದು ಗುಂಪು ಕಕ್ಕಸ ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡಿದರೆ; ಇನ್ನೊಂದು ಬರ್ಯಾಕ ಒಳಗೆಲ್ಲ ಹಸನ ಮಾಡುವದಿತ್ತು. ಮತ್ತೊಂದು ಗುಂಪು ಸುತ್ತಲಿನ ಆವರಣ ಇನ್ನೊಂದು ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ, ಹಸನ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಎರಡು ತಾಸಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತುಂಬಾ ಹಸನು ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಕಕ್ಕಸಗಳಂತೂ ಗಾಂಧೀಜಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗೀತಾ ಪಠಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳದಂತೆ ಸಿದ್ಧವಾದವು. ಒಂದು ಗುಂಪು

ಧ್ವಜವಂದನೆಯ ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸೂತ್ರಯಜ್ಞದ ಅಂದರೆ ನೂಲುವ ಸ್ಥಳದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ನೋಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಸ್ವಚ್ಛತೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಧ್ವಜವಂದನೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿದರು.

ಇನ್ನು ಸೂತ್ರಯಜ್ಞದ ಸಲುವಾಗಿ ಎರಡು ಬರ್ಯಾಕಿನ ನಡುವಿನ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಯ್ದು ಅದನ್ನು ಹಸನುಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಒಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ೨೫ರಂತೆ ಹತ್ತು ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಚರಖಾ ಇಟ್ಟು ಸಜ್ಜು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಜೇಲಿನಲ್ಲೆ ತಿರುಗಾಡುವದು ಅದೇ ಸಮಯವಾಗಿತ್ತು. ಸೂತ್ರಯಜ್ಞ ೯.೩೦ ರಿಂದ ೧೦.೩೦ ರವರೆಗೆ ಇತ್ತು. ಅದನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ "ಇದು ಮೌನ ಕತಾಯಿ ಇದ್ದು ಯಾರೂ ಮಾತನಾಡಬಾರದು ಮತ್ತು ಚರಕದ ಸದ್ದಿನ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾವ ಸದ್ದೂ ಇರಬಾರದು. ಆಗ ಯಾರೇ ಬಂದರೂ ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಸಹ ನೋಡದೇ ತಮ್ಮ ನೂಲುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನರಾಗಿರಬೇಕು" ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಸೂಚನೆ ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ನಾವು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ನೂಲುವಾಗ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ತಂಡ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ನೇರ ನಾವು ಕುಳಿತ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅತ್ತ ಇತ್ತ ನಾಲ್ಕಾರು ಕಡೆಗಳಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಅವರು ಕಕ್ಕಸಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರು. ಅವೆಲ್ಲ ಹಸನವಾಗಿದ್ದವು. ಅದರಂತೆ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ಒಳಭಾಗವೂ ತುಂಬಾ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಲ್ಲಿತ್ತು. ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುರಹುರಿ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಯಾವುದೇ ಅಪ್ರಿಯ ಘಟನೆಯಾಗದೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಗುಂಪು ವಾಪಸ ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋಯಿತು. ಮುಂದೆ ಊಟ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಿಂದ ಕರೆ ಬಂತು. ಮತ್ತೇನು ಮಂಗಚೇಷ್ಟೆ ಕಾದಿದೆಯೋ ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕಳವಳ. ನಾವೂ ಮೂವರು ಅವರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋದೆವು. ನಾವು ವಾಪಸ ಬರುವವರೆಗೆ ಯಾರೂ ಊಟ ಮಾಡಬಾರದೆಂದೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ನಮ್ಮ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ಕುಳಿತರು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅಂದು ಉಪವಾಸವೆಂದು ಸಾರಲಾಗಿತ್ತು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಖೈದಿಗಳು ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋದರೆ ಕೂಡ್ರಲು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಂದು ನಾವು ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಸಾಹೇಬರು ಮುಗುಳುನಗೆ ಬೀರಿ ಸ್ವಾಗತ ಮಾಡಿ ನಮಗೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹೇಳಿದರು. ನಮಗೆ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕ ಅಭಿನಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾ

> ಇಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೆ ಪರಮ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ನಾವು ಕೂಡಾ ಭಾರತೀಯರು. ನಮಗೂ ಅಭಿಮಾನವಿದೆ. ದೇಶ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ನಮಗೂ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ನಾವು ಇಂದು ಸರಕಾರದ ನೌಕರರಿದ್ದ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಪಾತ್ರವನ್ನು ನಾವು ಮಾಡಲೇ ಬೇಕಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ನೀವು ಸೌಹಾರ್ದ ಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ನಿಮ್ಮ ದಿನಗಳು ಸುಗಮವಾಗಿ ಸಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಸಹಕಾರವೂ ದೊರೆಯುವುದು.

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಮನಸಾರೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತ, "ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೂ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ. ನಮ್ಮೊದೊಂದೆ ವಿನಂತಿ. ದಯವಿಟ್ಟು ಇಂದು ಉಪವಾಸ ಮಾಡದೇ ಊಟ ಮಾಡಬೇಕು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕೂ ನಾವು ಒಪ್ಪಿದೆವು. ಅವರು ಬಹುಶಃ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸೌಮ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿದ್ದನ್ನು ಯಾರೂ ನೋಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಚೇರಿಯ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಹ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ನಮಗಂತೂ ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳನ್ನೇ ನಂಬದಂತಾಗಿತ್ತು. ಇತ್ತ ಕಛೇರಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾಕೆ ಕರೆಯಿಸಿದರು ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಿಗೆಲ್ಲ ಕಳವಳವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ನಮ್ಮ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿ ಅವರೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ಆಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಊಟಮಾಡಿದೆವು. ನಿಜವಾದ ಗಾಂಧೀ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಎಂಥ ಕಠೋರ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಲ್ಲವು ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ನಾವು ಅಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಕಲಿತೆವು.

ಗಾಂಧಿಯನ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಅಂದಿನ ಜೇಲ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಾದ ನೂರಕರ ಅವರೇ ಜೇಲ ಸಿವ್ಹಿಲ್ ಸರ್ಜನ್ನರೂ ಹೌದು. ಅವರದೊಂದು ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ವಭಾವ. ಆದರೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ಜೇಲರ ನಿಕೋಲಸ್ ಎಂಬ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರು. ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ತೀರ ಒಳ್ಳೆಯವರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವ ಒಳ್ಳೇ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಹೋದರೂ ಅವರು 'ಇಲ್ಲ' ಎನ್ನುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಜೇಲಿನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ನೆರವಾಗುವಂತೆಯೇ ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಿಲಿದ್ದರು. ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳು ಸಹ ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ತುಂಬಾ ಆದರ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು.

ಒಂದು ಸಲ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು. ಆಗ ಆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲ 'ಹೂರರು' ಎಂಬ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳಿದ್ದರು. ನೋಡಲಿಕ್ಕು ಅವರು ತುಸು ಕ್ರೂರರಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತಲಿದ್ದರು. ಒಮ್ಮೆ ಬೆಳಗಿನ ತಿರುಗಾಟ (Round) ಕ್ಕೆ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರು ಪರಿವಾರ ಸಮೇತ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಅಂದು ಜೇಲರ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆ ಹೂರ ಖೈದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟರು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಹೇಬರು ಒಪ್ಪದೆ ಪ್ರತಿವಾದ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ವಾದ ಪ್ರತಿವಾದದಲ್ಲಿ ಬಿರುಸಿನ ಮಾತುಗಳು ಸಿಡಿಯ ಹತ್ತಿದವು. ವಾತಾವರಣವು ಬಿಸಿಯಾಯಿತು. ಆಗ ಆ ಖೈದಿಗಳು ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಕಲ್ಲು, ಇಟ್ಟಂಗಿ, ಕಟ್ಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು

ನಿಂತರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೋರಾಟದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಾಹೇಬರ ಶರಟು ಅಲ್ಲಿಯ ಕೊಕ್ಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಹರಿಯಿತು. ಖೈದಿಗಳು ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಸುತ್ತಾ ಕಲ್ಲು ಇಟ್ಟಂಗಿ ತೂರಹತ್ತಿದರು. ಪೊಲೀಸರ ಸೀಟಿ, ಜೇಲ ಅಲಾರಂ ಗಂಟೆಯಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪೊಲೀಸರೂ, ಹೊರಗಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬಂದರು. ವಾತಾವರಣ ಶಾಂತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಂದು ಜೇಲರ ನಿಕೋಲಸ್ ರಜೆಯ ಮೇಲೆ ಇದ್ದರು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಾರ್ತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಲೇ ತಮ್ಮ ಖಾಸಗೀ ಪೋಷಾಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಓಡುತ್ತಾ ಬಂದರು. ಉಳಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಲಾಠಿ ಬಡಿಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬರ್ಯಾಕ ಹೊರಗೇ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಧೈರ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಜೇಲರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಏನೊಂದೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೇ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ''ಇದೆಲ್ಲ ನೀವು ಏನು ನಡೆಯಿಸಿರುವಿರಿ? ನಿಮಗೆ ಇಂದು ಏನಾಗಿದೆ?'' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಆ ಹೂರ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅವರೆಲ್ಲರ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕಲ್ಲು, ಇಟ್ಟಂಗಿ, ಕಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಡು ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದವು. ಅವರು ಶಾಂತರಾಗಿ ಮಾತನಾಡಹತ್ತಿದರು. ಹೀಗಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲ ಈ ಜೇಲರರಿಗೆ ಗಾಂಧಿಯನ್ ಜೇಲರ ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಲಿದ್ದೆವು.

ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ದಸರಾ ಹಬ್ಬ

ಜೇಲಿನ ನಿಯಮಕಾನೂನುಗಳು ತುಂಬಾ ಕಠಿಣವಾದುವುಗಳು. ಖೈದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಬಾರದು. ಅವರು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಮಾತನಾಡಬಾರದು, ಎಂಬ ಕಠೋರ ನಿಯಮ! ಅಲ್ಲಿ ಆಗ 'ಅ', 'ಬ', 'ಕ' ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ 'ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರು' ಎಂಬ ವರ್ಗವೂ ಇತ್ತು. ಕೇವಲ ಸಂಶಯದ ಮೇಲಿಂದ ಕಾಲ ಮರ್ಯಾದೆ ಇರದೆ ಅವರನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ಯಾವಾಗಾದರೊಮ್ಮೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಒಮ್ಮೆ ದಸರಾ ಹಬ್ಬವೇ ಬಂತು. ನಾವೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಯಾಕೆ ಬನ್ನಿ ಮುಡಿಯಬಾರದು? ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿಮಾಡಿ ಊಟ ಯಾಕೆ ಮಾಡಬಾರದು? ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಬಂತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಮಾಚಾರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಾವು ಜೇಲರ ಸಾಹೇಬರ ಕಡೆಗೆ ಹೋದೆವು. ಅವರು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಶಾಂತ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕರಾರು ಹಾಕಿದ್ದರು. ''ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರ ತಿರುಗಾಟ (Round) ದ ನಂತರ ನಿಮ್ಮ ಚಟುವಟಿಕೆ ಗಳು ನಡಿಯಿಲಿ'' ಎಂದು ಹಸುರು ನಿಶಾನೆ ತೋರಿಸಿದರು.

ಅಂದಿನ ಜೇಲ ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ಹೊರಗಿನ ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟರರಿಂದ ಎಲ್ಲ ರೇಶನ್ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರೂ ಇವರೇ. ರೇಶನ್ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಕೆಲಭಾಗ ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟರರ ಕಡೆಗೇ ಬಿಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಂದ ಅದರ ಬದಲು ಒಡೆದ ಗೋಧಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಖಸಖಸಿ, ಹಾಲು, ಅಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ ಗೋಧಿ ಹುಗ್ಗಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದಸರೆಯ

ದಿವಸ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಜೆ ಗೋಧಿಹುಗ್ಗಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದಸರೆಯ ದಿವಸ ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಜೆ ೪ ಗಂಟೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಾ ಸಿಹಿ ಊಟ ಮಾಡಿ ಸಂಜೆ ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನಕ್ಕೆ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಆದರೆ, ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನು ತಂತಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದರೂ ನಾವು ಒಟ್ಟಾರೆ ಕುಳಿತು ಮಾತನಾಡಿ ಸೀಮೋಲ್ಲಂಘನದ ಔಪಚಾರಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಮುಗಿಸಿದೆವು. ಅದರಂತೆಯೇ ಯುಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆಯ ದಿವಸ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ನಾವು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ ದೋಣಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇವಿನ ತೊಪ್ಪಲು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿವರಾತ್ರಿ, ಆಷಾಢ, ಕಾರ್ತೀಕ ಏಕಾದಶಿ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಉಪವಾಸದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ಕಾರ

ಆಗ ಜೇಲಿನ ಡಾಕ್ಟರೆಂದರೆ ವಿಸಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಡಾ. ಉಮರ್ಜಿ ಅವರು. ಅವರಂತೂ ದೇವ ಮನುಷ್ಯರು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗಾದರು ದುಃಖ ದುಮ್ಮಾನಗಳು ಬಂದರೆ ಮರಮರನೆ ಮರುಗುವರು. ತಮಗೆ ಶಕ್ಯವಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಮ್ಮೆ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲರಾ ಇನಾಕ್ಯುಲೇಶನ್ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜ್ವರ ಬಂದಿತ್ತು. ನೆರಳುತ್ತಾ ಮಲಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಯಾರು ಊಟ ಕೂಡಾ ಮಾಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಈ ಡಾಕ್ಟರು ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಬಂದು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಾವಲು ಇದ್ದ ಪೊಲೀಸನನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಜನರಿಗೆ ಸಾಲುವಷ್ಟು ಚಹಾಪುಡಿ, ಸಕ್ರಿ ಹಾಲು ಕಳಿಸಿ. ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಹಾಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಡ ಹೇಳಿದ್ದರು. ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆಯಂತೂ ಅವರ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಉಕ್ಕಿ ಬರುತ್ತಲಿತ್ತು. ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕೂಡಿಬಂದುದೆಂದರೆ ಡಾಕ್ಟರ ಹೆಂಡತಿ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಗೆಳತಿಯರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನನ್ನ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವಳು ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತಲಿದ್ದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ಮೋಜಿನ ಪ್ರಸಂಗ ಜರುಗಿತು. ಬೆಳಗಿನ-ಹತ್ತು ಗಂಟೆಗೆ ನಾವೆಲ್ಲ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾದಾಗ್ಗೆ ಓರ್ವ ಪೊಲೀಸ್ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆಯಲು ಬಂದಾ. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಪೊಲೀಸ್ ಅಥವಾ ವಾರ್ಡನ್ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಖೈದಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಡ್ಡಾಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಆ ಪೊಲೀಸ ನನ್ನನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಡಾಕ್ಟರರ ಮನೆಗೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು. ಡಾಕ್ಟರ ದಂಪತಿಗಳು ಮುಗುಳು ನಗುತ್ತಾ, "ಇಂದು ದಂಪತಿ ಪೂಜಾ ಮಾಡ ಬೇಕೆಂದಿರುವೆವು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ನನ್ನನ್ನು ಒಳಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ಅಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಕಾದಿತ್ತು. ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಮಗಳು ಬಂದಿದ್ದರು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕೂಡ್ರಿಸಿ ಊಟ ಬಡಿಸಿ ತಾವು ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡರು. ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಇಂಥ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಮರೆಯುದೆಂತು? ಇದೆಲ್ಲ ಜೇಲ ಕಾನೂನಿನ ವಿರುದ್ಧವೆಂಬುದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಾನು ಅಲ್ಲಿ ೩-೪ ತಾಸು ಕಳೆದಿರಬೇಕು. ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗಂತೂ ಹಿಡಿಸಲಾರದಷ್ಟು ಸಂತೋಷವಾಗಿತ್ತು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತು ಮುದ್ದಾಡಿದೆ. ನಾನು ಹೀಗೆ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸತ್ಕಾರವಾಯ್ತು.

ಜೇಲ ಜೀವನ

ಒಟ್ಟು ನನಗೆ ಆದ ಶಿಕ್ಷೆ ಎರಡು ವರುಷ ಆರು ತಿಂಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರುಷ ಅಂದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ೩೬೫ ದಿವಸ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೆ ಕಳೆದೆ. ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಇದು ಜೇಲು ಎಂದೇ ನನಗೆ ಅನಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವೃತ್ತಪತ್ರಗಳು ಬರುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಪುಸ್ತಕಗಳಿಗಂತೂ ಯಾವದೂ ಕೊರತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸಂಗಡಿಗರು ಸಾಕಷ್ಟು ಇದ್ದರು. ಪ್ರಾರಂಭದ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಬುರ್ಲಿಮಾಸ್ತರರು ಇದ್ದರು. ನನಗೆ ನಿಜವಾದ ಕೊರತೆಯೆಂದರೆ ನನಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಏನಾದರೂ ಜರುಗಿದರೆ ನನ್ನನ್ನೇ ಕೇಳುವರು. ನಾನು ಯಾರನ್ನೂ ಕೇಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ, ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬ ಮುಖಂಡರಿದ್ದರು. ಯಾವಾಗಾದರೊಮ್ಮೆ ಅವರ ಭೇಟಿಯಾಗುತ್ತಲಿತ್ತು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಂದರೆಯಾದರೂ ಮುಂದೆ ಜೇಲಜೀವನಕ್ಕೆ ನಾನು ತುಂಬಾ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡೆ.

ನಾಸಿಕದ ತರುಣರ ಗುಳ್ಳಪು ನನ್ನ ಗೆಳೆಯರಾದರು. ನಾವೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಓದುವುದನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆವು. ಅಲ್ಲಿ ಮರಾಠಿ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಗೀತಾ ಪ್ರವಚನ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಜಾವಡೇಕರರು ಬರೆದ ಆಧುನಿಕ ಭಾರತ, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಓದಿ ಮುಗಿಸಿದೆವು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಊಟವಾದ ಕೂಡಲೇ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಓದಲು ಕೂಡ್ರುವದು. ಆಗ ನನಗೆ ತುಂಬಾ ತೂಕಡಿಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಿತ್ರರಿಗೆಲ್ಲ ಹೇಳಿ ಅವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿ ಏಳುತಲಿದ್ದೆ. ಮುಂದೆ ತೂಕಡಿಕೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ನಾಸಿಕದ ವೈದ್ಯ ಎನ್ನುವವರು ನನ್ನ ಪರಮ ಮಿತ್ರರಾದರು. ನಾವು ಹೊರಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಹ ನಮ್ಮ ಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆದಿತ್ತು. ಅವರು ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಬಡತನದಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಳೆದು ಬಂದವರು.

ಬುರ್ಲಿ ಮಾಸ್ತರರು ಅಲ್ಲಿರುವ ವರೆಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತಿತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳುತಲಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಹೀಗೆ, ೨೦೦ ಪುಟದ ಎರಡು ನೋಟಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿ ಬರೆದಿದ್ದೆ. ಜೇಲಿನ ನಿಯಮದಂತೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಪತ್ರ ಮಾತ್ರ ಬರೆಯಲು ಕೊಡುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಜೇಲ ಮೂಲಕವೇ ಕೇಳಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಂದ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮರ 'ಸೆಂಟಪರಸೆಂಟ ಸ್ವದೇಶಿ' (ನೂರಕ್ಕೆ ನೂರು ಸ್ವದೇಶಿ) ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲೀಷ ಹೊತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆ ದೇಶಬಂಧು ಚಿತ್ತರಂಜನದಾಸ ಮತ್ತು ವಿನೋಬಾ ಭಾವೆ ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಿದೆ. ಮಿಂಚಿನ ಬಳ್ಳಿಯವರು ಮುಂದೆ

ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ತಿಂಗಳಿಗೊಂದೇ ಪತ್ರ ನನಗೆ ಸಾಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಅವಳ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಒಂದು ನೋಟಬುಕ್ ಮಾಡಿ ಅವಳಿಗೆ ಬರೆಯ ಬೇಕಾದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಅದರಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಮುಂದೆ ಅದನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೆ.

ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಜೇಲು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಳ. ಅನೇಕಸಲ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಿಬಿರದಂತೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಅಲ್ಲದೆ, ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಚಾರ ಸಂಕಿರಣಗಳು ಜರುಗುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿ ವರ್ಗಗಳು ನಡೆಯುತಲಿದ್ದವು. ಓದಲು ಬಾರದ ಕೆಲ ಹಳ್ಳಿಗರು ಕನ್ನಡ ಕಲಿತುದಲ್ಲದೆ 'ಹಿಂದಿ' ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡರು. ನನ್ನ ಓರ್ವ ಮಿತ್ರ ನಿಂಗಪ್ಪ ಅಂಟಿನ ಅನ್ನುವವರು ಬಿಡುಗಡೆಯಾದ ನಂತರ ಪೂರ್ತಿ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೇ ಆದರು. ಅವರು ಓದುಬರಹ ಕಲಿತದ್ದು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೇ. ಮುಖಂಡರ ಹಿಂದಿ ಭಾಷಣವನ್ನು ಸಹ ಸರಾಗವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಆಗ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ ಇದರ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮ ಕೆಲವರ ಮೇಲೆ ಆದದ್ದುಂಟು. ಕೆಲವರು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ವೇಳೆ ಕಳೆದರೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಬಡಿದಾಡುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾರಣ ನಮಗೆ ಏನಾದರೊಂದು ಕೆಲಸ ಕೊಡಲು ಜೇಲರರನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡೆವು.

ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು "ಯಾರ ಮೇಲೆಯೂ ನಮ್ಮ ಒತ್ತಾಯವಿಲ್ಲ, ಬೇಕಾದವರು ಹೋಗಬಹುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸೆಜ್ಜೆತೆನೆ ಹೊಡೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಜೇಲಿನ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸೆಜ್ಜೆತೆನೆ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಗಂಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಆ ದಡ್ಡು ಇಂದಿಗೂ ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ೩೦ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರು. ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಟೀಕೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಸಂಜೆ ೫ ಗಂಟೆಗೆ ಊಟವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಒಂದು ತಾಸು ಬಿಡುವು ದೊರೆಯುತಲಿತ್ತು. ಆಗ ಕೆಲವರು ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗಾಡಿದರೆ, ಕೆಲವರಿಗಾಗಿ ಸೇವಾದಳದ ವರ್ಗ ನಡೆಸುತಲಿದ್ದರು. ಆ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ಆ ಒಂದು ತಾಸು ಆಟ ಪಾಠ ನಡೆಯುವುವು. ಸಂಜೆ ೬ ಗಂಟೆಗೆ ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲ ಒಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕೀಲಿ ಹಾಕುವರು. ನಮ್ಮ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎಂಬತ್ತು ಜನರು ಇರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ತು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಆರು ಕಂದೀಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ಕಂದೀಲಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಎಂಟು ಹತ್ತು ಜನ ಕುಳಿತು ಓದುವರು. ಏಳು ಗಂಟೆಗೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತಲಿದ್ದೆವು. ಈ ಗದ್ದಲದಲ್ಲಿ ಓದುವದಕ್ಕಿಂತ ನಾನು ೭ ಗಂಟೆಗೆ ಮಲಗುವುದನ್ನು ಒಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೆ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ

ಸರಿಯಾಗಿ ಮೂರು ಗಂಟೆಗೆ ಎದ್ದು ನನ್ನ ಓದು ಬರಹ ನಡೆಯುತಲ್ಲಿತ್ತು. ಆಗ ಬಹುಶಃ ಯಾರೂ ಏಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬೇಕಾದರೆ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಂದಿಲು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ಗಡಿಯಾರ ಇರದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಾವಲುಗಾರ ಪೊಲೀಸನೇ ನಮ್ಮ ಗಡಿಯಾರ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೬ ಗಂಟೆಗೆ ಬೀಗ ತೆಗೆಯುತಲಿದ್ದರು. ವಿಸಾಪೂರದಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತ ಚಳಿ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆ. ಸಿಮೆಂಟ್ ಹೌದಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ನೀರೇ ಇರುತ್ತಿತು. ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೇ ಕೇವಲ ನಾಲ್ಕೈದು ಜನರು ಮಾತ್ರ ಓಡುತ್ತಾ ಬಂದು ಆ ಕೊರೆಯುವ ಚಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಿಮೆಂಟ ಹೌದಿನಲ್ಲಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನ ಮಾಡತಲಿದ್ದೆವು. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಬೆರಳು ಮಡಿಸಲು ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇತರರು ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವರು. ಸರಿಯಾಗಿ ೭ ಗಂಟೆಗೆ ಬೆಳಗಿನ ತಿಂಡಿ ಅಂದರೆ ಜೋಳದ ಗಂಜಿ ಬರುತ್ತಲಿತ್ತು. ಅದನ್ನೇ ಸವಿ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಯತಲಿದ್ದೆವು. ಸರಿಯಾಗಿ ಹತ್ತು ಗಂಟೆಗೆ ಊಟ ಅಂದರೆ ಎರಡು ರೊಟ್ಟಿ, ನಾಲ್ಕು ಕಪ್ಪಿನಷ್ಟು ಬೇಳೆ ನಮ್ಮಂಥವರಿಗೆ ಇದು ಸಾಕಷ್ಟು ಆದರೂ ಕೆಲ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರಿಗೆ ಇದು ಯಾತಕ್ಕೂ ಹತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕೇವಲ ಒಂದು ಅರ್ಧ ರೊಟ್ಟಿ ತಿಂದು, ಅರ್ಧ ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಂಜೆ ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗೆ ಎರಡು ರೊಟ್ಟಿ ಮೂರ್ನಾಲ್ಕು ಕಪ್ಪಿನಷ್ಟು ತಪ್ಪಲುಪಲ್ಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹಸಿರಾಣಿ ಎನ್ನುತಲಿದ್ದರು. ಕೆಲವರಿಗೆ ಇದು ಸೇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನನಗದು ತುಂಬಾ ಪ್ರೀತಿಯದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಯಾವಾಗಾದ ರೊಮ್ಮೆ ಔಷಧ ಸಮೇತ ಡಾಕ್ಟರರು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಔಷಧಿ ಗಳಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಿಲಾಡಿ ಹುಡುಗರು 'ನಮ್ಮ ಢಾಕ್ಟರರು ತಲೆ ಶೂಲಿ ಎದ್ದರೆ ತಲೆಗೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ನೋವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಐ ಡಿನ್ ಬಡಿಯುವರು' ಎಂದು ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುತಲಿದ್ದರು.

ಅಲ್ಲಿ ಮಲೇರಿಯಾ ಜ್ವರದ ಉಪದ್ರವ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ವಿನೈನ ಕೊಡುತ ಲಿದ್ದರು. ಜ್ವರ ಬಂದ ಕೂಡಲೇ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಸಾಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಹಳಷ್ಟು ಜನ ಮಲೇರಿಯಾ ಪೀಡಿತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬೆರಳಿನ ಮೇಲೆ ಎಣಿಸುವಷ್ಟು ಜನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ರೋಗ ತಗುಲಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಒಬ್ಬ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅಭಿಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೈ ಬರಹದ ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆ

ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರಲ್ಲಿದ್ದ ಮಧುಲಿಮಯೆ ಅವರು ಸೌಮ್ಯವಾದಿಗಳು. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದು ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಲಿದ್ದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಅಲ್ಲಿ ನಾವು ಒಂದು ಕೈ ಬರಹದ ಮಾಸ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದೆವು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಕೆಲ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಕೊಡುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದೆ. ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಇದ್ದವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗರು. ಅನೇಕರಿಗೆ

ಓದು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂಥವರಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದುಕೊಡುವದು, ಅವರಿಗೆ ಬಂದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಓದುವದು ನನ್ನ ಕೆಲಸವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲದೆ ಏನಾದರೂ ಅರ್ಜಿ ಬರೆಯ ಬೇಕಾದರೆ ಅದೂ ನನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಬರುತ್ತಲ್ಲಿತ್ತು.

ನಿತ್ಯ ಏನಾದರೊಂದು ಚರ್ಚೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಹಿಂಸೆ - ಅಹಿಂಸೆ, ವಿಧ್ವಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆ, ಗಾಂಧಿ ವಿಚಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುತ್ತಲಿತ್ತು. ಎಲ್ಲರೂ ತಾವು ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಪರಿಪಾಠವೆಂದರೆ ಯಾರದಾದರೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಬಂದರೆ ಅದರ ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ರಾತ್ರಿ ಅವರಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಸಮಾರಂಭ ನಡೆಯುವುದು. ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಒಳ್ಳೆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವರನ್ನು ಸಂತಸದಿಂದ ಕಳಿಸಿಕೊಡುತ ಲಿದ್ದೆವು. ಅಲ್ಲದೆ, ಅವರ ಕಡೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ಪತ್ರ ಮತ್ತು ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಕಳಿಸುತಲಿದ್ದೆವು.

ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಯ ಬಲಿದಾನ

ನಾನು ವಿಸಾಪುರ ಜೇಲಿಗೆ ಬಂದ ಎರಡು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ಮನ ನೋಯಿಸುವ ಘಟನೆ ಜರುಗಿತು. ಮೂರುಸಾವಿರಪ್ಪ ಈಚಗೇರಿ ಎಂಬ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ತರುಣ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ ನಮ್ಮ ಸಂಗಡವೇ ಇದ್ದರು. ಒಂದು ಕಾಯಿಲೆಯ ನಿಮಿತ್ತ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಸಾಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರೇ ಸಿವ್ಹಿಲ್ ಸರ್ಜನರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಸಲ್ಲದ ಆರೋಪ ಮಾಡುವರು. ಈಚಗೇರಿ ಅವರಿಗೆ ಧನುರ್ವಾಯು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮೈ ಕೈ ಸೆಟಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ನಮ್ಮ ಸಿವ್ಹಿಲ್ ಸರ್ಜನ್ ಸಾಹೇಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದರೆ ಅವರು ಬೇಕೆಂತಲೇ ಈ ಸೋಗು ಹಾಕಿರುವರೆಂದು ಅಂದರು. ಈ ಮಾತು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಂಬಾ ನೋವು ಉಂಟು ಮಾಡಿತು. ಮುಂದೆ ಅದೇ ಕಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ಕೊನೆಯುಸಿರು ಎಳೆದರು. ನಮಗೆಲ್ಲ ತುಂಬಾ ದುಃಖವಾಯ್ತು. ಅಂದು ಯಾವ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಯೂ ಊಟ ಮಾಡದೇ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ದುಃಖ ಸೂಚಕ ಸಭೆ ಮಾಡಲಾಯ್ತು. ಅಂದಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬುರ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ತುಂಬಾ ಭಾವಾವೇಶರಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಓರ್ವ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಯನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡದೇ ಇಂಥಾ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದರು ಎಂದು ಉದ್ಗಾರ ತೆಗೆದರು.

ಬುರ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಜೀವನ

ಅವರು ತುಂಬಾ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಮಾಧ್ವರು. ಮಡಿಮೈಲಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪಾಡುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರು. ಇಂಥವರು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗಿರು ವರು? ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನನಗೇ ತುಂಬಾ ಕುತೂಹಲವಿತ್ತು. ಅವರು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಕದ ಬರ್ಯಾಕಿ

ನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ದಿನಾಲು ಏಳೆಂಟು ತಾಸು ನಾವು ಕೂಡಿಯೇ ಕಳೆಯುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಎಲ್ಲರಂತೆ ಜೇಲಿನ ಊಟವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಸಂಗಡವೇ ಕುಳಿತು ಊಟ ಮಾಡುವರು. ಇಡೀ ದಿವಸ ಒಂದಿಲ್ಲಾ ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾರಾದರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅಥವಾ ಕಮಿಟಿಗಳು ಜೇಲು ಸಂದರ್ಶಿಸಿದರೆ, ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೇ ಹೇಳುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಮ್ಮೆ ಮುಂಬೈ ರಾಜ್ಯದ ಗೃಹ ಶಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಎಚ್.ವಿ.ಆರ್. ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಅವರು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರು ಕನ್ನಡಿಗರು. ಅವರಿಗೆ ಬುರ್ಲಿ ಪರಿಚಿತರು. ನಮ್ಮ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೂಲಂಕಷ ವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡರು. ಬುರ್ಲಿಯವರು ನನಗೊಂದು ಆಸರೆಯಾಗಿದ್ದರು. ಎರಡೇ ತಿಂಗಳು ಅವರ ಸಂಗಡ ಕೂಡಿ ಇರುವ ಸದವಕಾಶ ದೊರಕಿತ್ತು. ಅತ್ಯಂತ ಸಾತ್ವಿಕ ವೃತ್ತಿಯವರು. ಬಡತನದ ಬವಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂದವರು. ಅವರದು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯ ನಗೆ.

ರವಿವಾರದ ಸಂತಸ

ಸಾಮಾನ್ಯ ರವಿವಾರ ಸಂತಸದ ದಿನ. ಅದು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಬಿಗುವು ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ರಜೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಜೆ. ಅಂದಿನ ಸಂಜೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೆ ಎರಡು ಚಪಾತಿ ಎರಡು ಔಂಸ ಬೆಲ್ಲ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಒಂದು ಚಪಾತಿಯನ್ನು ಸಾಮೂಹಿಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿ ಅದರ ಸುತ್ತಲು ನಾಲ್ಕಾರು ಜನರು ಕುಳಿತು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಬಂದ ಚಪಾತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೈಯಿಂದ ತಿಕ್ಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಲೇದಿ ಉಂಡಿ ಮಾಡುವರು. ಊಟದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೊಂದರಂತೆ ಉಂಡಿ ಕೊಡುವರು. ಅದನ್ನು ಸವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುವುದು. ಇದು ಎಷ್ಟು ಸೊಗಸು ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೇ ನೋಡಬೇಕು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದವರ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಅವರ ಶೀಲ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಮೇಲೆ ಕ್ಷಕಿರಣ ಹಾಕಿದಂತಾಗಿ ಅವರ ನಿಜ ಸ್ವರೂಪ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಲಿತ್ತು. ತಿನ್ನುಣ್ಣುವದರಲ್ಲಿ ಇದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು. ನಾಲಿಗೆ ಬಿಗಿ ಹಿಡಿದವನಿಗೆ ಈ ಯಾವ ತೊಂದರೆಗಳೂ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಜೇಲಿನ ನಿಯಮ ಎಷ್ಟೇ ಕಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಾಗಿದ್ದರೂ ತಂಬಾಕು ಸೇದುವವರು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ತರಿಸಿ ಸೇದುವರು. ಕೆಲವರು ನಿತ್ಯ ಚಹಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯುವರು. ಸಂಜೆ ಊಟವಾದ ನಂತರ ಅವರ ಈ ಕಾಯಕ ಪ್ರಾರಂಭ. ಚಹಾಪುಡಿ, ಸಕ್ರಿ, ಹಾಲು ದೊರಕಿಸುತಲಿದ್ದರು. ಉರುವಲಕ್ಕೆ ತಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ತರಟೇ ಗತಿ. ನಾನೂ ಆಗ ಚಹಾ ಕುಡಿಯುತಲಿದ್ದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ದಿವಸ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಾಗ ಕುಡಿದೆ. ಮುಂದೆ ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರ ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ನಿರಾಕರಿಸಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾವಲುಗಾರನಿಗೂ ಪಾಲು ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು

ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೆಲ ಅಡಚಣೆಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇರುವವೇ. ನಮಗೆ ಬೇರೆ ಕೆಲಸವೇ ಇರದ್ದರಿಂದ ಇಂಥ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೇ ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಯುತಲಿತ್ತು.

ದೊಡ್ಡವರ ಸಣ್ಣತನ

ಒಂದು ಸಲ ಇಂಥ ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಒಂದು ಶಿಷ್ಠಮಂಡಲ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅದರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹೆಸರೂ ಇತ್ತು. ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಸಮಸ್ಯೆ ಹೀಗಿತ್ತು. ನಮಗೆಲ್ಲ ಜೇಲಿನ ಪೋಷಾಕು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಎದೆಯ ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅರಿವೇ ಗುಂಡಿ ಹಚ್ಚಿ ೪" ೩" ಒಂದು ಕಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಡಿನ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ನಂಬರ ಬರೆದು ಅದರ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಒಂದು ತೊಗಲಿನ ಹಿಡಿಕೆ ಹಚ್ಚಿ ಅದನ್ನು ಆ ಗುಂಡಿಗೆ ನೇತು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಹೊಸ ನಿಯಮ ಬಂದಿತು. ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತರಲು ಟೊಂಕ ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದು ತೀರ ಅವಮಾನಕರವಾದದ್ದೆಂದು ನಮಗೆಲ್ಲ ಅನಿಸಿ; ಈ ಬಗ್ಗೆ ಬಲವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸಿದೆವು. ಕೊನೆಗೆ ಗುಪ್ತ ಮತವಾದದಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡೆದು ಮುಂದಿನ ಕ್ರಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಅಂದರೆ, ಇದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವದು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ನಮ್ಮ ಶಿಷ್ಠ ಮಂಡಳದ ಸದಸ್ಯರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೋದಾಗ್ಗೆ ಆದ[illegible]ಟ್ಟಿಗೆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆದರೆ ಇ[illegible]ಂದು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತುಂಬಾ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನಾವು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡಲೇಬೇಕು, ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವರು. ನನಗೆ ಇದೊಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದು ದ್ವಿಮುಖ ಧೋರಣೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ನಾನು ಅವರ ಈ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಖಂಡಿಸಹೋದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಇನ್ನೂ ವಿಚಿತ್ರ. "ಇದು ಒಂದು ರಾಜಕಾರಣ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮುಂದೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿ ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ನಾನು ಹೇಳಿದ ಒಂದು ಮಾತಿನ ಕಡೆಗೆ ನಿಮ್ಮ ಗಮನ ಸೆಳೆಯ ಬಯಸುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ. "ಈಗ ನಾವು ಮತ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಒಬ್ಬನು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಿದ್ದರೂ ನಾವು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ." ಎಂಬುದನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದರು. "ಎಲ್ಲರೂ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಹೇಗೆ?" ಎಂದು ವಾದಿಸಿದೆ. ಕೊನೆಗೆ ತೀರ ಖಾಸಗಿಯಾಗಿ ಬಾಯಿ ಬಿಟ್ಟರು", "ಯಾರೇ ಏನೇ ಮತ ಕೊಟ್ಟರೂ ನನ್ನ ಮತ ವಿರುದ್ಧ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು." ಎಂದು ನಗುತ್ತಾ ಹೇಳಿದರು. 'ಇಂಥ ನಿಮ್ಮ ಧೋರಣೆಗೆ ನಾನಂತೂ ಒಪ್ಪಲಾರೆ' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು "ನೀನು ಇನ್ನೂ ಚಿಕ್ಕವ. ರಾಜಕಾರಣ ವೆಂದರೆ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ನಿನಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನುಭವ ಸಾಲದು" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿದರು. ಕೊನೆಗೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೋ ಆ ಸಮಸ್ಯೆ ಬಗೆ ಹರಿಯಿತು. ಇಂಥ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಬಂದಾಗ್ಯೆ ದೊಡ್ಡವರ ಸಣ್ಣತನ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣವರ ದೊಡ್ಡಸ್ತನದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತಲಿತ್ತು.

ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಉಪವಾಸ

ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿವಸ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಬಂತು. ನಮಗೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಾ ಕಳವಳವಾಯ್ತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವೇನು? ನಾವು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನಾವೆಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಚರ್ಚೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆವು. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗಿದ್ದವರು :

> ನಾವೆಲ್ಲ ಒಂದು ದಿವಸ ಸಹಾನುಭೂತಿ ತೋರಿಸಲು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಬೇಕಾದರೆ ಸರತಿಯ ಉಪವಾಸ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿವಸ ನಡೆಸಬೇಕು.

ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು. ಆದರೆ, ಕೆಲವರು ಇದನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಾ

> ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ನಾವು ಕೇವಲ ಒಂದೇ ದಿವಸ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಕೈ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಯೋಗ್ಯ ಮಾರ್ಗವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಜೀವ ಹೋದರೂ ಪರವಾಗಿಲ್ಲ, ನಾವೆಲ್ಲ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿವಸ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಬಲವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತರುವದು ನಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇದನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟೆವು. ಮೊದಲಿನ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿನ ಎಲ್ಲರೂ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದೆವು. ನಾವು ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದರು ನಮ್ಮ ಪಾಲಿನ ಊಟ ನಮ್ಮ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟು ಹೋಗುವದುಂಟು. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅಂದಿನ ನಮ್ಮ ಊಟವನ್ನೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ತಂದಿಟ್ಟು ಕೀಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೋದರು.

ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ನಾವೆಲ್ಲ ಮಲಗಿದಾಗ್ಗೆ ಓರ್ವ ಮಿತ್ರ ನನ್ನನ್ನು ಬಡೆದು ಎಬ್ಬಿಸಿದ ಮತ್ತು ಒಂದು ದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ. ಅಂದು ಭಾವನಾಪರವಶ ನಾಗಿ ೨೧ ದಿವಸ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವನ ಕಂಬಳೀ ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆದ. ಆತನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ರೊಟ್ಟಿ ಇದ್ದುದು ನಮಗೆ ಕಂಡು ಬಂತು. ಮಾತನಾಡುವದು ಸುಲಭ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಕೃತಿಗಿಳಿಸುವದು ತುಂಬಾ ಕಠಿಣ ಕೆಲಸವೆಂದು ನಾವೆಲ್ಲ ಮನ ಗಂಡೆವು. ಆತ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಲಜ್ಜಿತನಾದ.

ನೈತಿಕ ಮಟ್ಟದ ಜೀವನ

ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ನಾನಿದ್ದೆ. ಅನೇಕ ತರುಣ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಓದು ಬರೆಹದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವರು ನೈತಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತುಂಬಾ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಗರಗದ ನ್ಯಾಮಣ್ಣ ಕುರಕುರಿ, ಹಾವೇರಿಯ ಬಸಪ್ಪ,

ರಾಚಪ್ಪ, ಶಾಂತಾ ಅವಧಾನ, ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ವಳಸಂಗ, ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇಮಾಮ್ ಸಾಹೇಬ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಇದ್ದರು. ರೋಣದ ಶಿವಪ್ಪ ನೆಲ್ಲೂರ ಮತ್ತು ಆತನ ಮಿತ್ರರೂ ಇದ್ದರು. ಇವರೆಲ್ಲ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಸಲ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಜೀವನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮವರ ತಕರಾರುಗಳೆಂದರೆ ರೊಟ್ಟಿ ಬೆಂದಿಲ್ಲಾ, ಬೇಳೆ ನೀರಾಗಿದೆ, ತರಕಾರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲ, ಇವು ನಿತ್ಯದವು. ನಾವು ಇಂಥ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತಲಿದ್ದೆವು. ಅದೆಷ್ಟೋ ಸಲ ಮನೆತನದ ವಿಷಯಗಳು ಚರ್ಚೆಗೆ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದವು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಮನೆಯವರ ಆರೋಗ್ಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗಲೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯವರೆಗೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಪರಿಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಊಟ ಉಪಚಾರ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡುವರು. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಈ ಗಂಡಸೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿ ಹೊರಗೆ ಏನೋ ತಿಂದು ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಉಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಾಗ್ಗೆ ಒಂದೊಂದೇ ಟೀಕೆ ಮಾಡುವನು. ಇದು ನಿಜವಾಗಿ ಕೃತಘ್ನತೆ ಯಲ್ಲವೆ? ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತುಸು ಹೆಚ್ಚು - ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಸವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಂಡರೆ ಆ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಧನ್ಯತೆ ಎನಿಸುವದು! ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸೇವೆ ಇಲ್ಲದ ಯಾವ ಮನೆತನವಾಗಲೀ, ಯಾವ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಲೀ ಮುಂದೆ ಬರಲಾರದೆಂದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮನೆತನದ ಹೊಣೆ ನಡೆಸುವ ಗೃಹಿಣಿ ನಿಜವಾಗಿ ತ್ಯಾಗದ ಮೂರ್ತಿ. ಅವಳದು ಮೂಕತ್ಯಾಗ, ಮೂಕಸೇವೆ. ಅದೆಷ್ಟೋ ಸಲ ಅವಳು ತಾನು ತಿನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಿಗೇ ಬಡಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥಳಾಗುವಳು. ಇಂಥ ಗೃಹಿಣಿಯರಿಗೆ ನಾವು ಕೃತಘ್ನತೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು? ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವೇನೂ ಕಷ್ಟ ಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅವರು ಮಾಡಿದ ಅಡಿಗೆಯನ್ನು ಸವಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಂಡರೆ ಅದೇ ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕೃತಜ್ಞತೆ.

ಮುಂದಿನ ಜೀವನದ ಕನಸು

ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾವು ನಮ್ಮನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುತಲಿತ್ತು. ನನ್ನ ವಿಚಾರ ಹೀಗಿತ್ತು. ಕೇವಲ ಕಾಗದಪತ್ರ ಫೈಲುಗಳ ಸಂಗಡ ಹೋರಾಟ ಸಾಕು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಬೇಕು. ನದೀ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಆಯ್ದು ನದಿತೀರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ. ಹಳ್ಳಿಗರೊಡನೆ ಘನಿಷ್ಟ ಸಂಪರ್ಕ. ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಉದ್ಯೋಗ. ಅದು ಒಕ್ಕಲುತನವೂ ಆಗಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಶೀಲ, ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಪ್ರಭಾವ ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಏನೇನೋ ಕನಸು ಕಾಣುತಲಿದ್ದೆನು.

ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಜೇಲು ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರ. ಓದಲು ಬರೆಯಲು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು, ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಲು, ಧ್ಯಾನ ಜಪ ಮಾಡಲು ಆದರ್ಶ ಸ್ಥಳ. ಹಾಗೆ

ನೋಡಿದರೆ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ. ನಿರಕ್ಷರಿಗಳು ಸರಾಗವಾಗಿ ಓದ ಹತ್ತಿದರು. ಬರೆಯ ಹತ್ತಿದರು. ಹಿಂದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರಾದರು. ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಮರ್ಧ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದವರು ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯ ಕರ್ತರಾದರು. ಆದರೆ, ಕೆಲ ಅಲಸಿಗಳು ನಿದ್ರೆ, ಬಡಿದಾಟದಲ್ಲಿಯೇ ವೇಳೆ ಕಳೆಯುವರು. ಹೀಗೆ ಸೆರೆಮನೆಯು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಸೋಜಿಗದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು.

ಸಾಮಾನ್ಯರ ಜೀವನ

ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡದಾದ ಕೊರತೆ ಎಂದರೆ ಖಾಸಗಿ ಸ್ಥಳ (Privacy) ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾ, ಹೌದು ಕಕ್ಕಸದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯುತಲಿತ್ತು. ನಿತ್ಯ ಏನಾದರೂ ಹರಟೆ ಚೇಷ್ಟೆ, ಜೇಲಿನ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವೇಳೆ ಕಳೆದರೆ, ಎಂದಾದರೊಂದು ದಿನ ಮನೆಯಿಂದ ಪತ್ರ ಬಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಯಿಲೆ, ಬೇರೆ ಮನೆತನದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ತುಸು ಚಿಂತಿತರಾದಂತೆ ಕಾಣುವರು. ಕೆಲವರು ಕಕ್ಕಸದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿರುವೆ. ಅವರಿಗೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ವೇದನೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನೆಯಿಂದ ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರದ ಪತ್ರ ಬಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುವರು. ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದರೆ ಎಂಟು ದಿವಸ. ಹೀಗೆ ದಿನಗಳು ಓಡುತ್ತಲಿದ್ದವು. ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಭೆಟ್ಟಿ. ಕೇವಲ ಹತ್ತೇ ನಿಮಿಷ ಕೊಟ್ಟರೂ ಅನೇಕ ಆಪ್ತೇಷ್ಟರು ಬಂದು ಕಾಣುವರು. ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೂ ತಪ್ಪದೇ ಬರುವಳು. ಶಕ್ಯವಾದಾಗ್ಗೆ ಬೇರೆ ಆಪ್ತರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ತಾನು ಮತ್ತು ಮಗು ಬರುವರು.

ತಡಕೋಡ ಗ್ರಾಮದ ವೆಂಕಣ್ಣಭಟ್ಟರು ತೀರ ಬಡತನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದವರು. ದೊಡ್ಡ ಕುಟುಂಬ. ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಜೇಲಿನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ಅಂಥವರು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವೇಳೆ ಕಳೆಯುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನನಗೆ ಅಂಥವರ ಬಗ್ಗೆ ಅಭಿಮಾನ ವೆನಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು. ಇಂಥ ಎಷ್ಟೋ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ನನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರಿದ್ದರು. ಅವರ ಕುಟುಂಬದವರು ನಾನಾ ತರಹದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರಲೇಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಹೇಳುತ್ತಲಿತ್ತು. ನಿಜವಾಗಿ ಇಂಥವರ ತ್ಯಾಗ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅವರ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳ ತ್ಯಾಗ ಹೆಚ್ಚಿನ ದರ್ಜೆಯದೆಂದೇ ನನ್ನ ಮತ.

ನನ್ನ ಜೇಲಿನ ಅವಧಿ ಇನ್ನೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಇದ್ದುದರಿಂದ ನಾನು ಬೇರೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ಜೇಲ ಜೀವನಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ಆರೋಗ್ಯವೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು. ಓದು ಬರಹ ಅಭ್ಯಾಸವಂತೂ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು. ಮುಗ್ಧ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರೆಲ್ಲ ನನಗೆ ತೀರ ಆತ್ಮೀಯರಾದರು. ತಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುವರು. ಅಂಥವರ ಬಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಮಿಡುಕುತಲಿತ್ತು. ಹೀಗೆ, ದಿನಗಳೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದು ದಿವಸ ಕೆಲ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಕಳಿಸಲಿರುವರೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಬಂತು.

ವಿಸಾಪೂರದಿಂದ ಸ್ಥಳಾಂತರ

ಜೇಲಿನ ಭಾಷೆ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಪೂರ್ಣವು. ಒಂದು ಜೇಲಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜೇಲಿಗೆ ಕಳಿಸುವರೆಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಪಾರ್ಟಿ ಹಾಕುವದು' ಎಂದು ಹೇಳುವದುಂಟು. ಅದೆಷ್ಟೋ ದಿವಸಗಳಿಂದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಪಾರ್ಟಿ ಹಾಕುವರೆಂಬ ಗಾಳಿ ಸುದ್ದಿ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪಾಳಿ ಇರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿದ್ದೆ. ಒಂದು ದಿನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವರ್ತಮಾನ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ೨೪ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿಗೆ ಪಾರ್ಟಿ ಹಾಕುವರೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಇರುವದೆಂದೂ ಅಧಿಕೃತ ವರ್ತಮಾನ ತಿಳಿಯಿತು. ನನ್ನ ಊರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆನೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಅಲ್ಲಿಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ನಾನು ಎಷ್ಟೊಂದು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದೆನೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲು ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೊಸ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಯೋಚನೆ ಬರುವದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ನನಗಿಂತಲೂ ನನ್ನ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ನಡೆದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಕಳವಳವಾಯ್ತು. ಕೆಲವರಲ್ಲಿಯಂತೂ ಈ ವರ್ತಮಾನದಿಂದ ನಿರಾಶೆ ನಿರುತ್ಸಾಹ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕಾಲಚಕ್ರ ತಿರುಗುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೊರಡುವ ದಿವಸ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಅಂದು ೨೩ ಜನೇವರಿ ೧೯೪೫ ಇರಬೇಕು. ಹೋದ ವರುಷ ಇದೇ ದಿವಸ ನಾನು ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ್ದೆ. ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ನಿರ್ಗಮನ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನಮಗೆಲ್ಲ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಸಮಾರಂಭ ನಡೆಯಿತು. ಚಪಲರಿದ್ದವರು ಮಾತನಾಡಿ ತಮಗಾದ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ, ಆ ಮುಗ್ಧ ಹಳ್ಳಿಯ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದಲೇ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹೊರಟು ನಿಂತಾಗ್ಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ. ಆಗ್ಗೆ ಬಿಕ್ಕಳಿಸುವದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು. ಇದಾದ ನಂತರ ನನ್ನನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಅನೇಕರು ದೊಡ್ಡ ದನಿಯಿಂದಲೇ ಅತ್ತರು. ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೂ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ನೀರು ಹರಿಯಹತ್ತಿತು. ಅಗಲುವಿಕೆಯ ದುಃಖ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಅಂದಿನ ಆ ಜೇಲುದೃಶ್ಯದಿಂದ ಮನಗಂಡೆ. ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾನವರೂ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ಸುಳಿದು ಹೋಯಿತು. ಜೇಲಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಳಚಿ ನಮ್ಮ ಖಾಸಗೀ ಬಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ೨ ಗಂಟೆಗೆ ಸಿದ್ಧರಾದೆವು. ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಜೇಲಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕೈ ಬೇಡಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ. ಅದರಂತೆ ಇಬ್ಬಿಬ್ಬರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬೇಡಿ ತೊಡಸಿ ಹತ್ತಿದರು. ನನ್ನ ಸರತಿಯೂ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಕೈ ಮುಂದೆ ಮಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಬೇಡಿಯೂ ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಕೂಡಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಕರೆದುಕೊಂಡು ರೈಲು ನಿಲ್ದಾಣದತ್ತ ನಡೆದರು. ತುಸು ದೂರ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಎಲ್ಲರ ಬೇಡಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದರು. ನಾವು ಉಚ್ಚಸ್ವರದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ

ಜಯಕಾರ ಹಾಕುತ್ತಾ ನಡೆದೆವು. ಟ್ರೇನಿನಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಪುಣೆ ರೇಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಷನ್ ತಲುಪಿದೆವು. ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಟೇಷನ್ ಪ್ಲಾಟ್‌ಫಾರ್ಮದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಗದ್ದಲವೇ ಗದ್ದಲ. ನಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಲು ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ ಜನರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಅಂತೂ ಮರುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬೆಳಗಾವಿ ತಲುಪಿದೆವು. ಒಂದು ವರುಷ ಹೊರಗಿನ ಗಾಳಿ ಮೈಗೆ ತಗುಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅದು ತುಂಬಾ ಹಿತಕರವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಳಗಾವಿ ಸ್ಟೇಶನದ ಮೇಲೆ ಕೆಲಮಿತ್ರರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡು ನಮಗೆಲ್ಲ ತಿಂಡಿ - ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಪೊಲೀಸರೂ ನಮ್ಮ ಪರಮ ಮಿತ್ರರೇ ಆದರು. ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರರು ಕೊಡಿಸಿದ ತಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಪಾಲೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂತೂ ಉತ್ಸಾಹದ ಬುಗ್ಗೆಯಾಗಿ ಬೆಳಗಾವಿಗೆ ಬಂದೆವು.

ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿಯ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಓರ್ವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಪಟ್ಟಣದ ಕಾಲೇಜು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ ನನಗೆ ಭಾಸವಾಯ್ತು. ಈ ಜೇಲು ನನಗೇನೂ ಹೊಸದಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿದ್ದೆ.

❑❑

೭. ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಅರುಣೋದಯಕ್ಕೆ

ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಜೀವನ

ಈ ಜೇಲಿನೊಡನೆ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನ ತುಲನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದೊಂದು ಕುಗ್ರಾಮ. ಯಾವ ಭವ್ಯತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅಚ್ಚು ಕಟ್ಟುತನವೂ ಇಲ್ಲ. ಇದೊಂದು ಭವ್ಯವಾದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಜೇಲು ಎನಿಸಿತು. ಅಲ್ಲದೆ, ನನ್ನ ಊರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದೆ ನೆಂಬ ಸಂತಸವೂ ಇತ್ತು. ನನಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವಳು ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ. ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಅಲ್ಲಿ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ ತೀರ ಸುಲಭವಾಯ್ತು. ಜೇಲಿನ ಒಳಗೂ ಅಷ್ಟೊಂದು ಬಿಗುವು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಚ್ಛತೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿದ ಕೈ. ಊಟ ಉಡಿಗೆ ನಿತ್ಯದ ಜೀವನ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ನಡೆದಿದ್ದವು. ಆಗ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಬದ್ಧರ (ಡೆಟನ್ಯು) ನ್ನೂ 'ಬ' ವರ್ಗದವರನ್ನೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣುಗುರೂಜಿ, ಶ್ರೀರಂಗ ಕಾಮತ, ಅಣ್ಣಾ ಸಾಹೇಬ ಸಹಸ್ರಬುದ್ಧೆ, ದಿವಾಕರ ರಂಗಾರಾವ, ಶಂಕರ ರಾವ ಗುಳವಾಡಿ, ವಸಂತ ಪರಾಂಜಪೆ, ಶಂಕರ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಇದ್ದರು. ನಾವು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು

ತ್ತಲೇ ಎಡಕಿನ ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಖಾಸಗೀ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರು. ನಮ್ಮನ್ನು 'ಕ' ವರ್ಗದ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟ 'ಸಪರೇಟ' ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಜೇಲಿನ ಎರಡನೇ ಸರಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಅದೊಂದು ಎರಡಂತಸ್ತಿನ ಕಟ್ಟಡ. ಅದು ಇಂಗ್ಲೀಷ L ಆಕಾರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೋಣೆಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜೇಲ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಪರೇಟ' ಅನ್ನುತ್ತಲ್ಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮೂವರನ್ನು ಇಡುವ ಪದ್ಧತಿ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೋಣೆಯ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕದೆ ಹೊರಮಗ್ಗಲು ಒಂದು ಕೀಲಿ ಹಾಕುತಲಿದ್ದರು. ನಾವೆಲ್ಲ ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಕಟಾಂಜನದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತಲಿದ್ದೆವು. ಕೆಲವರು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗುವರು. ರಾತ್ರಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತಲಿದ್ದೆವು. ಅಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೫೦ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಾತಾವರಣ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಾನೊಂದು ಹಾಸ್ಟೆಲ್ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಭಾವನೆ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ನಮಗೆ ಓದಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪುಸ್ತಕ, ವೃತ್ತಪತ್ರ, ನೂಲುವದಂತೂ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಓರ್ವ ನಿತ್ಯ ಎರಡು ಮೂರು ಲಡಿ ನೂಲುತಲಿದ್ದರೆ; ಕೆಲವರು ಐದರಿಂದ ಆರು ಲಡಿ ನೂಲುತಲಿದ್ದರು. ವೇಳೆ ಕಳೆಯಲು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಿಮಿತದಲ್ಲಿಡಲು ಅದೊಂದು ಯೋಗ್ಯ ಸಾಧನೆಯಾಗಿತ್ತಲ್ಲದೆ ಲಡಿಗಳು ವಿನಿಮಯದ ಸಾಧನೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತೀರ ಹತ್ತಿರ ಸಂಗಡಿಗರಾದವರೆಂದರೆ ಅಥಣಿಯ ಪಾಟಣಕರ. ಆತ ಇನ್ನೂ ಚಿಕ್ಕವ. ಆದರೆ ತುಂಬಾ ಚುರುಕು. ಅವನು ನಾನು ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಆತನಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಮರಾಠಿ ಮಾತನಾಡುವ ಇಷ್ಟ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗ್ಗಿ, ಆತನು ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ, ನಾನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ, ಹೀಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು ನಮ್ಮ ಸಂಭಾಷಣೆ.

ಜೇಲ ಟೆಲಿಫೋನ್

ನಮ್ಮ ಮತ್ತು ಡೆಟಿನ್ಯು ವಾಸಸ್ಥಳದ ನಡುವೆ ಒಂದು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ ಗೋಡೆ ಇತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ನಾವು ಆಗಾಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ 'ಜೇಲ ಟೆಲಿಫೋನ್ ' (ಒದರಿ ಮಾತನಾಡುವದು) ಮೂಲಕ ಸಾಕಷ್ಟು ಮಾತನಾಡುತಲಿದ್ದೆವು. ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅವರು ನಮಗೆಲ್ಲ ಹಿರಿಯರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ಅಣ್ಣೂ ಗುರೂಜಿ ಅವರಂತೂ ನಿತ್ಯ ನಮ್ಮ ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರ ಒಂದು ಸಲವಾದರೂ ಕೇಳುವವರೇ. ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ಹಳ್ಳಿಗರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ''ದಾಬಡೆ, ಏನಂತಾರ ನಮ್ಮ ಹುಡುಗೂರು'' ಎಂದು ಅಣ್ಣು ಗುರೂಜಿ ಅವರ ನಿತ್ಯ ಕೇಳಿಕೆ. ಆಗ ಜೇಲ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್ ಅಕೂತ್, ಜೇಲರ ಕುರುಳಕರ ಎಂಬುವರಿದ್ದರು. ಅಕೂತ್ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಮೃದು ಮತ್ತು ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯವರೆಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಜೇಲರ ಮಾತ್ರ ಕಠೋರ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಜೇಲಿನ ಯಾವ ಕಾನೂನಿನ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಅವರು ಅದೆಷ್ಟೋ ಸಲ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತಲಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಕಾನೂನುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಾನು ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗು ವಂತೆಯೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ, ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ. ನಾನು ಸರ್ವಥಾ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಗೀತೆಯೊಳಗಿನ ಒಂದೆರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಉಸುರುತಲಿದ್ದರು.

ಕಾನೂನು ಏನೇ ಇದ್ದರೂ ಹೊರಗಿನಿಂದ ತಿನ್ನುಣ್ಣುವ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಮ್ಮ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಡೆಟಿನ್ಯೂ ಖೈದಿಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೊಟ್ಟು ಅದನ್ನು ನಮ್ಮ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ತಲುಪಿಸುವ ಏರ್ಪಾಡು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಮ್ಮ ಅಣ್ಣು ಗುರೂಜಿ ಅವರು ತುಂಬಾ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ, ಮಾಡುತಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಂಗಡಿಗರಿಗೆ ಮಂಡಕ್ಕಿ ತಿನ್ನಬೇಕು ಎಂದೆನಿಸಿತು. ನಮ್ಮ ಟೆಲಿಫೋನ್ ಮೂಲಕ ಅಣ್ಣೊ ಗುರೂಜಿ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದೆವು. ಮರುದಿನ ಒಂದು ಅಂಡಿಗಿ ಚುರುಮುರಿ ನಮ್ಮ ಕಂಪೌಂಡಿನಲ್ಲಿ ಗೋಡೆ ಮೇಲಿಂದ ಜಿಗಿದು ಬಂತು. ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಬೇಡಿದರೆ ಹತ್ತು ಬುಟ್ಟಿ ಹಣ್ಣುಗಳು ಆಕಾಶದಿಂದ ಸುರಿದಂತೆ ಸುರಿದವು.

ಭಯಂಕರ ವಾರ್ತೆ

ಜೈಲಿನ ಕಾಯಿದೆಯಂತೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಭೆಟ್ಟಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಕೊಡುತ್ತಾ ಬಂದವರನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಕಳಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶಕುಂತಲಾ (ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ) ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಲ ಬಂದು ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗುತಲ್ಲಿದ್ದಳು. ಎಷ್ಟೇ ಹೊತ್ತು ಏನೇ ಮಾತನಾಡಿದರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಕರಾರು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ನಾವೇ ಏನು ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆ ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು.

ಒಂದು ಸಲ ಸುಬ್ಬಕ್ಕ (ನನ್ನ ಅಕ್ಕ) ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಅಣ್ಣ ಶೀನಣ್ಣ (ಶ್ರೀನಿವಾಸ ದಾಬಡೆ) ಅವರನ್ನು ಕೇಳಿ ಜೇಲರ ಕುರುಳಕರ ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಪತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಅಂದರೆ, ಅವಳು ಕುರುಳಕರ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದು ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಇತ್ತು. ಕುರುಳಕರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ ಅವರು ಆತ್ಮೀಯ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಕುರುಳಕರ ಅವರು ಧರ್ಮ ಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರು. ಕೊನೆಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದರು. ಖೈದಿಗಳ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದವರು ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿರಕೂಡದು ಎಂಬ ನಿಯಮ. ಆದರೆ, ಭೆಟ್ಟಿಯ ನಂತರ ಇರಬಹುದೆಂಬ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹತ್ತು ಗಂಟೆಗೆ ಭೆಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಆ ಭೆಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸುಬ್ಬಕ್ಕ ಮನೆತನದ ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರವಾದ ಮೇಲೆ

ಧಾರವಾಡದ ನಮ್ಮ ಪರಮ ಆತ್ಮೀಯ ಸ್ನೇಹಿತ ಪೋದ್ದಾರ ಶೀನಪ್ಪನ ಅಮಾನುಷ ಕೊಲೆಯನ್ನೂ ಅವರ ಸೇವಕನೇ ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಭಯಂಕರ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದಳು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ನಾವೆಲ್ಲ ಸ್ತಂಭೀಭೂತರಾದೆವು. ದಿವಾಕರರು ತುಂಬಾ ಮರುಗಿದರು. ಶೀನಪ್ಪ ಪೋದ್ದಾರ ಧಾರವಾಡದ ಓರ್ವ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯವರು. ಆತನ ವ್ಯವಸಾಯ ಪಡಿಯಚ್ಚು ಮಾಡುವದು. ಅವನು ಹುಟ್ಟಾ ಕಟ್ಟಾಕನ್ನಡಿಗ.

ವಾರದ ಚರ್ಚೆ ಮತ್ತು ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಆಚರಣೆ

ರವಿವಾರ ಬಂದರೆ ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು ಡೆಟಿನ್ಯೂ ಖೈದಿಗಳ ಪೈಕಿ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಬಂದು ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ತಾಸೆರಡು ತಾಸು ಕಳೆದು ಹೋಗುತಲಿದ್ದರು. ದಿವಾಕರ, ತೆಂಡುಲಕರ, ಅಣ್ಣಾ ಸಾಹೇಬ, ಸಹಸ್ರಬುದ್ಧೆ, ಅಣ್ಣುಗುರೂಜಿ, ಶ್ರೀರಂಗ ಕಾಮತ ಕುರ್ತಕೋಟಿ -ಇವರೇ ಮುಂತಾದವರು ಬಂದು ಹೋಗುತಲಿದ್ದರು. ಅವರು ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಸಹ ಬಿಡಿಸಲು ನೆರವಾಗುತಲಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯ ನನ್ನ ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣ ಪರಿಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೇಳುವದು ತೀರ ಸುಲಭ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಕಾರ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತರುವದು ತೀರ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ. ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿ ಅವರ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವರಿಗಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವವರು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಗುವರು. ಆದರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ತರುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಬೀಳುವರು. ಅನೇಕ ಸಲ ಶಿಷ್ಟರೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಸಹ, ತತ್ತ್ವಾಚರಣೆಗೆ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡದಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟು. ಈ ದ್ವಿಮುಖ ಧೋರಣೆ ಜೀವನ ದಲ್ಲಿ ತೀರ ಸಾಮಾನ್ಯ. ಹೊರಗೆ ತೋರಿಕೆಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸರಿ ಸಮಾನರು, ಎಂಬ ವಿಚಾರ ವಿದ್ದರೂ "ನನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದು ಬೇಕು. ನನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೇಕು" ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದೊಡ್ಡವರೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕವರಾಗಿ ಕಾಣುತಲಿದ್ದರು. ಮನೆಯಿಂದ ಏನಾದರೂ ತಿನಿಸು ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪಕ್ಕದವರ ಸಂಗಡ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದ್ಧತಿ. ಆದರೆ, ಕೆಲವರು ಎಲ್ಲರೂ ಮಲಗಿದ ನಂತರ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ತಿನ್ನುವರು. ಇದು ಉಳಿದವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಒಳ್ಳೇ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಉಳ್ಳವರು ಚಿಕ್ಕವರಿದ್ದರೂ ಒಡೆದು ಕಾಣುತಲಿದ್ದರು.

ದಿವಾಕರರ ಸಂದರ್ಶನ

ಒಂದು ರವಿವಾರ ನಾವಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ದಿವಾಕರರು ಬಂದರು. ಅವರು ಡೆಟಿನ್ಯು ವಾರ್ಡಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಈ ಸಲದ ಚಳವಳಿಯ ಪ್ರವರ್ತಕರು ಅವರೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿತ್ತು. ಅವರು ಬಂದು ಎರಡು ತಾಸು ನಮ್ಮ ಮಧ್ಯೆ ಕಳೆದರು.

ಅದೇ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿ ಅವರು ವಿಧ್ವಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಟುವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಸುರಿಮಳೆಯೇ ಆಯಿತು.

> ಈವರೆಗೆ ನಾವು ಮಾಡಿದ ವಿಧ್ವಾಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಗಾಂಧಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೇ? ಹಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ನೀವು ಯಾಕೆ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಿ? ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಂಥವರ ಗತಿ ಏನು?

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಕೇಳಹತ್ತಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ದಿವಾಕರರು

> ನೀವೆಲ್ಲ ಶಾಂತರಾಗಿರಿ. ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೇ ಬಂದಿರುವೆ. ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಸಲುವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕವು ಅತ್ಯಂತ ಶಿಸ್ತಿನ ಕಾರ್ಯ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕರು ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದುಂಟು. ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಬಲಿಕೊಟ್ಟು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದರು. ಕಾರಣ ನೀವು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆ ಬಗೆಗೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಪಂ. ಜವಾಹರಲಾಲರು ಈಗಾಗಲೇ ನೀವು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಹೊಣೆಯನ್ನು ತಾವೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾಧಾನದ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟರು. ಇದು ಸುಮಾರು ಎರಡು ತಾಸು ನಡೆಯಿತು.

ಕೊನೆಗೆ ದಿವಾಕರರು ನೇರವಾಗಿ ನನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಬಂದರು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಮುಂಬೈನಲ್ಲಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ ನಂತರದ ಎಲ್ಲ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಅವರು ನನಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದರು. 'ನಿನ್ನ ಕೈದಾದ ಕೂಡಲೇ ನೀನು ಉಳಿದವರಂತೆ ಯಾಕೆ ವಕೀಲರನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ? ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ನಿನಗೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆ ಶಿಕ್ಷೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು' ಎಂದರು. ಆಗ ನಾನು, ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆದ ಚರ್ಚೆಯ ಕಡೆಗೆ ಅವರ ಗಮನ ಸೆಳೆದು 'ನಾವು ಯಾವುದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರವನ್ನಾಗಲೀ ಅವರ ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಮನ್ನಿಸುವಂತಿಲ್ಲ ನಾವು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಾಗರಿಕರು' ಎಂಬ ಧೋರಣೆ ಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಕಾರಣ ನಾನು ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡೆ. ಈಗ ನನಗಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಗೆ ಅವರು ನನ್ನ ಬೆನ್ನು ತಟ್ಟಿ, ತಮ್ಮ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಾಸು ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಕಳೆದಿರಬೇಕು. ಆಗ ನಮ್ಮ ಊಟ ಬಂತು. ಅದನ್ನೇ ಇಬ್ಬರೂ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಉಂಡೆವು. 'ನನ್ನ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಅವಧಿ ಮುಕ್ಕಾಲು ಪಾಲು ಮುಗಿದಿದೆ' ಎಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಭೆಟ್ಟಿ

ಜೇಲಿನ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯವರ ಭೆಟ್ಟಿ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳುವದು ಒಂದು ಸಂಭ್ರಮದ ಸೊಬಗು. ನಾನು ಒಮ್ಮೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಭೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಯಾಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು'' ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಬಂದು, ಅವಳು ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬರುವ ಮುನ್ನಾ ದಿನವೇ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ದೊರಕಿಸಿದ್ದೆ. ಆಗ ನನ್ನ ಪರಮ ಮಿತ್ರ ಶಿವರಾಯಪ್ಪ ಮಾನಣ್ಣವರ ಅವರು ನನ್ನ ಆರೈಕೆಗೆಂದೇ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅಂತೂ ಮರುದಿನವೇ ಹೆಂಡತಿ ಮಗುವಿನೊಡನೆ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಳು. ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದವರನ್ನು ಭೆಟ್ಟಿಗಾಗಿ ಕಚೇರಿಗೆ ಕರೆಯಿಸದೇ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭೆಟ್ಟಿ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವಳು ನೇರವಾಗಿ ಜೇಲ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೇ ಬಂದಳು. ನನ್ನ ಕೆಲ ಮಿತ್ರರೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಸುಮಾರು ಮುಕ್ಕಾಲು ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ಆ ಸಂಭ್ರಮದ ಭೆಟ್ಟಿನಡೆಯಿತು.

ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ದಸರಾ

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾವು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಸರಾ, ದೀಪಾವಳಿ, ದೊಡ್ಡ ಏಕಾದಶಿ, ಮುಸಲ್ಮಾನರ ರಮಜಾನ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮದೇ ಆದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತಲಿದ್ದೆವು. ಹಾಗೆಯೇ, ಈ ಸಲದ ದಸರಾ ಹಬ್ಬವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಸೇರಿಯೇ ನಿರ್ಣಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಅಣ್ಣುಗುರೂಜಿ ಅವರು ತುಂಬಾ ಆಸ್ಥೆ ವಹಿಸುತಲಿದ್ದರು. ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ವಿವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಲಾಯ್ತು. ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ''ಸತ್ಯಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ'' ಎಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಶೀರೆ, ಕುಪ್ಪಸ ಬೇರೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮನೆಯಿಂದಲೇ ತರಲಾಗಿತ್ತು. ನಾಟಕವು ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಒಂದು ಗಂಟೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ೩ ಗಂಟೆಗೆ ಮುಗಿಯಿತು. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೆಡೆ ಒಂದು ಬರ್ಯಾಕಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದೆವು. ಆ ಪರದೆ ಡ್ರೆಸ್ಸು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ನೋಡಿ ನಮಗೆಲ್ಲ ಆಶ್ಚರ್ಯ.

ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಅಂದಿನ ಊಟವೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು. ಅನ್ನ, ಸಾರು, ಚಪಾತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಮೂರು ಜಿಲೇಬಿ ಬಡಿಸುವ ಯೋಜನೆ ಇತ್ತು. ಈ ಜಿಲೇಬಿ ಮಾಡಲು ನಿಷ್ಣಾತ ಖೈದಿಗಳನ್ನೇ ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸರಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಗೆ ದಿನದಂತೆ ಅವರವರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂದಿನ ಊಟ ಕಳಿಸಲಾಯ್ತು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂದು ಎಂದಿಲ್ಲದ ಉತ್ಸಾಹ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳಿಗಂತೂ ಹಿಡಿಸಲಾರ ದಷ್ಟು ಸಂತೋಷವಾಗಿತ್ತು. ಊಟದ ನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಸಡಗರದಿಂದ

ಬನ್ನಿ ಮುಡಿದೆವು. ಆಗ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೮೦೦ ಖೈದಿಗಳಿದ್ದರು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟು ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಹಕಾರವಿದ್ದರೆ, ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಡಗರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ತೀರ ಹಳೆ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳೇ ಹೇಳಿದರು. ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು ಈ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆದವು.

ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳು

ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರ ಕಲ್ಪನೆಗಳಿರಬಹುದು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನನಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅನಿಸಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಅವರ ಸಂಪರ್ಕ ಬಂದಂತೆ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಮಾನವೀಯತೆಯು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಲಿತ್ತು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಆತ್ಮೀಯ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಘಟನೆ. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳದ ಹತ್ತಿರ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದೆ ಬಸವಣ್ಣನ ಮೂರ್ತಿ ಇಡಲಾಗಿತ್ತು. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಬಿಲ್ವ ಪತ್ರಿಯ ಗಿಡ. ಅನೇಕ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಖೈದಿಗಳ ನಿತ್ಯ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಬಿಲ್ವಪತ್ರಿ ಏರಿಸದ ಹೊರತು ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಓರ್ವ ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿ ಆ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನೇ ತೆಗೆಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಕಳವಳವಾಯ್ತು. ಕೆಲ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಖೈದಿಗಳು ಆ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪುನಃ ತಂದು ಅಲ್ಲಿಡುವವರೆಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಹಾಕುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪಟ್ಟು ಹಿಡಿದರು. ಆಗ ಆ ಜೇಲ ಅಧಿಕಾರಿ ಕಣ್ಣು ತೆಗೆದು ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಇಡಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಊಟ ಮಾಡಿದರು.

ಖೂನಿ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಹತ್ತರಿಂದ ಹದಿನೈದು ವರುಷ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗುವುದುಂಟು. ಕೆಲವರನ್ನು ಕಾಳಾಪಾಣಿಗೂ ಕಳಿಸುತಲಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರ ನಡತೆ ನಡಾವಳಿಗಳು ತುಂಬಾ ಆದರ್ಶವಾದವುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇಂಥಾ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯಯ ಮನುಷ್ಯ ಅಂತಹ ಹೇಯಕೃತ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದ? ಎಂಬುದೇ ನನ್ನ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿತ್ತು. ರೊಚ್ಚಿನ ಭರದಲ್ಲಿ ಇಂಥಾ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ತಾವು ಮಾಡಿದುದನ್ನು ತುಂಬಾ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತಲಿದ್ದರು. ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡುತಲಿದ್ದರು. ಇತರ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಖೈದಿಗಳಿಗಿಂತ ಖೂನಿ ಮಾಡಿ ಬಂದವರಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯತೆಯು ತುಂಬಾ ಎದ್ದು ಕಾಣುತಲಿತ್ತು. ಅವರ ಆಚಾರ ವಿಚಾರ ನಡೆನುಡಿಗಳು ಆದರ್ಶವಾಗಿ ಕಾಣುತಲಿದ್ದವು. ತಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಮಾಡುತಲಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಮನೆತನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ನೆನಪಾದಾಗ್ಗೆ ದುಃಖಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ನನ್ನ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರರೇ ಆದರು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಿಂಹ ಗರ್ಜಿಸಿತು

ನಾನು ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಜೀವನವು ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿದ್ದರೂ ಮೊದಲು ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ತಳಮಳಗೊಂಡು ಬಣ್ಣಿಸುತಲಿದ್ದರು.

ಅದು ೧೯೪೨ ರ ಆಂದೋಲನದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾಲ. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ಥಳಾವಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ತುಂಬಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಖೈದಿಗಳು ಬರಹತ್ತಿದರು. ಅದೇ ಹೊಸತಾಗಿ ಬಂದ ಕೆಲ ಬಿಸಿ ನೆತ್ತರದ ತರುಣರು ಜೇಲ ಆಡಳಿತ ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯದಂತೆ ವರ್ತಿಸುತಲಿದ್ದರು. ಊಟ ಉಪಚಾರ ಗಳೂ ಕಡಿಮೆ ದರ್ಜೆಯವು. ಒಬ್ಬರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಜನರನ್ನಿಡುವರು. ರಾತ್ರಿ ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಲ ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಬೇಕು. ಆ ಕೋಣೆಯ ತುಂಬಾ ದುರ್ವಾಸನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಳಸವಿಟ್ಟಂತೆ ಜೇಲಿನ ದುರಾಡಳಿತ. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲರಾ ಬೇನೆಯು ಹಬ್ಬ ಹತ್ತಿತ್ತು. ಅನೇಕ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಆಹುತಿಯಾದರು. ವಾತಾವರಣವು ತುಂಬಾ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಖೈದಿಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಹೌಹಾರಿದರು. ಯಾರ ಪಾಳಿ ಯಾವಾಗ್ಗೆ ಬಂದೀತು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ.

ಆಗ ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ "ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಿಂಹ" ಎಂದೇ ಹೆಸರಾದ ಗಂಗಾಧರರಾವ್ ದೇಶಪಾಂಡೆ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡದ ಉತ್ಸಾಹಿ ತರುಣ ಡಾಕ್ಟರ ನಾರಾಯಣರಾವ ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು ಇದ್ದರು. ಆಗಿನ ಜೇಲ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ ಲ್ಯಾಕ್ಸಟನ್ ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಮನುಷ್ಯ. ಯಾವ ಮುಖಂಡರ ಮಾತನ್ನು ಆತ ಕಿವಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇದೊಂದು ಭೀಕರ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜಕೀಯ ಮುಖಂಡರು 'ಜೀವನ ಮರಣದ' ಹೋರಾಟವನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಎಲ್ಲ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕೀಲಿ ಹಾಕುವ ಪದ್ಧತಿ. ಪೊಲೀಸರು ಬಂದಾಗ "ಜೀವವು ಗಂಡಾಂತರದಲ್ಲಿದೆ ಜೇಲು ಖಾಲಿ ಮಾಡಿರಿ" "Life in danger Vacate Jail" ಎಂಬ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಕೂಗುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರೂ "ಬಂದಿ" ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು. ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಮಾಡುವಾಗ ಯಾವ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳು ಬಂದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಜೇಲಿನ ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಗೂ ತಲುಪುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಯ್ತು. ಆ ದಿನ ಹಿರಿಯ ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಕಾಣಿಸಿದ ಘೋಷಣೆ ಯನ್ನು ಉಚ್ಚಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಕೂಗುತ್ತ ಬಂದಿ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಹೊರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟರು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಇಡೀ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಾತಾವರಣ ಹಬ್ಬಿತು. ಎಲ್ಲರೂ 'ಬಂದಿ' ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಘೋಷಣೆಗಳಂತೂ ಗಡಚಿಕ್ಕುವಂತೆ ನಡೆದೇ ಇದ್ದವು. ನಿತ್ಯ ಕೆಲವೇ ಪೊಲೀಸರು ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತಲಿದ್ದರು. ಅಂದು ಎಲ್ಲ ಖೈದಿಗಳು 'ಬಂದಿ' ನಿರಾಕರಿಸಿ ದ್ದನ್ನು ಮೇಲಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಅವರೂ ಬಂದು ಖೈದಿಗಳ ಮನ ಒಲಿಸಲು

ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ, ಅದರ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಯ್ತು. ಅವರು ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮಿಲಿಟರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಫೋನ್ ಮಾಡಿದರು. ಸಶಸ್ತ್ರ ಮಿಲಿಟರಿ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಸುಸಜ್ಜಿತ ಬಂದೂಕ ಧಾರಿ ಸೈನ್ಯವು ಜೇಲು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಇನ್ನೇನು ಗುಂಡುಹಾರಿ ಕೆಲ ಖೈದಿಗಳ ಹೆಣ ಉರುಳುವದೆಂದು ಅನಿಸಹತ್ತಿತು. ಆದರೂ ಮುಖಂಡರು ಎದೆಗುಂದಲಿಲ್ಲ. ಮಿಲಿಟರಿಯ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಮೊದಲು ಗಂಗಾಧರರಾವ ಇದ್ದ ಕಡೆಗೇ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ. ಆಗ ನಮ್ಮ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹ (ಗಂಗಾಧರರಾವ) ತನ್ನ ಇಳಿವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗರ್ಜಿಸಿತು:-

> ನೀವು ಗುಂಡು ಹಾಕುವುದನ್ನೇ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಮೊದಲು ಹಾಕಿರಿ. ನಾನು ಸಾಯಲು ಸಿದ್ಧನಿದ್ದೇನೆ.

ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ತಮ್ಮ ಎದೆ ತೆರೆದುಕೊಂಡೇ ಅವರ ಮುಂದೆ ಹಾರಿ ನಿಂತರು.

> ನಿಮಗೆ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ನಾವು ಸಹಕರಿಸಲು ಸಿದ್ಧ. ಅದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಇವೆ. ಖೈದಿಗಳೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯ ದುರಾಡಳಿತೆಯಿಂದ ಹಬ್ಬಿದ ಕಾಲರಾ ಬೇನೆಯಿಂದ ಸಾಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಬೇನೆ ನಿವಾರಣೆಯ ಉಪಾಯ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿರಪರಾಧಿ ನಿಃಶಸ್ತ್ರ ಖೈದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಗೆ ನಾಚಿಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲವೇ?

ಎಂದು ಗುಡುಗಿದರು. ಈ ಸಿಂಹ ಗರ್ಜನೆಯೇ ಮಿಲಿಟರಿ ಅವರನ್ನು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿತು. ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಸರಕಾರದ ಗಮನ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮಿಲಿಟರಿಯವರು ಗುಂಡು ಹಾರಿಸದೆ ವಾಪಸು ಹೋದರು. ಮೇಲಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಚೌಕಾಶಿಗೆ ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಖಂಡರೊಡನೆ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿ ರೋಗ ತಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗ ಕಂಡು ಹಿಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು “ಎಂಟೇ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ತರಬಹುದು” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು ಕೇವಲ ಖೈದಿ ಮಾತ್ರ ಆಗಿರದೆ ಓರ್ವ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಡಾಕ್ಟರರೂ ಇರುವರೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಅವರಿಗೆ ಬಂತು. ಜೇಲ ದವಾಖಾನೆಯ ಹಿರಿತನವನ್ನು ಖೈದಿಗಳಿಗೆ ರೇಶನ್ ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಯ್ತು. ಖೈದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಳಗೆ ಬಂದೀ ಮಾಡದೆ ಕಂಪೌಂಡನಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಿರುಗಾಡಬಹುದಿತ್ತು. ಕೇವಲ ಕಂಪೌಂಡ ಗೇಟಿಗೆ ಕೀಲಿ ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರು ಅವರು ಆಹಾರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಪರಿವರ್ತನೆ ಮಾಡಿದರು. ಅವಶ್ಯವಿದ್ದವರಿಗೆ ಹಾಲು, ನಿಂಬೇಹಣ್ಣು ಚಪಾತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಂಟೇ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲರಾ ಬೇನೆ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ಬಂದಿತು. ಜೇಲು ದುರಾಡಳಿತೆಯು ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಈ ಘಟನೆಯನ್ನು ಕತೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಇಂಥ ಅನೇಕಾನೇಕ ಜೇಲ ಕತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯವರು ಹೇಳುತ್ತಲಿದ್ದರು.

ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರ ಧೈರ್ಯ

ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಹೆದರದೇ ಅತ್ಯಂತ ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವರೇ ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು 'ಕ' ವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಜೇಲರನಿಗೂ ಅವರಿಗೂ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಬ' ವರ್ಗದ ಖೈದಿಗಳು ಆ ಜೇಲರ ಒಳ್ಳೆಯವನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು ಒಂದು ಸಲ ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಬರೆದ ಚೀಟಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು 'ಬ' ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಆ ಪುಸ್ತಕ ಅಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಜೇಲರ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬಂದರು. ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಅದೇ ಪುಸ್ತಕದ ಪುಟಗಳನ್ನು ತಿರುವು ಹತ್ತಿದಾಗ ಈ ಚೀಟಿ ಅವರ ಕೈಗೇ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬರೆದದ್ದು ಹೀಗೆ:- 'The Jailor has got two sets of teeth, One to show and another to bite with' (ಈ ಜೇಲರನಿಗೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲಿನ ಸೆಟ್ಟುಗಳಿವೆ. ಒಂದು ತೋರಿಸಲು ಇನ್ನೊಂದು ಕಚ್ಚಲು) ಈ ಚೀಟಿಯ ಕೆಳಗೆ ಸಹಿ ಇರದಿದ್ದರೂ ಇದನ್ನು ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರೇ ಬರೆದಿರುವರೆಂದು ಜೇಲರ ತಿಳಿದು ಅವರನ್ನು ಕರೆಕಳಿಸಿ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರ ಅವರು "ಹೌದು ಇದನ್ನು ಬರೆದವ ನಾನೇ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಬಲ್ಲೆ" ಎಂದು ಧೈರ್ಯವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದರು. ಮುಂದೆ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಜೇಲರ ಚೌಕಾಶಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡಿ ಕಾಲಿಗೆ 'ಆಡಾಬೇಡಿ' ಹಾಕಿ ಡಾ. ಕಬ್ಬೂರರನ್ನು ಸಪರೇಟಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲದಿವಸ ಇಟ್ಟರಂತೆ.

ಇಂಥದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಘಟನೆ. ಒಂದು ಸಲ ಜೇಲರ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಥಳಿಸಿ ಹತ್ತಿದ. ಅದನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಖೈದಿಗಳು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದರು. ಅವರ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಮಣಿದು ಚೌಕಾಶೀ ನಡೆದು ಆ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಲ್ಲ ಖೈದಿಗಳ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲ ಖೈದಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಅವರ ಮುಂದೆ ಆ ಜೇಲರ ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ ನಿಂತು ಕ್ಷಮೆ ಕೇಳಿದರು.

❑❑

೮. ಅರುಣೋದಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯೋದಯ

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನನ್ನದೇ ಕಾರವಾಸದ ಅವಧಿ ಹೆಚ್ಚು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ಆದರೆ, ನನ್ನ ಸಂಗಡಿರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಅವಧಿ ಕೇಳಿ ಬೆರಗಾದೆ. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರುಷ ಶಿಕ್ಷೆ ಇದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹತ್ತು ವರುಷ, ಮಗುದೊಬ್ಬಗೆ ಎಂಟು ವರುಷ. ಅವರ್ಶೊಡನೆ ತುಲನೆ ಮಾಡಿದರೆ ನನ್ನದು ಕೇವಲ ಮೂವತ್ತೇ ತಿಂಗಳು! ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ತಾನು ಇಲ್ಲಿ ಖಾಯಂ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದೇ ಮಾನವ ಏನೇನೋ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಅವಧಿ ಎಷ್ಟೇ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೂ ಈ ಸಂಗ್ರಹ ವೃತ್ತಿ ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನನ್ನ ಎರಡು ವರುಷದ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಅವಧಿ ಮುಗಿಯಿತು. ಇನ್ನು ದಂಡದ ಬಗ್ಗೆ ಆರು ತಿಂಗಳು ಅನುಭವಿಸುವದಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೊಂದು (ರೂ.೫೦೦/-) ಹಣ ತೆತ್ತು, ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವ ಕಲ್ಪನೆಯು ನನ್ನ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಸಹ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಹೊರಗಿದ್ದ ನನ್ನ ಗೆಳೆಯರು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಈ ಬಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಸಂಗಡ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಮಾತ್ರ ಯಾರೂ ಚಕಾರ ಶಬ್ದ ಎತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ನನ್ನ ಸಂಗಡ

ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದವರೆಲ್ಲ ಅಂದರೆ ದಿವಾಕರ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ಕರಮರಕರ, ಬುರ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅದೇ ಕುರ್ತಕೋಟಿಯ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹೊಚ್ಚ - ಹೊಸ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ಹೂಡಿದ್ದರು. ಅವರ ನನ್ನ ಮಿತ್ರತ್ವ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ೧೯೩೪ರ ರಿಂದ. ಅದು ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಅಚ್ಚಳಿಯದೇ ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಚಾಲನೆ ಕೊಟ್ಟವರು ಇವರೇ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಿತು. ನನ್ನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರ ಆರ್.ಕೆ. ಜೋಶಿ ಇವರೂ ದಿವಾಕರ ಮುಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದರು. ಇವರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ "ದಾಬಡೆ ಖಂಡಿತ ಈ ದಸರೆಗೆ ಬಂದೇ ಬರುವರು" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಂತೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಾಗಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಬೆಲ್ಲದ ಜಿಲೇಬಿಗೆ ಎರವಾಗುತಲಿದ್ದೆ. ಆದರೆ, ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಾನು ಅಂದು ಬಾರದೇ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ನಿರಾಶೆಯಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ೧೫-೨೦ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರ ಪೂರ್ತಿ ಹಣ್ಣಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಮಧ್ಯಾನ್ಹ ಸುರೇಂದ್ರ ದಾನಿ ಮತ್ತು ನರಿಬೋಳಿ ಗುಂಡಪ್ಪ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬಂದು ಜೇಲರ ಕುರುಳಕರ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ನನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಜೇಲರ ಒಂದು ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಖೈದಿಗೆ ನೆರವಾಗುವಂತೆ ಎಂದಿಗೂ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸಂಗಡ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದಾಗ್ಗೆ ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೀಗೆ:-

> ನಾನು ಸರಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಹೌದು, ದಾಬಡೆ ಅವರ ದಂಡಾದ ಅವಧಿ ಇನ್ನು ಕೇವಲ ನಾಲ್ವತ್ತು ದಿವಸ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ನಾನು ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಣ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವರ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಪೂರ್ತಿ ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗಲು ನಾನು ಇಲ್ಲಿರುವೆ. ಕಾರಣ ನೀವು ಪೂರ್ತಿ ರೂ.೫೦೦/- ಕೊಟ್ಟರೆ ಮಾತ್ರ ಅವರ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವೆ.

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗೀತೆಯ ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರಂತೆ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ತಿ ಹಣ ತುಂಬಲಾಯ್ತು. ಅಂದೇ ಸಂಜೆಗೆ ನನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆ, ಎಂದು ತಿಳಿದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಸೇರಿ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ನಾನು ಅಂದೇ ಸಂಜೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದೆ.

ಈಗ ಎರಡು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಿಂದ ಅಂಧಃಕಾರದ ಕಡೆಗೆ (ಭೂಗತದಿಂದ ವಿಸಾಪೂರ ಸೆರೆಮನೆಗೆ) ಮುಂದೆ ಅಂಧ:ಕಾರದಿಂದ ಅರುಣೋದಯದ ಕಡೆಗೆ (ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿಗೆ) ಈಗ ಅರುಣೋದಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಕಡೆಗೆ (ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿನಿಂದ ಪೂರ್ತಿ ಬಿಡುಗಡೆ) ಬಂದಂತೆ ಭಾಸವಾಯಿತು. ಮರುದಿನ ಮೇಲು ಗಾಡಿಯಿಂದ ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆ. ಅದೆಷ್ಟೋ ದಿವಸಗಳಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ

ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಪ್ರವಾಸ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿತ್ತು. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಏನೇನೋ ಮಂಡಿಗಿ ಮಾಡುತಲಿದ್ದೆ. ಗಾಡಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುತ ಲಿತ್ತು. ಈ ಮೊದಲು ನಾನು ನಾಲ್ಕು ಜನರಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗ "ನಾನು ಜೇಲುಗೆ ಹೋಗಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಲು ತುಸು ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗ ನನಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅರ್ಹತೆ ಬಂದಂತೆ ಭಾಸವಾಯ್ತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡ ನಿಲ್ದಾಣ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಗಾಡಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ೧೨ ಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು ನಿಲ್ದಾಣದ ಮೇಲೆ ಹೆಂಡತಿ ಶಕುಂತಲಾ, ಮಗಳು ಭಾರತಿ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ದಂಪತಿಗಳು, ಕರಮರಕರ, ಮೊಹರೆ ಹನುಮಂತ ರಾವ ಇವರೆಲ್ಲ ನನ್ನನ್ನು ಆತ್ಮೀಯವಾಗಿ ಬರ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವರುಷಗಳ ನಂತರ ಹೆಂಡತಿ ಮಗಳೊಡನೆ ಟಾಂಗಾದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ. ಆಗ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಮದಿಹಾಳದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಅತ್ತೆ ಗಂಗಕ್ಕ ಇದ್ದರು. ಅವರೊಬ್ಬ ತ್ಯಾಗದ ಮೂರ್ತಿ. ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದೆ.

ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಇಷ್ಟು ದಿವಸ ಮನೆತನದ ಬಗ್ಗೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿದ್ದು ಬಾಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪತ್ರಗಳ ಮುಖಾಂತರ ದೊಡ್ಡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತಲಿದ್ದೆ. ಈಗ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅದನ್ನು ಕೃತಿಗಿಳಿಸುವುದು ಎಷ್ಟು ಕಠಿಣ ಎಂಬ ಅರಿವು ಆಗುತ್ತಲಿತ್ತು. ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಇದೇ ಕ್ಷಣದಿಂದ ನಾನು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಕುಣಿದಾಡ ಹತ್ತಿತ್ತು. ಹಳ್ಳಿಗರ ಸೇವೆ, ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯ, ಮುಂತಾದವುಗಳು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗತಲಿದ್ದರೂ, ಇಂದೇ ಈ ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಹೇಗೆ ಉಪಜೀವನ ಸಾಗಿಸಬೇಕು? ಎಂಬುದೇ ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಯಿತು. "ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಆ ಕಾಣದ ಭಗವಂತ ನನ್ನ ಬಗ್ಗೆಯಂತೂ ತುಂಬಾ ದಯಾಘನನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ "ಎಂಬ ಭಾವನೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತ್ತು.

> ನನಗೆ ಒಂದು ದಿವಸ ಕೂಡಾ ಬಿಡುವಿರದಂತೆ ನನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಆತ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಾಡಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರುವನಲ್ಲದೇ ನನ್ನ ಆವಶ್ಯಕತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುವ.

ಎಂಬ ಆತ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿತ್ತು.

ಅದು ಚುನಾವಣೆಯ ಕಾಲ. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸು ತನ್ನ ಹುರಿಯಾಳುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೇ ಹಿರಿಯರು ಇಷ್ಟ ಪಟ್ಟರು. ನಾನು ಒಪ್ಪಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾದೆ. ನಾನು ಹಿಂದೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿ ಕಚೇರಿಯು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಗೆ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಾನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗಬೇಕಾಯ್ತು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೮ ಗಂಟೆಗೆ ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಹೊರಟರೆ ವಾಪಸ್ ಬರುವದು ರಾತ್ರಿ ೮-೯ ಗಂಟೆಗೆ. ಇದು ನಿತ್ಯದ ಕ್ರಮವಾಯ್ತು.

ಆಗ ನಡೆದದ್ದು ಪ್ರಾಂತಿಕ ಶಾಸನ ಸಭೆಗಳ ಚುನಾವಣೆ. ಧಾರವಾಡ, ಬೆಳಗಾವಿ, ವಿಜಾಪೂರ, ಕಾರವಾರ, ಜಿಲ್ಲೆಗಳು ಮುಂಬೈ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆದರೆ, ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸು ತನ್ನ ಹುರಿಯಾಳುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿತ್ತು. ಅಧಿಕಾರದ ಗದ್ದುಗೆ ಕಾಣಹತ್ತಿತ್ತು. ಯಥಾ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಚ್ಚಾಟ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಜಾತಿಯ ಭೂತ ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಆಗ ಎಂ.ಪಿ. ಪಾಟೀಲರು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟರೀ ಬೋರ್ಡ ಚೇರ್‌ಮನ್ನರಿದ್ದರೆ, ದಿವಾಕರರು ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಾಗಿ ಕಾದಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳವನ್ನು ವೀರನಗೌಡರ ಪತ್ನಿ ನಾಗಮ್ಮ ಅವರ ಬದಲು ಹರಿಜನ ಯಲ್ಲವ್ವ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಲಾಯ್ತು. ಅದರಂತೆ ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಟಿ.ಬಿ. ಕೇಶವರಾವ ಅವರ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸ್ಥಾನಿಕ ಮುಖಂಡರು ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅಲ್ಲಂ ಸುಮಂಗಳಮ್ಮ ಅವರನ್ನು ಆರಿಸಿ ತಂದು ಮುಂದೆ ಅವರನ್ನು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಸಂಗ ಒಮ್ಮೆ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು. ಅಂದಿನ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟರಿ ಬೋರ್ಡ್ ಸಭೆಯು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಸರಾಫಕಟ್ಟೆಯ ಅಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶಿ. ಆಗ ಕೆಲ ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಮುಖಂಡರೆನ್ನುವವರು ಅನಧಿಕೃತವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಗದ ಪತ್ರ ಫೈಲುಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ತೂರಾಡಿದರು. ಶಾಂತರುದ್ರಪ್ಪ ಎನ್ನುವವರು ತಮ್ಮ ಛತ್ತರಿಗೆಯಿಂದ ದಿವಾಕರರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಪೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದರು. ಉಳಿದ ಸದಸ್ಯರು ಅಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಕುಳಿತಾಗ ಟಿ.ಎಸ್. ನಾಯಕ ಮಾಸ್ತರರು ದಿವಾಕರರನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಪೆಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಮುಂದೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಹುರಿಯಾಳು ಸೋತಾಗ್ಗೆ ವಿಜಯೋತ್ಸವ ಎಂದು ಛತ್ರಿಯ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡಲಾಯಿತಂತೆ.

ಇಂಥ ಎಷ್ಟೋ ಘಟನೆಗಳು ನಡೆದವು. ಇದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣ ಸ್ವಾರ್ಥ, ಅಧಿಕಾರದ ದಾಹ ಎಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸು ಸಂಸ್ಥೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸೇವಾ ಭಾವನೆಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತಲಿದ್ದವು. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಬಗ್ಗೆ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಆದರಾಭಿಮಾನಗಳಿದ್ದವು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸನ್ನು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕರು ಸೇರಿ ಅದರ ಪಾವಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವರೆಂದು ನನ್ನ ಖಚಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಯ್ತು. ಕಾರಣ ನಾನು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ. ನಾನು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಯಾವುದೇ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷದ ಸದಸ್ಯನಾಗಬಾರದೆಂದೂ, ಯಾವುದೇ ಚುನಾವಣೆಗೆ ನಿಲ್ಲಬಾರದೆಂದೂ ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿದೆ. ನನ್ನ ಶೇಷಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವಚನದ ಮೇರೆಗೆ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ದೃಢನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದೆ.

❑❑

೯. ಉಪಸಂಹಾರ

ಜೈಲ ಹೊರಗಿನ ಬವಣೆಗಳು

ಮಹಾಭಾರತದ ಯುದ್ಧ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಭೀಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ತಾವೇ ಹೆಚ್ಚು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರೆಂಬ ಗರ್ವ ಬಂದಿತ್ತಂತೆ. ನಿಜವಾಗಿ ಅವರು ತೋರಿಸಿದ ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಜಯವಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂಬ ಕತೆ ನನ್ನ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ನಾಲ್ಕು ವರುಷ ನೆಲಮನೆ-ಸೆರೆಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ನಾನೇ ಹೆಚ್ಚು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಭಾವನೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮೂಡದಿದ್ದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಏನೂ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬೇರೆ, ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ನಾನು ಕಷ್ಟ ಪಟ್ಟದ್ದಾದರೂ ಏನು? ಎಂಬ ನಿಜ ಸ್ವರೂಪ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಬಂತು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಆ ಚಿಕ್ಕಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಗಾಸೂ ಇಲ್ಲದೆ

ಮನೆಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಅಲೆದಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಷ್ಟ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಲ್ಲ! ನನಗೆ ಮೂವರು ಅಣ್ಣಂದಿರಿದ್ದಂತೆ ಅವಳಿಗೂ ಮೂವರು ಅಣ್ಣಂದಿರಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಇರಬೇಕು? ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಮಗುವಿನ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮತ್ತು ಆಗಾಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬರಬೇಕಾದ ಪ್ರವಾಸದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತಾನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಷಯ. ತಾನೇ ಅದೆಷ್ಟೋ ಸಲ ಕಣ್ಣೀರೇ ಅವಳ ಪಾಲಿನ ಹಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಅವಳೇ ಹೇಳಿದ್ದುಂಟು.

ಒಮ್ಮೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ -'ನೀನು ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ಗೆ ನಿಶ್ಚಿಂತವಾಗಿದ್ದಿ?' ಎಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಅವಳ ಉತ್ತರ ತುಂಬಾ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿತ್ತು. 'ನಾನು ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ತುಂಬಾ ನಿಶ್ಚಿಂತಳಾಗಿದ್ದೆ. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಯಾವ ಕಾಳಜಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮಗುವಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಾಲು ಆರೈಕೆ ಕೂಡಾ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಳು. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಜೇಲಿಗೆ ಹೋದ ನಮ್ಮಂಥವರ ತ್ಯಾಗ ಎಂತಹದೆಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು. 'ತನ್ನ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕಾಗದೇ ಇವರ ದೇಶ ಸೇವೆ ಎಂತಹುದು? ನಾವೆಷ್ಟು ದಿವಸ ಈತನ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.' ಎಂಬ ನಂಜಿನ ಮಾತು ಅವಳ ಕಿವಿಗೆ ಬಂದು ಅಪ್ಪಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಇದರ ಹೊರತು ಕೆಲ ಶಿಷ್ಟರೆಂಬುವರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಠೋರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದುಂಟು! ಅವಳ ಶೀಲದ ಬಗ್ಗೆ ಸಹ ಶಂಕಿಸಿದ್ದರು. ಮಗಳ ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಯ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಬವಣೆಯನ್ನಂತೂ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ. 'ಇದನೆಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ನಮ್ಮಂಥವರೆಲ್ಲ ಸಮದುಃಖಿಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಆಶ್ರಮ ಜೀವನ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದರೂ ಅದು ಬಹಳ ದಿವಸ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ.'

ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ನಾನು ಅವಳಿಗೆ ಇತರ ಅನೇಕ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ. ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ಇಷ್ಟೊಂದು ಕೆಲಸ ಹೇಗೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡಾ ನನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಅವಳು ತುಂಬಾ ಪರಿಶ್ರಮ ಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಲಡಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವುದು; ಇತರ ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರ ಮನೆಗೆ ಸಂದೇಶ ತಲುಪಿಸುವುದು, ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸುಮ್ಮನಾಗದೆ ಮುಂದೆ ಪುನಃ ಆ ಕೆಲಸಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನೆನಪು ಪತ್ರ ಕಳಿಸುತಲಿದ್ದೆ.

ಈ ಹೊರಗಿನ ಎಲ್ಲ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ನನ್ನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದನಂತರ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಯಿತು. ಈ ಹೊರಗಿನ ಕಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಾನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿದ ತ್ಯಾಗ ಹೆಚ್ಚಿನದಲ್ಲ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ, ಈ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೋರಾಟದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರೆಂದರೆ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳೆಂದೇ ಧಾರಾಳವಾಗಿ

ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ [illegible]ವಾಗಿ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವಳೆಂದರೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ. ಅವಳ ಸಹಕಾರವಿರದಿದ್ದರೆ ನನ್ನಿಂದ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು. ಇದರ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆ ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪ್ರೀತಿ -ವಿಶ್ವಾಸಗಳು ತುಂಬಾ ಬೆಳೆದು ಹೆಮ್ಮರವಾದವು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಮಾಯವಾಗಿ ಎಂತಹ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೂ ನಾವು ಅದನ್ನು ಎದುರಿಸಬಲ್ಲೆವು ಎಂಬ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬಂತು. ಇಂದಿಗೂ ಆ ಕಷ್ಟದ ದಿನಗಳನ್ನು ನೆನೆದರೆ ಆ ಸಾಧ್ವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ನನ್ನ ಎರಡೂ ಕೈಗಳು ತಾವಾಗಿಯೇ ಜೋಡಿಸುತ್ತವೆ.

ಬಿಡುಗಡೆಯ ಪ್ರಥಮ ರಾತ್ರಿ

ನಾನು ಮರಳಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಮನೆಯವರೂ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದವರೂ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟರು. ತಾನು ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಸುತ್ತೆಲ್ಲಾ ಮೂಡಿದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದು ಮನೆಗೆ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೂ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರರೂ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಿದರು. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಆಪ್ತರೂ ಬಂದು ಹೋದರು. ಈಗ ಓರ್ವ ಮಿತ್ರ 'ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ದಾಬಡೆಯನ್ನ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಡದೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಕೂಡಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿದರು.

ನಾವು ಅಂದು ಟಾಂಗಾದಲ್ಲಿ ಮನೆಗೆ ಬರುವಾಗಲೆ 'ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ಕತೆಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೇಳಲು ಇಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಮೀಸಲಿಡಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ನನ್ನ ತಲೆ ಈಗ ತುಂಬಾ ಭಾರವಾಗಿದೆ ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿ ನನ್ನ ತಲೆ ಹಗುರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿರುವೆ' ಎಂದು ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಒಪ್ಪಿದ್ದೆ. ಸಂಜೆ ಊಟ ಉಪಚಾರ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಮಗಳು ಭಾರತಿ ಗಾಢನಿದ್ರೆ ಹೋದಳು. ಅದರಂತೆ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲ ಮಲಗಿದರು. ಆನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯ್ತು. ನಮ್ಮ ಸತ್ಯಕಥಾ ನಿರೂಪಣೆ. ಶಕುಂತಲಾ ತನ್ನ ಅನುಭವದ ಗಂಟನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಒಂದೊಂದೇ ಘಟನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ನಾನು ಈವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೇವಲ ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ. ಈಗ ಪೂರ್ತಿ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವೆ ಕೇಳಿರಿ. ನೀವು ಬೆಳಗಿದ್ದುದನ್ನೆಲ್ಲ ಹಾಲು ಎಂದೇ ನಂಬುವಿರಿ. ಆದರೆ ಜಗತ್ತು ಹಾಗಿಲ್ಲ. ನಾವು ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಕಡಿಮೆಯವರಾದರೆ ನಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರ ಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡಲು ಹಿಂದೆ-ಮುಂದೆ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ನಮ್ಮ ಕೈ ಮೇಲಾದರೆ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡೇ ಹೋಗುವುದುಂಟು. ಈ ನಾಲ್ಕು ವರುಷ ನನ್ನ ಆಯುಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಕಾಲ. ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಆ ಭಗವಂತನ ಕೃಪೆ ಇತ್ತೆಂದು ನಾನು ಈ ಎಲ್ಲ ದಿವ್ಯಗಳೊಳಗಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಈ ಸುದಿನವನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ.' ಅವಳು ತನ್ನ ಸತ್ಯವಾದ ಕಟು ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದೇ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಇಬ್ಬರ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿಯೂ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ನೀರು! ಆಗ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಮನಸಾರೆ ಅತ್ತಿದ್ದೇವೆ!

ನಕ್ಕಿದ್ದೇವೆ! ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ!! ಜಗತ್ತು ಹೀಗೂ ಇರಬಹುದೇ? ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ಮೂಡಿ ಹೋಯಿತು. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ಕೇಳಿ ನಾನು ಸ್ತಂಭೀಭೂತನಾದೆ. ಮೊದಲು ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟೆ. 'ಹೌದು ಈ ನಾಲ್ಕು ವರುಷ ನಿನ್ನ ತಪಃಶ್ಚರ್ಯದ ಅವಧಿ. ಅನೇಕಾನೇಕ ದುರ್ಧರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಸಿರುವೆ. ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಹೈರಾಣಾಗಿರುವೆ. ನಿನ್ನ ಈ ಎಲ್ಲ ಕತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನಂತರ ನೀನು ಪಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗಳ ಮುಂದೆ ನನ್ನ ತ್ಯಾಗ ಏನೂ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಮೂಡಿದೆ.' ಅದಕ್ಕೆ ಅವಳು 'ಈ ಔಪಚಾರಿಕ ಮಾತು ಸಾಕು. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ನಿರ್ಣಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇಸತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಾರ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ನಾನು ಶೂನ್ಯಳಾಗಿ ನೀವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವುದಷ್ಟೆ ನನ್ನ ಪಾತ್ರ' ಎಂದು ಉಸುರಿದಳು. ನಾನು ಒಪ್ಪಿದೆ. ಮುಂದೆ ನಾನು :

> ಈ ನಿನ್ನ ಅನುಭವಗಳು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಸುಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಬರೆದು ಇಟ್ಟರೆ ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮಮ್ಮಕ್ಕಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು -ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಗೆ ಅವಳು 'ನಾನು ಸಾಹಿತಿ ಅಲ್ಲ, ಅಷ್ಟೊಂದು ಬರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತೆಂದು ಅನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಬರೋಣ. ನನ್ನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಸಾಂಗೋಪಾಂಗ ವಾಗಿ ಹೇಳುವೆ. ನೀವು ಅದನ್ನು ಬರೆದು ತೆಗೆಯಬೇಕು.

ಎಂದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ನಾನು ಒಪ್ಪಿದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಮಾತು ಮುಗಿಸಿದಾಗ ಬೆಳಗಿನ ಕೋಳಿ ಕೂಗಿತು.

ಆತ್ಮನಿವೇದನೆ

ನಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತ. ಕೆಳ ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಬಡ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಳೆದು ಬಂದವ. ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಗುಳೇದಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ೧೫.೫.೧೯೧೫. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೆರೂರಿನಲ್ಲಿ. ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ. ಇಬ್ಬರು ಅಣ್ಣಂದಿರ ಸಂಗಡ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದೆ. ನಾವಿರುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಣೆಗೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಒಂದೂವರೆ ರೂಪಾಯಿ ಬಾಡಿಗೆ. ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಫಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಇಬ್ಬರೂ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕಾಣೆ (೨೫) ಪೈಸೆ ಆಟದ ಫೀ ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಸಾಕುಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ೧೯೩೪ರಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಂತಿಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದೆ. ೧೯೪೧ರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆದ ಶಿಕ್ಷೆ ೩೩ ತಿಂಗಳು, ಭೂಗತವಾಗಿದ್ದುದು ೧೮ ತಿಂಗಳು.

'ಮಾಡು ಇಲ್ಲವೆ ಮಡಿ' Do or Die ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರ ಕೊನೆಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪಾತ್ರವೇನು? ನಾನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದೇನು? ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ನಾನೇ ಅನೇಕ ಸಲ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ

ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕುಟುಂಬದವರ ಪಾತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿತ್ತೇ? ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆತ್ಮ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಬಲಿಕೊಟ್ಟರು. ಇಂಥವರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರ ಮಹಾದೇವ ಮೈಲಾರ ಮತ್ತು ಆತನ ಇಬ್ಬರು ಸಂಗಡಿಗರು ಬರುವರು. ಕೆಲವರು ನಗೆಮೊಗದಿಂದ ನೇಣುಗಂಬವನ್ನೇರಿದರು. ಅನೇಕರು ಪೊಲೀಸರ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾದರು. ನನ್ನ ಪರಮಮಿತ್ರ ಹಾವೇರಿಯ ವಿರುಪಾಕ್ಷಪ್ಪ ಅಂಗಡಿ ಅವರು ಮೂವತ್ತು ಘಟಗೀ ಏಟು ತಿಂದು ಹತ್ತು ವರುಷ ಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳವಾದ ಮಥುರಾ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆದರು. ಇಂಥ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡರೆ, ಇದರ ಮುಂದೆ ನಾನು ತೀರ ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತೇನೆ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ನಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತ. ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಸಲುವಾಗಿ ನನ್ನ ಅಳಿಲು ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂಬುವ. ಈ ಹೋರಾಟದ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಮುಂಬೈನಲ್ಲಿದ್ದೆ. ನನ್ನಂಥ ಚಿಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರದ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ ಬೀಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದೇ ನನ್ನ ಕಲ್ಪನೆ ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಅಂದಿನ ಸರಕಾರ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ವಾರೆಂಟ ಹೊರಡಿಸಿ ಅದರ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಧಾರವಾಡದ ನನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಸಿ, ನನ್ನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಟ್ಟವರಿಗೆ ಬಹುಮಾನ ಕೊಡುವುದೆಂದು ಸಾರಿ, ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅವರೇ ನನ್ನ ಈ ಅಲ್ಪಸೇವೆಗೆ ಮಾನ್ಯ ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು.

ಅಂದು ನಮ್ಮ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅಖಂಡವಾಗಿ ನಡೆದ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಭಾಗವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ತವಕ ಪಡುತಲಿದ್ದೆ. ಆದರೆ, ಆಗ ನನಗೆ ಮುಂಬೈ ಬಿಟ್ಟು ಕದಲಲು ಅಪ್ಪಣೆ ದೊರೆಯಲೇ ಇಲ್ಲ, ಎಂದು ಒದ್ದಾಡಿದೆ. ಮುಂದೆ ನಾನು ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಈ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಶಾಂತವಾಗಿದ್ದವು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ಮಹಾಹೋಮದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಸುಸಂಧಿ ನನಗೆ ದೊರೆಯಲೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೊರಗು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಉಳಿದೇ ಬಿಟ್ಟಿತು. ಅಂದ ಬಳಿಕ ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಮಾಡಿದ್ದಾದರೂ ಏನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದ್ಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಎಂಬ ಅಧಿಕೃತ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆಲ್ಲ ಕಳಿಸಿದ್ದು, ಅಂಥ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಮುಂಬೈಗೆ ಬಂದಾಗ್ಗೆ ಅವರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವರದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ ಅಂದಿನ ನಮ್ಮ ಆಜಾದ ರೇಡಿಯೋಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತರಿಸಲು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು. ಈ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಿಗೆ ಮುಖಂಡರ ಸಂಪರ್ಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತಸಭೆ ಸೇರಿದಾಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಜರ ಇದ್ದು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದು, ಆಗಾಗ್ಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದು, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಹಿರಿಯರನ್ನು

ಕಂಡು ಈ ಚಳವಳಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕೃತ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಾವನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ್ದು, ಶಕ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಅವರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ನೆರವಾಗಬಲ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದು, ಸ್ಥಾನಿಕ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೊಡನೆ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಿಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರೊಡನೆ ಘನಿಷ್ಟ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವರಲ್ಲಿ ಈ ಚಳವಳಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆಗಳು ಮೂಡಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದ್ದು, ಜೇಲಿಗೆ ಹೋದ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರ ಮತ್ತು ಹುತಾತ್ಮರ ಕುಟುಂಬದವರನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ ಅವರ ಯೋಗ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದು, ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡು ಭೂಗತವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ಅಲೆದಾಡಿದ್ದು, ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ನನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದರೆ ನಮ್ಮಂಥ ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರನ್ನು ಸರಕಾರವು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಶೋಧಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಇಂಗು ಹಚ್ಚಿ ಅಲೆದಾಡಿದ್ದೇ ಒಂದು ಬಗೆಯಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಒಂದು ಸಮಾಧಾನದ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ : ಅಂದಿನ ನಮ್ಮ ಭೂಗತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಘಟನೆಯು ಎಂದಿಗಿಂತ ಸುಸಂಘಟಿತ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂದು ಜನತೆಯ ಬೆಂಬಲವಿತ್ತೆಂದೇ ನಮ್ಮಂಥವರಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಂಥ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು ಅನೇಕ ವಿಚಿತ್ರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಮ್ಮವರೆಂದೇ ಸೋಗು ಹಾಕಿದವರ ಕಾರಸ್ಥಾನದಿಂದಲೇ ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ೧೬.೧.೧೯೪೪ರಂದು ಸೆರೆಹಿಡಿದರು. ನನಗೆ ಕೇವಲ ನಾಲ್ಕಾರು ತಿಂಗಳು ಶಿಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸಬಹುದೆಂದು ನನ್ನ ಗ್ರಹಿಕೆ ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಅಂದಿನ ಸರಕಾರ ನನಗೆ ಮೂವತ್ತು ತಿಂಗಳು ಕಠಿಣ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿತು. ನಾನು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವರೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮನ್ನಣೆ ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಅದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತಲ್ಲದೇ ಈ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಅವಧಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಳೆದೆನೆಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ. ಇನ್ನು ನನ್ನ ಕುಟುಂಬ ಅಂದರೆ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಮಗಳು ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ತರಹದ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರಲ್ಲದೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಜೇಲುವಾಸವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದವರು. ಅವರಿಗೆ ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನ ಅತ್ತೆ ಗಂಗಾಬಾಯಿ ದಾನಿ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಬೀಗ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ದಾನಿ ಇವರೂ ಹದಿನೈದು ದಿವಸದ ಚಿಕ್ಕ ಕಾರಾಗೃಹವಾಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸ ಬೇಕಾಯಿತು. ಭಾರತಮಾತೆಯ ಅಡಿದಾವರೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಇದು ನಮ್ಮ ಅಲ್ಪಸೇವೆ ಎಂದು ನಮ್ರವಾಗಿ ನಾನು ಹೇಳಬಲ್ಲೆ.

❑ ❑

ಅನುಬಂಧಗಳು

ಸದ್ಗುರುಗಳ ಆಶೀರ್ವಚನ

ನಾನು ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರನ್ನು ಕಳೆದ ಆರು ದಶಕಗಳಿಂದ ಬಲ್ಲೆ. ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿಯೇ ದೇಶಸೇವೆಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವರು. ಅವರು ಬರೆದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳನ್ನು ಓದಿ ಪುಲಕಿತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಆನಂದಿಸಿದ್ದೇನೆ! ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ! ಅವರ ತ್ಯಾಗಮಯ ಜೀವನದ ಝಳುಕು ಪುಟ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ದಾಬಡೆ ಅವರ ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ 'ಕ್ಯಾಮರಾ' ದಂತಹದು. ಐದು ದಶಕಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮಹಾತ್ಮಗಾಂಧಿ ಅವರ ಸಂದರ್ಶನವನ್ನು ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿದ್ದು ಅಭಿನಂದನೀಯ. ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರು, ದಾಬಡೆ ಅವರ ಮೂಲಕ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯದ ಮಹತ್ವದ ಆದೇಶವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಅವರು ತಾವು ಮಾಡುವ ಈ ಚಿಕ್ಕ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಅತಿ ಕಠಿಣವಾದ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಹೇಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು? ಎಂಬ ಮೊದಲಾದ ವಿಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಆಸ್ಪದ ಕೊಡದೆ ಏಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದು ಅನುಕರಣೀಯ.

ಜೀವನದ ಮೌಲ್ಯಗಳು ನಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ತರುಣರಿಗೂ ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಸ್ಫೂರ್ತಿ ನೀಡಲೆಂದು ಹಾರೈಸುವೆ. ಈ ಅಪರೂಪದ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ನನ್ನ ತುಂಬು ಹೃದಯದ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು.

ಶಾಂತಿ ಕುಟೀರ — ಗಣಪತಮಹಾರಾಜ ಕನ್ನೂರ

೩೦-೧-೧೯೯೬

ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನವರ ಹರಕೆ

(ನೋವು - ನಲಿವು)

ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ವರ್ಷಗಳಿಂದ, ಅವರ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ನಿಃಸ್ವಾರ್ಥ ಸೇವೆಯನ್ನೂ, ಅದರಲ್ಲೂ ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ, ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗೆ ಇದ್ದ ನಂಬಿಕೆ, ಉತ್ಸಾಹ, ಆಸಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ. ಕೇವಲ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಅವರ ಜೀವನವು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸೇವೆಗೆ ಮುಡಿಪಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬುನಾದಿಯಾದ ಕಾರಣ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ತಾನು ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ದುಡಿಯಲು ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆ.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರು ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಂಸ್ಥೆಯ ವಿವಿಧ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ದುಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರು ಬರೆದಿರುವ ಗ್ರಂಥ ೧೯೪೨ ನೇ ಇಸವಿಯ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಸ್ಟ್ ೮ನೇ ದಿನಾಂಕ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕೈಗೊಂಡ ''ಮಾಡು ಇಲ್ಲವೆ ಮಡಿ''ಯ ನಿರ್ಧಾರದ ನಂತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಭೀಕರ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಕಥೆ. ಅನೇಕರು ಭೂಗತರಾಗಿ ಚಳವಳಿ ಮುಂದುವರಿಸಿದರು. ಅನೇಕರು ಕಾರಾಗಾರಕ್ಕೆ ದಾಖಲಾದರು. ಶ್ರಿ ದಾಬಡೆಯವರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಭೂಗತ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಮರಾವ ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ ಮುಂತಾದ ಮುಖಂಡರೊಡನೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ತಾವು ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಯುತರು ತಮ್ಮ 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವು'ಗಳ ಈ ಚಿಕ್ಕ ಹೊತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಪ್ಪವಾಲಿ, ಮಹದೇವ ಮೈಲಾರರಂತವರ ರೋಮಾಂಚನಕಾರಿ ಚರಿತ್ರೆಗಳು ನಡೆದು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿ ತಂದವು. ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರದೂ ಅಂತಹದೇ ಒಂದು ಕಥೆ.

ಇದನ್ನು ಓದಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಬಿಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಅನುಭವಗಳಲ್ಲಿ ನೋವುಗಳೇ ತುಂಬಿವೆ. ನಲಿವುಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ. ಬಹುಶಃ ಇವರ ಕುಟುಂಬ

ಶ್ರೀಮತಿ ಶಕುಂತಲಾ ಅವರನ್ನೂ ಮಗುವನ್ನೂ ಕಂಡಾಗ ಕೆಲವು ಸಾರೆ ನಲಿವು ಎನಿಸಿರಬಹುದು. ಶ್ರೀಮತಿ ಶಕುಂತಲಾ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪತಿರಾಯರಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಅನುಭವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀಡಿದ ಸಹಾಯ, ಸಹಕಾರ ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡುವಂತಹದು. ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮತಿಯರ ಈ ಬಗೆಯ ಸಹಾಯ - ಸಹಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾವು ಯಶಸ್ವಿ ಹೋರಾಟಗಾರರೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರ "ನೋವು ನಲಿವು" ಓದಿದಾಗ ನನಗೆ ನನ್ನ ಕೆಲವು ಸಾರೆಯ ಕಾರಾಗೃಹಗಳ ಜ್ಞಾಪಕವಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಓದಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಂತೋಷವೂ ಆಯಿತು. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರ "ನೋವು ನಲಿವುಗಳು" ಈ ಸಣ್ಣ ಪುಸ್ತಕ ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡಿಗರೂ ಓದಿ ನಲಿಯಲೆಂದು ಮನವಾರೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ.

೫-೨-೧೯೯೬ — **ಎಸ್. ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ**

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ — ಮಾಜಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳು ಹಾಗೂ ಹಿರಿಯ ರಾಜಕಾರಣಿ

ಮುನ್ನುಡಿ

(ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಮುನ್ನುಡಿ)

ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಯವರ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು. ಸಂಧಾನ, ಅಹಿಂಸೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಮೂಲಕವೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಅಚಲ ತತ್ತ್ವವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಡೆಯಲು ಅವರು ಸಾಕಷ್ಟು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದರು; ಕೊನೆಗೂ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಆ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ೧೯೪೧ರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ, ಆಮೇಲೆ ೧೯೪೨ ರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ 'ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ' ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿ.

ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ಈ ಎರಡೂ ಚಳವಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಲು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯಬೇಕಿತ್ತು. ಆಚಾರ್ಯ ವಿನೋಬಾ ಭಾವೆ ಅವರು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಂದ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊದಲನೆಯ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ, ಎರಡನೇಯವರು ಜವಾಹರಲಾಲ ನೆಹರೂ ಅವರು.

ವೈಯ್ಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರಿಗೆ ೨೬ ವರ್ಷ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಿಸಿನೆತ್ತರದ ಉತ್ಸಾಹದ ವಯಸ್ಸು. ಮೊದಲಿಗಿಂತಲೂ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಚಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಅವರಿಗೆ ೧೯೪೧ರ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟ ಆಸೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಲು ಅವರಿಂದ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯಲು ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು. ಆಗ ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಸಶ್ರಮ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು.

೧೯೪೨ರ 'ಕ್ವಿಟ್ ಇಂಡಿಯಾ' ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಪಾತ್ರ ರೋಮಾಂಚನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹದು. ೧೯೪೨ ರ ೭, ೮, ಆಗಸ್ಟ್ ದಿನಗಳಂದು ಅಖಿಲಭಾರತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಸಮಿತಿಯ ಸಭೆಯು ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿತ್ತು. ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು 'ಕ್ವಿಟ್

ಇಂಡಿಯಾ' (ಭಾರತ ಬಿಟ್ಟು ತೊಲಗಿ) ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದರು. ಆಗ ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರೂ ಮುಂಬೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು ಆ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಘೋಷಿಸುವ ಮುಂಚೆಯೇ ಗಾಂಧೀಜಿ ಮತ್ತು ನಾಯಕರನ್ನು ೯ನೇ ತಾರೀಖು ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಬಂಧಿಸಿ, ವಿವಿಧ ಜೈಲುಗಳಿಗೆ ರವಾನಿಸಿದರು. ದೇಶ ಅಲ್ಲೋಲ - ಕಲ್ಲೋಲವಾಯಿತು. ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರ ಅಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಲಿತ್ತು. ಜಯಪ್ರಕಾಶ ನಾರಾಯಣರಂತಹ ಕೆಲವು ನಾಯಕರು ಭೂಗತರಾಗಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರೂ ಕೂಡ ಭೂಗತವಾಗಿ ಅದೇ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರು. ಪೊಲೀಸಿನವರ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹದಿ ನೆಂಟು ತಿಂಗಳು ಭೂಗತ ವಾಸವನ್ನು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಡೆಸಿದ್ದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವೇನಲ್ಲ. ಭೂಗತರಿದ್ದಾಗಲೇ ಕೈದು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ಮೂವತ್ತು ತಿಂಗಳು ಸಶ್ರಮ ಶಿಕ್ಷೆ ಅವರಿಗೆ ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು. ವಿಸಾಪೂರ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾವಿ ಜೈಲುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅವಧಿಯನ್ನು ಕಳೆದರು. ಜೈಲಿನ ದಿನಚರಿಯನ್ನು ಅವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಗಂಜಿ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಂಜೆ ರೊಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸೊಪ್ಪಿನ ಪಲ್ಯೆ ಅವರ ಜೈಲಿನ ದಿನಚರಿಯನ್ನು ಓದಿದಾಗ ನಾನು ೧೯೪೩ ರಲ್ಲಿ ಪೂನಾದ ಯರವಾಡಾ ಸೆಂಟ್ರಲ್ ಜೈಲಿನಲ್ಲಿಯ ನನ್ನ ಅನುಭವಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು - ಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ತರಹದ ಅನುಭವಗಳು. ದಾಬಡೆಯವರು ವಿವಿಧ ಜೈಲು ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರ ಉಸ್ತುವಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯತೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆ ಕಂಡರು. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರಿಂದ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಬಿಸಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಜೈಲು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅದನ್ನು ಅವರು ಸದುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು.

ಕಾಲರಾ ಉಪದ್ರವ ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳ ಊರುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಗಮನ ಕೊಡದೇ ಇದ್ದಾಗ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ, ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಮಿಲಿಟರಿಯವರು ಬಂದೂಕ ಸಹಿತ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ''ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಿಂಹ'' ಎಂದೇ ಹೆಸರು ಪಡೆದ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಜೈಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಗಂಗಾಧರರಾವ ದೇಶಪಾಂಡೆ ಅವರು ಬಂದೂಕುಗಳ ಮುಂದೆ ಎದೆಯೊಡ್ಡಿ ಬಲಿಯಾಗಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು. ಆಗ ಮಿಲಿಟರಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಧೃತಿಗೆಟ್ಟರು. ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯದ ಧೀರ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ ಗಳಿದ್ದರು. ಇಂತಹದೇ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಆಂಧ್ರದ ಟಿ. ಪ್ರಕಾಶಂ ಕೂಡಾ ಒಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ತುಪಾಕಿಗಳಿಗೆ ಎದೆಯೊಡ್ಡಿದರು ಅಂದಿನಿಂದ ಅವರು 'ಆಂಧ್ರ ಕೇಸರಿ' ಆದರು.

ಸದ್ದುಗದ್ದಲವಿಲ್ಲದೆ ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಆಗ ಮಾಡಿದ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಯವರು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ದಾಬಡೆಯವರ ಹೆಂಡತಿ ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡೇ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕಾರಾವಾಸವನ್ನು

ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿ ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ನೆರವಾದಳೆಂದು ಹದಿನೈದು ದಿವಸ ಕಾರಾಗೃಹವಾಸದ ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಯಿತು.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರು ಭೂಗತರಿದ್ದಾಗ ಮಗಳ ಜನನದ ವಾರ್ತೆ ಬರುತ್ತಲೇ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಸಂಕೇತವಾದ "ಭಾರತಿ" ಎಂಬ ಹೆಸರಿಡಬೇಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಇಚ್ಚೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿದರು. ಅದರಂತೆಯೇ ಅವರ ಹೆಂಡತಿ ಮಗಳಿಗೆ ಅದೇ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದಳು. ಆ ಭಾರತಿಯು ತಾಯಿಯ ಸಂಗಡ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕಳೆದಳು.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರ ಈ "ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳು" ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಓದಬೇಕು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮತ್ತು ಯುವಕರು ಓದಿದಾಗ, ಸಹಸ್ರಾರು ಮಂದಿ ಮಾಡಿದ ತ್ಯಾಗ, ಬಲಿದಾನ, ಮತ್ತು ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳ ಫಲವೇ ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತ ಎಂಬುದು ವೇದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ಧನ್ಯರು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಶ್ರದ್ಧಾ ಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಗಳಿಸಲು ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ಶ್ರಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಐವತ್ತು ವರುಷಗಳಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಖಾದಿ - ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮೂಲ್ಯ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವೋದಯ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಮಾಜ ಸೇವಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಇವರು ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಬಾಡೆಯವರಿಗೆ ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದಲೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ಶಿಸ್ತು ಸಂಯಮದ ಜೀವನ. ಒಳ್ಳೆಯ ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಈ ಎಂಬತ್ತೊಂದರ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಸಮಾಜ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವರದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೊಡುವ ಸಾರ್ಥಕ ಜೀವನ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೧-೨-೯೬

ಎಚ್. ನರಸಿಂಹಯ್ಯ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು
ಕನ್ನಡ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ

ಸಾಹಸಿಗೆ ಶತನಮನ

ನನ್ನ ಚಿಕ್ಕ ಸೋದರ ಪ್ರಿಯ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಈ 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳು' ಎಂಬ ಸಂವೇದನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಸಾಹಸದ ಸತ್ಯಕಥೆಯನ್ನೂ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯಜ್ಞದ ವೀರಚರಿತವನ್ನೂ ಓದಿ ಪುಲಕಗೊಂಡಿದ್ದೇನೆ! ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಂಡಿದ್ದೇನೆ! ಅಭಿಮಾನ ತಳೆದಿದ್ದೇನೆ! ಆನಂದಬಾಷ್ಪ ಸುರಿಸಿದ್ದೇನೆ! ಶೋಕ ಭಾಷ್ಪಗಳನ್ನೂ ಸುರಿಸಿದ್ದೇನೆ!

ಎಂತಹ ನಿಃಸ್ಪೃಹಿ ನಮ್ಮ ದಾಬಡೆ!
ಎಂತಹ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ ನಮ್ಮ ದಾಬಡೆ !!
ಎಂತಹ ಸ್ಥಿರ ಸಂಕಲ್ಪಿ ನಮ್ಮ ದಾಬಡೆ!!!

ಎಂದೆಲ್ಲ ಉದ್ಗಾರಗಳು ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪುಟ ಪುಟಗಳನ್ನು ತಿರುವಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಪುಟಿದು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು.

ದೇಶಭಕ್ತಿ ದಾಬಡೆ ಅವರ ರಕ್ತದಲ್ಲಿದೆ. ಗಾಂಧೀಜಿ ತತ್ವ ಇವರಲ್ಲಿ ಮೈಗೂಡಿದೆ. ಗಾಂಧೀಜಿಯನ್ನು ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಕಂಡು ತಮ್ಮ ಮನದಾಶೆಗಳನ್ನು ಅವರ ಮುಂದಿಟ್ಟು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಯೋಧರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ತ್ಯಾಗ-ಮನೋಭಾವ ಉಕ್ಕಿ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿತ್ವದ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿದಾಗ ಗಾಂಧೀಜಿ ಕೇಳಿದ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮನೋವಚನ ಕಾಯಗಳಿಂದ ಒಪ್ಪಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ವಿಧಿಸಿದ ವಿಧಾಯಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅಚಲ ಭಾವದಿಂದ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ ಅಭಿವಚನವಿತ್ತರು. ಹೀಗೆ ಗಾಂಧಿ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದರು -ಅದು ೧೯೪೧ರಲ್ಲಿ.

ಅಂದಿನ ಆರಂಭ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಹೋರಾಟ ಜೇಲಿನ 'ಹಸಿರಾಣಿ'ಯ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಉಸಿರಾಟ, ಈ ಹೋರಾಟದ ಕಟು - ಮಧುರ ಅನುಭವಗಳ ಆಖ್ಯಾನ-ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿವೆ. ಇವರ ಜೇಲು ಜೀವನದ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಅನುಭವವೆಂದರೆ, ಯಾವುದೇ ಜೇಲಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಅದು ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲೇ ಇರಲಿ, ಹಿಂಡಲಗಾ

ಜೇಲ್ಲೇ ಇರಲಿ ಇವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಊಟ - ನಿತ್ಯದ ದಿನಚರಿಗಳು, ಮೇಲಿನವರ ಅಧಿಕಾರದ ಒತ್ತಡಗಳು ಇವರನ್ನು ಯಾವುದೇ ರೀತಿ ಕಲಕಿಲ್ಲ. ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇವರು ಸ್ನೇಹಜೀವಿಗಳು. ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಸ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು, ಅಲ್ಲಿಯ ವಾತಾವರಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿ ಕೊಂಡದ್ದು ಮನೆ ಜೇಲು ಎರಡನ್ನೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಒಂದು ಯೋಗಸಿದ್ಧಿ ನಮ್ಮ ದಾಬಡೆ ಅವರದು ಬೆಳಗಾವಿ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಇವರ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೇ ಪಾಶೀ ಹೋಗುವ (ನೇಣುಗಂಬ ಏರುವ) ಸೆರೆಯಾಳುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವದು. ಅವರಿಗೆ ಕ್ಷಣ ಆದರೂ ಇಂಥವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಜೇಲುವಾಸದಲ್ಲಿ ಯೋಗಸುಖವನ್ನು ಕಂಡರು.

ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಪತ್ನಿ ಪಟ್ಟ ಸಾಂಸಾರಿಕ ತಾಪತ್ರಯದ ತೀಕ್ಷ್ಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವೇದನೆಯನ್ನು ಇವರ ಪತ್ನಿಯ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಬೇಕು. ಒಂದು ರೀತಿ ಜೇಲು ಕಂಡ ಯೋಧರಿಗಿಂತ ಅವರ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಹೋರಾಟವೇ ಹೆಚ್ಚು ತ್ಯಾಗ ಮೌಲ್ಯದ್ದು ಎನ್ನಬೇಕು. ಇವರ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಬಿಳಿಯರ ಕಾಯಿದೆ ಮುರಿದು ಸೆರೆಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸು ವಷ್ಟು ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ವಿಸಾಪೂರ (ಅಹಮ್ಮದನಗರ ಜಿಲ್ಲೆ ೧೯೪೪) ಜೇಲಿನವರೆಗೂ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿ ಪತಿಯ ದರ್ಶನ ಪಡೆದ ಅನುಭವವನ್ನೋದಿದಾಗ ಓದುಗನ ಜೀವವು ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ಮಿಡಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವ ತಮ್ಮ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸ ತೊಡಗಿದಾಗ ಅನುಗುಣವಾದ ಭಾಷಾ ಭವ್ಯತೆ ತಾನೇ ರೂಪುಗೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಇದೊಂದು ಉತ್ತಮ ವೀರ ರಸದ ಇತಿಹಾಸ ಉಳ್ಳ ಸಾಹಿತ್ಯ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಅಪರೂಪದ ಕೊಡುಗೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟ, ಸಾಂಸಾರಿಕ ಹೋರಾಟ ಎರಡೂ ಸಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ.

ಇವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ೧೯೪೨ ರ 'ಚಲೇಜಾವ' ಚಳವಳಿಯ ಭೂಗತ ಹೋರಾಟದ ಮಿಂಚಿನಂತಹ ರೋಮಾಂಚಕ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಓದಿ ಪುಲಕ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಸರ್ವಶ್ರೀ ರಂಗನಾಥ, ದಿವಾಕರ, ದ.ಪ.ಕರಮರಕರ, ಹುಕ್ಕೇರಿಕರ, ದಾಬಡೆ, ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮುಂಬೈ ಕಾಳಬಾ ದೇವಿಯ ಒಂದು ಕತ್ತಲ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೀ ಬ್ರೆಡ್ ತಿಂದೇ ಉದರ ಯಾತ್ರೆಯ ನೀಗಿ ತಮ್ಮ ಗುಟ್ಟಿನ ಬುಲ್‌ಟನ್‌ಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವದಲ್ಲದೆ ಇತರ ಭೂಗತ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಈ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಈ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಜನರು ಎಷ್ಟೊಂದು ತ್ಯಾಗದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸುರಿದಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಇಂದಿನ ಅಧಿಕಾರ ದಾಹದ, ದೂರ್ವಾಸರಂತಹ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳ ಸ್ವಾರ್ಥದ ನಾಟಕವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಹೇಸಿಗೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮ್ಮ ಬುರ್ಲಿಬಿಂದು ಮಾಧವರು ಖಟ್ಟಾ ಮಾಧ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಸಾಪೂರ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜನಿವಾರವನ್ನು ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೂಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಯವರೊಡನೆ 'ಸಹನೌ ಭುನಕ್ತು ಸಹವೀರ್ಯಂ ಕರವಾವಹೈ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ದನ್ನು ನೆನೆದಾಗ. ಇಂಥವರಿಗೆಲ್ಲ ದೊರೆತ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯೇನು? ಅವರು ಪಡೆದ ಲಾಭವೇನು? ಒಂದು ಅಧಿಕಾರವೆ? ಒಂದು ಮಂತ್ರಿ ಪಟ್ಟವೆ? ದುಡಿದು ಮಡಿದವರು ಯಾರೋ! ಅದರ ಫಲ ಭೋಗಿಸಿ ಐಷಾರಾಮದಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವವರಾರೋ!!

ಇಂಥ ದೇಶವು ಸ್ವಾತಂತ್ರವಾಗಿ ಐವತ್ತು ವರುಷಗಳಾದರೂ ಸಾಧಿಸಿದ್ದೇನು? ಇದಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸವೇ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಒಟ್ಟಾರೆ ನಮ್ಮ ಐವತ್ತು ವರುಷದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತ ವಿಶ್ವರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ದೈವದ್ದು. ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಜಕೀಯ ಭವಿಷ್ಯ ಇದೆಯೇ? ನಮ್ಮ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳೇ ಹೇಳಬೇಕು. ನಮ್ಮ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅಂತಹವರಲ್ಲ.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಇಂದಿನ ಪತ್ನಿ ಸೌ. ಪದ್ಮಿನಿ ಅವರೂ ದಾಬಡೆ ಅವರ ತ್ಯಾಗ, ತೃಪ್ತಿ ಜೀವನ ರೀತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೂ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದ ಮಹಿಳೆಯೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಬಳಗದೊಂದಿಗೆ ಪುತ್ರ-ಪುತ್ರಿಯರೊಂದಿಗೆ ಸಮರಸವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಅವರ ಪುತ್ರ - ಪುತ್ರಿಯರು ಅಳಿಯ ಸೊಸೆಯಂದಿರೂ ದಾಬಡೆ ಅವರ ತ್ಯಾಗಮಯ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಇಂದಿನ ಅವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಏರುಪೇರು ಇಲ್ಲದೆ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನು ತಂದಿದೆ. ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳಂತೂ ಇವರ ಮೇಲೆ ಪಂಚಪ್ರಾಣ. ಹೀಗೆ ಅವರದು ಸಮರಸ ಜೀವನ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಧಾರವಾಡ ೭ ಎನ್ಕೆ
೧-೨-೯೬

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧನ ಮನ ಮಿಡಿಯುವ ಕಥೆ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳಿಗೂ ಹೆದರದೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ನಂತರ ಅದರ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಹಾತೊರೆಯದೆ, ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡದೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜೀವನ ನಡೆಸಿದ ಒಬ್ಬ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧನ ಆತ್ಮಕಥೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಯವರ ಕರೆಗೆ ಓಗೊಟ್ಟು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದ ಅನೇಕ ಯುವಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಒಬ್ಬರು. ಆದರೆ, ಅವರು ಮುನ್ನಡೆದ ರೀತಿ ಮಾತ್ರ ವೈಶಿಷ್ಟಪೂರ್ಣವಾದುದಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಹೋರಾಟದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಮತ್ತು ಸಹಯೋಗವನ್ನು ನೀಡಿದ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದದ್ದು ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೇ. ನಾಳಿನ ಬಾಳು ಏನೆಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡದೇ ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರು ಜೇಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವರ ಪತ್ನಿ ಶಕುಂತಲಾ ಬಾಯಿಯವರು ಅನುಭವಿಸಿದ ಸಂಕಟ ಮತ್ತು ಮನೋವೇದನೆಗಳು ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ನಿವೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಓದುವಾಗ ಯಾರ ಕಣ್ಣಲ್ಲೂ ನೀರು ಉದುರದೆ ಇರಲಾರದು. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ತಾವು ಸಾಹಿತಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಅವರು ಸಾಹಿತಿ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೇ ಜೈಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ದೈಹಿಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ಕೌಟುಂಬಿಕ ಮತ್ತು ಮನೋವೇದನೆಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಿದರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಗ್ರಂಥ ಕೈಗನ್ನಡಿಯಾಗಿದೆ. ಸಾವಿರ ಸಾವಿರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರ ಕುಟುಂಬಗಳು ಎಂಥ ಮೈನಡುಗಿಸುವ ಪರೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಎದೆಗೆಡದೆ ಮುನ್ನಡೆದುದರಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು ಎಂಬ ಚಿತ್ರ ಇದನ್ನೋದಿದಾಗ ಕಣ್ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಇದೊಂದು ಮಾದರಿಯಾಗಿದೆ.

ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ನೋವು ನಲಿವು ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದರೂ ನೋವನ್ನೇ ನಲಿವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದ ಬಾಳಿನ ಕತೆ ಇದಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಇದು ದಾಬಡೆಯವರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನವಾಗಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರು ಇಂಥ ದಿವ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರು ಅನೇಕರಾದರೂ ತಮ್ಮ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಬರೆದರೆ ಅದು ಆ ಪೀಳಿಗೆಯು ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ತ್ಯಾಗದ ಸತ್ಯ ಚಿತ್ರಣವಾದೀತು.

ಖಾದಿ ಜಗತ್ತು, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ — ಸುರೇಂದ್ರದಾನಿ

೨-೩-೧೯೯೨

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆಯವರನ್ನು ನಾವು ವಂದಿಸೋಣ

ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮ ಜಗತ್ತಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂದರ್ಭ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇಶಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಂಸಾಮಯ ಹೋರಾಟಗಳು. ದಂಡುಕಟ್ಟಿ ದಂಗೆ ಎದ್ದು ಬಿಡುಗಡೆ ಪಡೆಯಲಾದ ಹೋರಾಟಗಳು. ಆದರೆ, ಭಾರತದ ದಾರಿಯೇ ಬೇರೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ದಂಗೆ, ಕ್ರಾಂತಿಗಳು ನಡೆದವು ನಿಜ. ಆದರೆ ನಮ್ಮದು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಹಿಂಸೆಯ ಹೋರಾಟ. ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಹೋರಾಟ. ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧಿಯವರಂಥ ಸಾಧು ಪುರುಷರು ನಮ್ಮ ನಾಯಕರಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಹಿಂಸೆಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಒಯ್ದರು. ಇಂಥದು ಎಲ್ಲೂ ಎಂದೂ ನಡೆದಿಲ್ಲ.

ಈ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಅಹಿಂಸೆಯ ಹೋರಾಟವಾದ್ದರಿಂದಲೇ, ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಎಲ್ಲರೂ ಗಂಡಸು, ಹೆಂಗಸು, ಮಕ್ಕಳು, ಮುದುಕರು, ಬಡವರು, ಬಲ್ಲಿದರು, ಕಾರ್ಮಿಕರು, ರೈತರು, ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮೆರೆದು ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಹೋರಾಡಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು ಅಪಾರ. ಅಂತಹವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು. ಬಡ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ದೇಶದ ಕರೆಗೆ ಓಗೊಟ್ಟು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿ, ಅಪಾರ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಕಷ್ಟ ನಷ್ಟ ಅನುಭವಿಸಿ, ಭೂಗತ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಾಗಿ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಜೈಲುವಾಸ ಅನುಭವಿಸಿದ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ. ಮಹಾತ್ಮಾಜಿ ಅವರಿಂದಲೇ ಖುದ್ದು ಆಶೀರ್ವಾದ - ಆದೇಶ ಪಡೆದು ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ೧೯೪೦ರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ, ಅನಂತರ ೧೯೪೨ ಚಲೇಜಾವ್ ಚಳವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದು ವಿಶೇಷ. ತಂದೆಯ ಮರಣ, ಮಗುವಿನ ನಿಧನ, ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ, ಪೊಲೀಸರು ಹಿಡಿಯುವ ಆತಂಕ, ಏನೇ ಕಷ್ಟ ಸಂಕಟ ಬರಲಿ, ತನ್ನ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಬಿಡದ ಸಾಹಸಿ ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ.

ಗಂಡ ಜೇಲಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ, ತಾನು ಧೈರ್ಯ ತಂದುಕೊಂಡು, ಎಳೆಯ ಕೂಸನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಜೈಲಿಗೆ ಹೋದ ವೀರ ಮಹಿಳೆ ಶ್ರೀಮತಿ ಶಕುಂತಲಾ ದಾಬಡೆ. ಈ ದಂಪತಿಗಳು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಸಮರದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಕಷ್ಟ ನಷ್ಟಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ತಾವು ಮಹಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬ ಹಿರಿಮೆ, ನಲಿವು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಈ ಪುಸ್ತಕ ತುಂಬ ಸರಳವಾಗಿ, ಆತ್ಮೀಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವತ್ತು ಇದೆಲ್ಲ ನಂಬಿಕೆಗೂ ಮೀರಿದ ಸಂಗತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಆದರೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಅವಕಾಶ ದೊರೆತ್ತಿದ್ದ ನನ್ನಂಥವನಿಗೆ ಇದೆಲ್ಲ ಆ ಹಿಂದಿನ ರೋಮಾಂಚಕಾರಿಯಾದ ಹಾಗೂ ಹೃದಯವನ್ನು ಕರಗಿಸುವಂಥ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಎಂತಹ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮೆರೆದರು! ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಅವರು ಅಂದಿನ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಈ ಸತ್ಯ ಕಥನದಲ್ಲಿ.

ನಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರು ಆನಂತರ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ಒಡೆದು ಹೋದರು. ಅನೇಕರು ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಧಿಕಾರದ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದರು. ಎಷ್ಟೋ ಜನ ತಮ್ಮ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರತಿಫಲ ಪಡೆದರು. ಕೆಲವರೂ ಏನೂ ಮಾಡದೆಯೆ ಫಲ ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಗಾಂಧೀನಿಷ್ಠರು, ರಚನಾತ್ಮಾಕ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತರು. ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾನಂತರ ಶಿಕ್ಷಣ, ಗ್ರಾಮಸೇವೆ, ಖಾದಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅದರಲ್ಲೇ ತಾವು ಹಣ್ಣಾಗುವವರೆಗೂ ದುಡಿದರು. ಸೇವೆಯೆ ಅವರ ಬಾಳು.

ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಬರೆದು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿನ ಜನ ಇದನ್ನು ಓದಬೇಕು. ಇವತ್ತು ನಮ್ಮ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಜೀವನ ದಿಕ್ಕುದೆಸೆ ಇಲ್ಲದೆ ಓಡುತ್ತಿದೆ. ನಮ್ಮ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ, ಅಧಿಕಾರದ ಆಸೆ ಎಲ್ಲ ಒಳಗೆ ಕಿತ್ತು ತಿನ್ನುತ್ತಿವೆ. ಈಗಂತೂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೆ, ಪಕ್ಕದ ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಅಪಾಯ ಎಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇಡು ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ದಾಬಡೆ ಹೇಗೆ ಹೋರಾಡಿದರೊ, ದೇಶದ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ನಾವೂ ಹಾಗೆಯೆ ಹೋರಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಂಥವರಿಗೆ ಈ ಪುಸ್ತಕ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ರೋಮಾಂಚಕ ಅನುಭವವನ್ನು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಿರುವ ಶ್ರೀ ದಾಬಡೆ ಅವರನ್ನು ನಾವು ವಂದಿಸುವದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವರಿಗೆ ಆಯರಾರೋಗ್ಯ ಕರುಣಿಸಲೆಂದು ಹಾರೈಸೋಣ.

ಬೆಂಗಳೂರು

ಜಿ. ನಾರಾಯಣ

ಮಾಜಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸೆನಹುಗಳು

ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟ ಒಂದು ರೋಮಾಂಚಕ ಕಥನವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರನ್ನು ನಾನು ದೂರದಿಂದ ಬಲ್ಲೆ. ಅವರ ಸರಳತೆ, ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ನೀತಿಯುಕ್ತ ಬದುಕು, ಗಾಂಧಿ ಪರ ನಿಲುವು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅವರು ಉತ್ತಮ ವಾಗ್ಮಿಗಳು. ಆದರೆ ತಾವೊಬ್ಬ ಉತ್ತಮ ಲೇಖಕರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕದ ಮೂಲಕ ಸಾಬೀತು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಅಳರಸರ ಗುಂಡಿಗೆ ಎದೆಯೊಡ್ಡಿ, ಲಾಠಿಗೆ ಬೆನ್ನು ನೀಡಿ, ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳ ತೊರೆದು ದೇಶಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ದೇಶಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಳಿದ ಹಿರಿಯ ಚೇತನ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಹೋರಾಟದ ವರ್ಣನೆ ರೋಮಾಂಚನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ ನನ್ನಂತಹವರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ನೋವು ತಿಳಿಯದು. ನಾವು ದಾಬಡೆಯವರಂತಹ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸೇನಾನಿಗಳ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ ಓದಬೇಕು. ಅಂದಾಗ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಅರ್ಥ, ಅದಕ್ಕೆ ತೆತ್ತ ಬೆಲೆಯ ಪರಿಚಯವಾದೀತು. ಅಂತಹ ಜಾಗೃತಿ ಮೂಡಿಸುವ ಕೆಲಸ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಪುಸ್ತಕ ಓದುವದರಿಂದಾಗುವುದು.

ತಮ್ಮ ಇಳಿ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉತ್ಸಾಹ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ, ತಾಳ್ಮೆ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ದಾಬಡೆಯವರು ಭವಿಷ್ಯತ್ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮೂಲಕ ದೊಡ್ಡ ಕಾಣಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ನೋವುಗಳನ್ನು ಮನಮಿಡಿಯುವಂತೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪಡಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮತಿ ಶಕುಂತಲಾ ದಾಬಡೆ ಅವರನ್ನು ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಭಿವಂದಿಸುವೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು — ಎಚ್ .ಕೆ. ಪಾಟೀಲ

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೆನಹುಗಳು

ಭಾರತೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರ ಪಾತ್ರ ಗಣನೀಯವಾದದ್ದು. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಿಕ್ಕು ಅರ್ಧ ಶತಮಾನದತ್ತ ನಾವು ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರರಾದ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ತಮ್ಮ ನೆನಹುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ತೆರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿದಾಗ ಇಡೀ ದೇಶದ ಜನತೆ ಅವರ ಕರೆಗೆ ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಂಡು ತನುಮನಗಳಿಂದ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಇಳಿದುದು ಈಗ ಇತಿಹಾಸದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನತೆಯನ್ನು ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ವಸಾಹತುಶಾಹಿಯನ್ನು ಭಾರತದಿಂದ ತೊಲಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ದೇಶದ ಯುವಜನರ ಮೇಲೆ ಗಾಢವಾದ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ ಕಾಲವದು. ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಕಂಡು ಅವರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಸಂದರ್ಭವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಗಾಂಧಿ ದರ್ಶನದಿಂದ ತಮ್ಮ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ನವೀನ ಜೀವ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪಡೆದ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದರು. ಜೇಲಿನಲ್ಲಿ ಕಠಿಣ ಶಿಕ್ಷೆ ಅನುಭವಿಸಿದರು. ೧೯೪೨ರ ಚಲೇಜಾವ್ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ 'ಮಾಡು ಇಲ್ಲವೆ ಮಡಿ' ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಲು ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಬಹುಮುಖ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ಭೂಗತರಾಗಿ ಕರಪತ್ರಗಳನ್ನು ಹಂಚುವದು, ಸರಕಾರಿ ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಉಗ್ರ ಹೋರಾಟ ಮಾಡುವದು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ದೇಶ ಭಕ್ತಿ ಅಪರೂಪವಾದದ್ದು. ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾದದ್ದು.

ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ - ಧಾರವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಗತರಾಗಿ ಬಹುಮುಖ ಚಟುವಟಿಕೆ ನಡೆಸಿ ಪೊಲೀಸರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣೆರಚಿ, ಚಳವಳಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ

ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಕೊನೆಗೂ (೧೯೪೪) ಪೊಲೀಸರಿಗೆ ಸೆರೆ ಸಿಕ್ಕರು. ಅಜ್ಞಾತದಿಂದ ಅಂಧಃಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಾಗಿ ಕಂಗೆಟ್ಟರು. ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಶ್ರೀಮತಿ ಶಕುಂತಲಾ ದಾಬಡೆಯವರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಗಾರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಇಡೀ ಮನೆತನವೇ ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ದಾಬಡೆಯವರು ಎಳೆ ಎಳೆಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪೊಲೀಸರ ಲಾಠಿ ಪ್ರಹಾರ, ಕ್ರೌರ್ಯ, ದೌರ್ಜನ್ಯ, ಅಮಾನವೀಯತೆಗಳನ್ನು, ಸಹನೆಯಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಾರತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಬಗೆಗಿನ ಉತ್ಕಟ ಭಾವನೆಗಳು ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬಂದಿವೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಇಳಿ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ರಾಷ್ಟ್ರಭಕ್ತಿ, ತ್ಯಾಗಪೂರ್ಣ ಜೀವನ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ನರಸಿಂಹ ಹಾಗೂ ಶಕುಂತಲಾ ದಾಬಡೆ ದಂಪತಿಗಳ ಹೋರಾಟದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇತಿಹಾಸಕಾರರಿಗೆ ಆಕರ ಸಾಮಾಗ್ರಿಯನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ದೇಶಭಕ್ತ ಮನೆತನದ ಹಾಗೂ ಚೇತನದ ವಿವರಗಳು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ. ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರ ಆತ್ಮಚರಿತ್ರೆಯ ಭಾಗಗಳು ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯ ಭಾಗವೂ ಆಗಿರುವದು ಈ ಗ್ರಂಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಡಾ.ಜಿ.ಎಂ. ಹೆಗಡೆ
೧೭-೫-೧೯೯೬

ಸ್ವಾರ್ಥರಹಿತ ನೋಟ

ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ಚಿತ್ರವು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ಜೀವನವನ್ನೇ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕಳೆದರು. ಸಂಸಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಅವರೇ ಬರೆದ ಮನನೀಯ ಕೃತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ 'ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವುಗಳು' ಒಬ್ಬ ಹೋರಾಟಗಾರನ ಮನೋ ವೇದನೆಯ ಕಥೆಯಾಗಿದೆ.

೧೯೪೧ ರಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರಿಂದ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದು ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದ ದಾಬಡೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ೩೩ ತಿಂಗಳ ಕಠಿಣ ಶಿಕ್ಷೆ ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಸರ್ವೋದಯ ಸಂಚಾಲಕರು ಆಗಿದ್ದ ದಾಬಡೆಯವರು ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟ ಕಂಡರು. ೨೬ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಕಂಡು ಜೀವನವನ್ನು ರಚನಾತ್ಮಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಡುಪಾಗಿಡು ಎಂಬ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದರು. ಅವರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಟಕ್ಕಿಳಿದ ಅವರ ಪತ್ನಿ ಶಕುಂತಲಾ ದಾಬಡೆ ಅವರದ್ದು ಕರುಣಾಜನಕ ಕಥೆ. ಎಲ್ಲೂ ಬೀಗದ, ಎಲ್ಲೂ ಕಷ್ಟ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದ ದಾಬಡೆಯವರದ್ದು ಸ್ವಾರ್ಥರಹಿತ ನೋಟ. "ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿ ಅವರು ಹೂಡಿದ ಕೊನೆಯ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪಾತ್ರವೇನು? ನಾನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದೇನು?" ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ನಾನೇ ಅನೇಕ ಸಲ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ. ಮಹಾದೇವ ಮೈಲಾರ ಮತ್ತಿತರು ಪ್ರಾಣ ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಕೆಲವರು ನಗೆ ಮೊಗದಿಂದ ನೇಣುಗಂಬ ಏರಿದರು. ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ನೆನಸಿಕೊಂಡರೆ ಅವರ ಮುಂದೆ ನಾನು ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ದಾಬಡೆ ಯವರು ಹೇಳುವುದು ಸೌಜನ್ಯತೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಮನನೀಯ ಕಥೆ.

ಪ್ರಜಾವಾಣಿ, ಬೆಂಗಳೂರು — **ಗಂಗಾಧರ ಮೊದಲಿಯಾರ್**

೨೨-೧೨-೧೯೯೬

ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕ ಗ್ರಂಥ

ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆಯವರು ಬರೆದ 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ನೋವು ನಲಿವು' ಇದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ದಂಪತಿಗಳು ಅನುಭವಿಸಿದ ಅಪರೂಪದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ದಾಬಡೆ ದಂಪತಿಗಳ ಪರಿಚಯ ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನನಗಿದೆ. ದಾಬಡೆಯವರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಯೋಧರು, ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರು, 'ಸತ್ಯಮೇವ ಜಯತೆ' ಎಂಬ ಗಾಂಧೀಜಿ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಜೀವನವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿ ಇಟ್ಟವರು. ಆ ಕಾಲದ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಸರಳ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ನಾನೇನು ಸಾಹಿತಿ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಬರೆದುದು ಅವರ ಸೌಜನ್ಯದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನೋದುವಾಗ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೋರಾಟದ ಚಿತ್ರವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತಾಯಿತು. ಶ್ರೀಮಾನ್ ದಾಬಡೆಯವರು ಭೂಗತ ಕೆಲಸಗಾರರಾಗಿ, ಮನೆ ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮರೆತು, ಜೀವನದ ಹಂಗು ತೊರೆದು ಹೋರಾಡಿದುದನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಅಂದಿನ ತ್ಯಾಗಮಯ ಹೋರಾಟದ ಭಾರತ ಇಂದಿನ ಭೋಗಮಯ ಹೋರಾಟದ ನೆನಪು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿತು. ಸೋದರಿ ಶಕುಂತಲಾ, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಮಹಿಳಾ ಮಂಡಳದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ನನ್ನೊಂದಿಗೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಸ್ತೂರ ಬಾ ಫಂಡ್ ಕೂಡಿಸುವಾಗ ಬಗಲಲ್ಲಿ ಮಗ ಗೋಪಾಲನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು, ಮಗಳು ಭಾರತಿಯ ಕೈಹಿಡಿದು ಉರಿಯುವ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಮಾಳಮಡ್ಡಿ ಗುಡ್ಡವನ್ನಿಳಿದು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ದೃಶ್ಯ ಇಂದಿಗೂ ನನ್ನ ಕಣ್ಣೆದುರು'ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಈ ದಂಪತಿಗಳ ಜೀವನದ ಅನುಭವಗಳ ನ್ನೋದಿದಾಗ ಶ್ರೀರಾಮ ವನವಾಸ, ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸ ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಈ ಗ್ರಂಥ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಮುಗಿಸುವವರೆಗೆ ಕೆಳಗೆ ಇಡಲು ಮನಸ್ಸಾಗಲಿಲ್ಲ. ಶಕುಂತಲಾ ಅವರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಸಿಲ್ಲದೆ, ಜೊತೆಗೆ ಪತಿ ಇಲ್ಲದೆ, ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೊಂದಿಗೆ ಜೈಲು ವಾಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತವರು ಮನೆ, ಆಪ್ತರ ಮನೆ, ಸ್ನೇಹಿತರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡಿ, ಪತಿಯ ಭೇಟಿಗೆ ಜೈಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಗ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿದೆ. ಆರ್ಥಿಕ ತೊಂದರೆ

ಯಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದೆ, ತೋರಗೊಡದೆ ಸದಾ ನಗು ಮುಖದಿಂದ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಸೋದರಿಯ ತ್ಯಾಗಮಯ ಜೀವನ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ಇಳಿವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಜ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದಾಬಡೆಯವರು, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಆಸೆ ಪಡೆಯದೆ ಸಂತೃಪ್ತ ಜೀವನ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನೋವು ನಲಿವು ಇಂದಿನ ಯುವ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಆದರ್ಶ ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಧಾರವಾಡ ಶಾಂತಾದೇವಿ ಮಾಳವಾಡ

ಅಪಾರ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದೀರಿ

ತಾವು ಕಳಿಸಿದ ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕವೂ, ಬರೆದ ಪತ್ರವೂ ತಲುಪಿದವು. ಅದನ್ನು ಓದಿ ಕೆಲ ಕಾಲ ಸಂತೋಷ, ಬಹಳ ಸಲ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಸಲ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ನೀರು ಹೀಗೆ ಅನುಭವವಾಯಿತು. ನಿಜವಾಗಿ ತತ್ತ್ವನಿಷ್ಠೆ, ಶ್ರದ್ಧೆ ಇವು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ತುಂಬಿವೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಪಾರ ಕಷ್ಟ - ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಧನ್ಯ, ಧನ್ಯ.

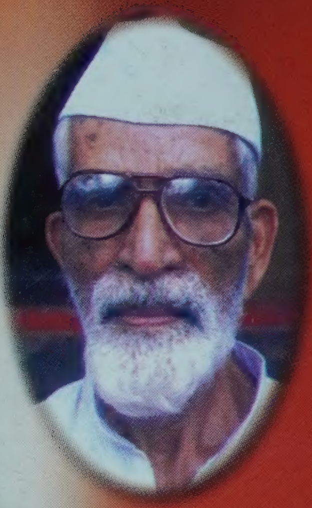
ಬೆಂಗಳೂರು ಡಾ. ವಸಂತ ದಾನಿ

It is great Achievement

I have read your book ನೋವು ನಲಿವುಗಳು Please accept my hearty congratulations for bringing out such a nice book. It is worthwhile translating it in English & Marathi. To tell you in one sentence it is your great achievement.

I am reminded of my school days. The year may be 1934-35. Congress volunteers were going to the feilds to cut down sindhi trees. Alongwith some of my friends, we used to take lunch packets to these volunteers

Mumbai R.B.Kukarni



ಹಿರಿಯರಾದ ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ ಚಳುವಳಿಗೆ ಧುಮುಕಿದವರು. ಇವರು ಕರ್ನಾಟಕದವರು. ಅಪ್ಪಟ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟೀಷರ ವಿರುದ್ಧ ಚಳುವಳಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದವರು. ಕರ್ನಾಟಕ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಇವರ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹ-ಚಳುವಳಿಯ ಆಡುಂಬೊಲವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯ ಕಥನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಘಮ್ಮನೆ ತೆರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಪೂರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಥನವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥನವು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕಥನವಾಗಿರದೆ, ಕುಟುಂಬ, ಸಮಾಜ, ದೇಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ತನಕ ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಕಥನವೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಕಥನವು ಸರಳವಾಗಿದೆ, ನೇರವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡುವ ಕೌಶಲ್ಯಗಳು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ತಿಳಿಯಾಗಿ ಹರಿದಿವೆ. ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಹ ದಾಬಡೆ ಅವರು ಬರೆದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಥನವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೂ ಬಂದಿರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕಥನಗಳ ಜತೆಗೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆವೇಶವಿಲ್ಲ, ವ್ಯಗ್ರವಿಲ್ಲ, ಆರ್ಭಟವಿಲ್ಲ ಅದರ ಬದಲು ಸತ್ಯದ ನಿಲುವು ಇದೆ, ಸತ್ಯಾಗ್ರಹದ ಹಠವಿದೆ. ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಜನ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಬೇಕು.

ಪ್ರೊ. ಮಲ್ಲೇಪುರಂ ಜಿ. ವೆಂಕಟೇಶ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ISBN: 81-7313-102-8

ಬೆಲೆ - ೪೦ರೂ

ಕನ್ನಡ ಪುಸ್ತಕ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ
ಬೆಂಗಳೂರು